

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İKTİDAR, ÖLÜM, HUKUK

AYŞE DESTAN ÇAKIROĞLU

113614009

Dr. Öğretim Üyesi Gökçe ÇATALOLUK ASAL

İSTANBUL

2020

İktidar, Ölüm, Hukuk

Power, Death, Law

Ayşe Destan Çakıroğlu

113614009

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Gökçe ÇATALOLUK

(İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi)(İmza) .....

Jüri Üyeleri : Dr. Öğr. Üyesi Aليşan ÇAPAN (İmza) .....

(İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi)

Doç .Dr. Birden GÜNGÖREN BULGAN(İmza) .....

(Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi)

Tezin Onaylandığı Tarih: .....

Toplam Sayfa Sayısı: 153 Sayfa

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

1) Ölüm

2) İktidar

3) Devlet

4) Kapitalizm

5) Hukuk

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

1) Death

2) Power

3) State

4) Capitalism

5) Law

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİTTEN GERÇEĞE, ÖLÜMÜN ANTROPOLOJİSİ

1.1. İLKEL TOPLUMLARDA ÖLÜM.....	4
1.1.1. Tarih Öncesi.....	4
1.1.2. Ölüm Ritüelleri.....	8
1.1.3. Büyücülerin İktidarı.....	14
1.1.4. Ölümcül Günahın Neden Olduğu Ölüm.....	29
1.1.5. Cenaze Törenleri	31
1.1.6. Ölüm cezası.....	35
1.2. MİTLER VE ANLATILAR.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİDARIN DÜZENLEDİĞİ VE İKTİDARI DÜZENLEME AMACI OLARAK ÖLÜM

2.1. HUKUK-ÖLÜM İLİŞKİSİ.....	44
2.1.1. Ölüm Cezası.....	52
2.1.2. Hapishaneler.....	63
2.1.3. Açlık Grevleri	69
2.1.3.1 Tıbbi Müdahale	73
2.1.4. Fedâ Eylemleri.....	79
2.2. SİSTEM VE ÖLÜM.....	82
2.2.1. Modernite	86
2.2.2. Beyin Ölümü.....	89

2.2.3. Ötenazi.....	93
2.2.4. İntihar.....	97
2.2.4.1. Din ve İntihar	104
2.2.4.2. Din Adına İntiharlar	109
2.2.5. Teknoloji.....	115
2.2.6. Mezarlıklar	119
2.2.6.1. Osmanlı'da mezarlar.....	132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA.....	140

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 2.1** Türkiye’yi İçine Alan Bölümünde İsimsiz Mezarların Yerleri 125
- Şekil 2.2** 2007-2017 Yıllarında Sınıflarına Göre Mezarlık Fiyatları 126

ÖZET

İktidar, Ölüm, Hukuk

Bu çalışmada; geçmişten günümüze farklı iktidar, devlet ve toplum biçimleri incelenerek, ölüm etrafında şekillenen gelenekler, ölümden sonrasına ilişkin inanışlar, mekanlar, kurumlar ve tarihsel olaylardan yola çıkılarak iktidarın ölümü kontrol ederek ne şekilde kullandığı ve ölümün iktidar mekanizmalarına karşı ne şekilde kullanıldığı, modernite ile birlikte ölüm ile ilgili algıların değişerek ölüm üzerinden farklı tahakküm biçimlerinin ne şekilde kurulduğu açıklanarak kimsenin somut kanıt sunamadığı öteki dünyaya ilişkin tasvirler ve ölüm korkusu üzerinden yaşamın üzerinde işletilen kapitalizm, din, hukuk, teknoloji, modern tıp gibi ölüm üzerinden kurulan çeşitli iktidar mekanizmaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, İktidar, Devlet, Din, Kapitalizm, Hukuk, Modern Tıp, Hapishane.

ABSTRACT

Power, Death, Law

In this academic study, by examining different forms of power, state and society from past to present and based on the traditions which shape death, beliefs regarding afterworld, places, institutions and historical events; the effect of power on controlling the death and using it, the way death is used against the mechanisms of power and how different forms of domination are established through death by differentiating perceptions of death with modernity will be explained together with various mechanisms of power based on death, such as capitalism, religion, law, technology, and modern medicine, which are themed on life through descriptions of the afterworld and fear of death, where no one can provide concrete evidence, will be examined.

Key words: Death, Power, State, Religion, Capitalism, Law, Modern Medicine, Prison.

GİRİŞ

İnsanın doğumundan itibaren tüm yaşamı boyunca cevaplayamadığı belki de tek soru, insanın en büyük zaafı, güçsüzlüğü, kontrolsüzlüğü olan ölümü iktidarların keşfetmesi ve kontrolü altına alarak kullanması uzun sürmedi. Ölümü bazen doğrudan kullanarak bazen görünmez ancak sistematik bir şekilde hayatımızın içerisinde bulduran iktidar mekanizmaları, tarihin başlangıcından itibaren farklı şekillerde yaşamımızın üzerinde kontrol sağlamayı başardılar. Zaman zaman korku üzerinden doğrudan iktidar pekiştirme aracı olarak kullanılan ölüm, zaman zaman bilinçli unutturulma yoluna gidilerek sistemin çarklarının dönmesine katkıda bulundu.

Yaşadığımız modern çağda ölümün doğum kadar yaşamın doğal bir parçası olduğu gerçeğini en son ne zaman düşündük? Ölümden korkmayarak bir şeylerin karşısına ne kadar dikildik? Aslında çeşitli iktidar mekanizmaları tarafından yıkanmış beyinlerimizde sonsuz yaşam algısı mı oluşturuldu? Öteki dünya vaatleri üzerinden inşa edilen kurallara itaat ederek cennetteki arsamızı mı garantiledik?

Sosyal/kültürel çevre doğanın hayatımıza yerleştirdiği limitlerden bahsetmez. Bu konuda düşünmemiz bile çoğu zaman çeşitli mekanizmalarla yasaklanmıştır. Ölüm ve yaşlanma sanki utanç verici ve huzursuz edici bir şeymişçesine inkar edilir ve gizlenir. Toplumun yaşlı üyeleri cüzzamlılar gibi huzurevlerinde saklanırlar. Asla doğal kabul edilmeyen yaşlanmak, çeşitli yollarla geciktirilirken birileri hep para kazanmaya devam eder. Gözümüzü çevirdiğimiz her yerde karşılaştığımız reklam panoları, magazin fotoğrafları ve televizyon dizileri sadece hayatının en güzel evresindeki kadın ve erkek görüntülerini içerir. Yaşlıların olduğu emeklilik veya huzurevi reklam panoları ise parası olmayana çok bir anlam ifade etmeyecektir. Hayatının baharındaki ideal görüntülere benzemek için sürekli para harcar dururuz. Daha iyi bir hayat ve kapitalizmin getirisi birçok hastalığa çare bulan kahraman modern tıbbın olanaklarından faydalanmak için her

gün daha çok çalışmamız gerekir. Daha çok çalışarak, hayatımızı dört duvar arasındaki işyerlerinde geçirerek, yeterince para toplayabilirsek yaşlılığımızda çalışmadan geçireceğimiz fazladan birkaç seneye erişebiliriz.

Ölüm giderek yanımızdan uzaklaştırılırken aslında ölüme doğru emin adımlarla daha çok yürüyoruz. Bir zamanlar ölümlerin anıldığı ve yaşayanların düşüncelerinde ölümler için bir yeri, daha önemlisi ölümün varlığını koruyan mezarlıklar, şimdi terkedilmiş, şehir dışındaki mahallelerde unutulmuş ve üzeri otlarla kaplanmış öylece dururken koskoca bir deniz, bazı ülkelerin insanların toplu mezarı haline geldi. Bazı yerlerde ölen çocukların cesetleri gizlenirken, kumsalda uyur gibi yatan bazılarının ki Avrupa'ya karşı siyasi mesaj kaygısıyla her gazetenin ana sayfasında yer aldı. Soykırımlar göze sokulmadan, tepki almadan, sistematik bir şekilde yapılmaya başlandı. Kanseri ilaçlarının Euro ile satın alındığını unutarak nükleer enerjinin bağımsızlık göstergesi olduğuna inandırıldık.

Eskiden biri öldüğünde, hayatının kutlandığı ve ölümlülüğün hatırlandığı ritüeller sadece külfet haline gelmişken, oy peşinde belediyeler cenazelere pide ve servis hizmeti sunmaya devam ettiler. Can sıkıcı ölüm, konuşulmaması gereken konular arasına girerken, görgü kuralları ölüm karşısında metanetli olmayı öğretti. Topluma uyum sağlamak, dışlanmamak, deli atfedilmemek, kapatılmamak için bu konuyu kapattık. Kurumsal birleşmelerin, yoğun programların ve rekor kıran tüketimlerin içinde ölüme yer olmadığını bacaklarını kullanmadan lüks jetlerle mesafeleri kapatan yaşlı patronların yüzlerinde gördük.

Ölüm üzerinde bir saniye durup düşünmek, belki de gerçekten kısıtlı vaktimizi göz önünde bulundurmaya sistemi anlık bir çöküntüye sürükleyebilir. Televizyon dizilerini takip etmenin ve iyi bir özgeçmişe sahip olmanın önemsizliği anlaşıldığında birçok kurumun üzerimizdeki gücünü yitirdiğinin de farkına varmak ve özgürlüğe biraz daha fazla yaklaşmak mümkün.

Ölümün modern reddi, ölümlülükten korkumuza karşı bir çıkar mekanizması ve statükoyu korumaya yardım eden seçici bir körlük olma işlevinden öte daha derin bir anlama sahiptir. Doğadaki değişim çemberinden, doğadan kaçmak için

süregelen mücadelenin ve dünyada doğal olmayan bir kalıcılık kurmanın göstergesidir. Herkesin kendi iktidarını ölümsüzleştirme çabasıdır. Ölümlülüğümüz, her şeyin kontrolümüz altında olmadığı ve eğer onu büsbütün ortadan kaldıramazsak onun bizi nasıl yeneceğinin korkutucu bir kanıtıdır. İşte iktidarların baki kalmak için ilk düşman olarak ölümü yenmeye çalışmalarının sebebi de budur.

İnsan dünyaya hükmetmeye çalışırken, zamanın kendisine de hükmetti. İmparatorların ve tanrıların büyüklüğünden söz ediyoruz, şehirlerimizi ve gökdelenlerin içindeki şirketlerimizi sonsuzlukta var etmek için tasarlıyoruz. Zamanın ve ölümün üzerindeki zaferimizin kanıtı olarak sonsuza kadar kalmasını istediğimiz anıtlar ve gökdelenler inşa ediyoruz. İnşa ettiğimiz daha büyük otoyollarla, köprülerle adeta iktidarımızı sonsuzluğa taşıyoruz. Öldükten sonra inşa edilen devasa mezarlarla iktidarımızı pekiştiriyoruz. Tıp ve teknoloji ile bedenlerimizi dondurup -bu dünyayı iyileştirmek yerine- sonsuza kadar yaşam adına milyonları bilinmezliğe döküyoruz. Sağlık reformu ile daha uzun yaşam reklamı yapanlara oy vermek için pazar uykumuzu bölüyoruz. Savaştan dönenlere madalyalar takıyoruz, yaşlılıktan gelen ölümü hafızalardan silerek ölümü kaza ile özdeşleştiriyoruz. Yaşamımızı iktidarın ellerine bırakıyoruz. İktidarın bu yaşamları sömürerek kendi ölümsüzlük arayışına katmasına izin veriyoruz.

Aramızda ölümün bir gün geleceğini kabullenenler ise ölümden korkmayan iktidar hataları. Açlık grevine girenler, canlı bombalar, intihar edenler...

Bu çalışmada çeşitli toplumlarda ölümü kontrol eden, ölümden güç alan iktidar mekanizmaları incelenerek ve bu mekanizmaların dışında ölümün ve ölüme meydan okumanın hukukta nasıl yer aldığı anlatıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİTTEN GERÇEĞE, ÖLÜMÜN ANTROPOLOJİSİ

1.1. İLKEL TOPLUMLARDA ÖLÜM

1.1.1. Tarih Öncesi

Tarih Öncesi insanların ölümden sonrasına dair inanışlarına ilişkin ölümlerin gömüldüğü yerler, ölü ile birlikte nelerin gömüldüğü, cesede ne yapıldığı incelenerek bir sonuca varılabilir. *Homo Sapiens Neanderthal*'in ölü gömme ritüellerini görmek açısından önemli bir yere sahip olan yontma taş devri alanı Monte Circeo'daki bulgulara bakıldığında, Neandertal kafatasının bedenden ayrılarak beynin ritüel bir ziyafette kullanıldığı görülür. Ölünün beyninin yaşayanların bedenine girmesi yeniden doğuşu sembolize ettiği gibi bize ölümden sonra hayatta kalma çabası ile ilgili ipuçları verir. Benzer şekilde La Chapelle-aux-Saints yakınlarındaki *Homo Sapiens Neanderthal* mezarının yanına gömülen bizon bacağı bize, cenaze sırasında bir ziyafetin düzenlendiği yönünde ipuçları verir. Yine La Ferrassie'de mağaranın yerine ayrı ayrı hazırlanmış mezarlıkların içerisine gömülü yemek, hayvan kemikleri ve aletler, bedenlerin doğudan batıya doğru yerleştirilmiş olması da bize Neandertallerin cenaze konusunda ritüellerinin olduğunu kanıtlanmasının yanı sıra, ölümden sonraki yaşam inançlarının varlığı ile ilgili ipuçları verir. Ve Son olarak Les Eyzies'deki *Homo Sapiens* türü Cromagnonların kabuktan bilezik ve kolyelerle cesedi süslemeleri, cesedin üzerine hayatı temsil eden kan taşı tozunu dökmeleri bedeni açıkça ölümden sonrasına hazırladıklarını gösterir niteliktedir¹. Bedeni ölümden sonrasına hazırlamak, ölümün son oluşunun reddi anlamına gelir. İnsanın en büyük bilinmezliği olan ölüm sonrası ve bu bilinmezliğe karşı durarak ölümlü reddedişle aradığı ve ölümden sonrasında bulduğu cevaplar Neandertallerin cenazelerinde gizlidir.

¹ Stockham, L. J., "The power of death in selected societies: A sociocultural approach to the interpretation of humankind's symbolic coping with mortality", 1987.

Modern çağda genellikle karşılaşılan hastalık (kanser, kalp hastalığı vb.) sonucu ölümler yerine bu dönemde ölüm her zaman için *aniden* gelirdi.² Hastalıklar, yiyecek bulamama, hava koşulları, doğa olayları, vahşi hayvanlar gibi olayların her an ölümle burun buruna yaşamayı zorunlu kıldığı bir zaman dilimi düşünüldüğünde, Neandertallerin ölümle sürekli iç içe yaşadıkları, ancak ölümün olağan olduğu bu dönemde bile ölümden sonrasında cevapların arandığı muhakkak. Ancak bu arayış, hayatları sürekli bir mücadele ve dolayısıyla hareket halinde geçerken ölüyü doğaya katarak yola devam etmelerinin önünde engel değildir.

Bu döneme dair bilgiler kısıtlı olduğu için eldeki veriler, duvar resimleri, mezarlar, dönemin tahmini yaşam koşulları birlikte değerlendirildiğinde ölümün reddedilmediği, ancak (ölümle iç içe yaşamının da zorunluluğu göz önüne alınarak) ölümün yaşamın devamı olarak görüldüğü söylenebilir.³ Ve hatta gömme ediminin bir ritüel şeklinde yapılmış olma ihtimali ve din olgusunun da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığı iddiasında bile bulunulabilir. Tanrı kavramının ise ölmüş ataların ruhları ile ilişkili olarak, ritüel dahilinde farklı niteliklere, bilgi ve becerilere sahip bireylerin öncelikli olarak gömülmesi ve bunların yanına materyal kültürle ilgili bazı nesnelere bırakılması ile başlayan "ata kültüne tapınma" ya da bir diğer deyişle ölenin düşünsel ilke anlamındaki tinine tapınmanın zamanla tinin tanrılaşmasını getirdiği, bazı kültürlerde ilk tanrıların ölü ataların ruhları ve belki de ilk dini törenlerin gerçekleştiği yerlerin de mezarlık alanları olabileceğine ilişkin görüşler mevcuttur.⁴ Sonraki aşamada bu görüşlerin değişiklik göstererek görünmeyen bir tanrının dünya dışı bir tepede oturduğu ve herkesi kapsayan tanrıya dayanan semavi dinlere geçildiği söylenebilir. Paleolitik Dönem'den başlayarak gittikçe yerleşik yaşama geçilmesinden itibaren (Göbekli Tepe örneğinde olduğu gibi) doğüstü güçlerin varlığına olan inançla saygınlık görmeye devam eden şamanlar tapınaklarda

---

² **Kellehear, A.**, *A Social History of Dying*, Cambridge University Press, 2007, s. 22.

³ A.g.e. s.49.

⁴ **Uhri, A.**, *Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, Ege Yayınları, İstanbul 2010, s. 35.

çalışan rahip ve rahibelere dönüşmüşlerdir.⁵ “Anıtsal yapıları gerçekleştirmek için bireyleri harekete geçiren şeyin, toplumsal bir güç, bir kabile reisi, Şamanlardan oluşan bir grup ya da belki profesyonelleşmiş din adamları, bir heyet, bir topluluk mu olduğunu hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.”⁶ Kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz bu zaman dilimi için daha fazla varsayım yapmanın gerçeklikten uzaklaştırıcı olmasından dolayı bu gizemi olduğu yerde bırakmakta fayda var.

İnsan yaşamının fizyolojik evreleri, doğum, ergenlik, evlenme ve ölüm gibi dönüm noktaları gerçekte pek çok ayinin, inanç öğretisinin, kuralların ve törelerin çekirdeğini oluşturur.⁷

Ölüm ve sonrası sorunu, ölüm korkusunu beraberinde getirir. Ölümden sonrası kocaman bir boşluk mudur? İnsan var olmaya devam edebilecek midir? Bu sorulara çeşitli zamanlarda verilen farklı cevaplar toplumların cenaze ritüellerini, törenlerini, hukuk sistemini, iktidar biçimlerini etkilediği gibi yaşayış biçimlerini de etkiler. Her toplumun ölümle baş etme şekli farklı olduğu gibi, ölümü kullanarak oluşan iktidar biçimleri de farklıdır.

Gömülme biçimleri, törenler sadece aileyi ve ölenin yakınlarını değil aslında bütün toplumu etkiler. Başka bir deyişle ölüm bütün yaşamı etkiler. Bütün yaşamı kontrol eden ölüm düşüncesi ile başa çıkmanın bir şekli de karşımıza çoğu zaman ölüm sonrası yaşam inancı olarak çıkar.

Malinowski'ye göre ölümden sonra yaşam inancının özü var olma düşüncesine dayanır. İnsan da hayvan da ölüm karşısında büyük korku duyar, onu bir son olarak kabul etmek istemez. “Bedenin görünüşü, dehşet verici bozulmuş, kişiliğin gözle görülür biçimde yitmesi içgüdüsel olduğu belli korku ve dehşet telkinlerinin bütün kültür düzeylerinde insanı yok olma düşüncesiyle, gizli korkular ve sezgilerle tehdit edildiği görülüyor. Ve burada, bu heyecansal güçler oyununda, yaşamın ve kesin ölümün bu en büyük zıtlığında din işe karışıyor,

---

⁵ **Uhri, A.**, *Anadolu'da Ölümün Tarih Öncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri*, Ege Yayınları, İstanbul 2010, s. 52.

⁶ **Schmidt, K.**, *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, s. 274.

⁷ **Malinowski, B.**, *Büyük, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 27.

pozitif dünya görüşünü, avutucu ihtimali, kültürel açıdan büyük değer taşıyan, ölümsüzlük, bedenden bağımsız ruh ve ölümden sonra yaşamın sürdüğü inancını seçiyor...”⁸

Ölümden sonra yaşam inancının devamı olan öteki dünya üzerinden kurulan iktidar biçimleri de yaşamın bütün kurallarını belirlerken ve insanlar en büyük korkularına bu rahatlatıcı cevabı bulurken, aynı zamanda büyük bir gücün boyunduruğu altın girerler. Bu kuralların devamlılığı gücün devamı için önemlidir. Toplum ölümsüzlük sözü verirken ölümsüzlük sözünü düzgün yaşamış bir sonlu yaşamın kazancı olarak sunar.⁹ Birçok gelenek insanın ölümsüzlüğü kazanma umudunu barındırır.¹⁰

Nitekim öteki dünyada sonsuza kadar sürecek olan konumu garanti altında tutmak, bu yaşamdaki bazı davranış kurallarına bağlıdır. Yaşarken kurulan hiyerarşik düzen ölümler dünyasında da devam edecektir. Güçlüler daha güçlü kalacaktır. Örneğin Moğollarda ölüye yaşarken öldürdüğü herkes hizmet eder, Eskimolarda kötü avcılar kıtlık yaşayacakları bir yeraltı mekanına gönderilir.¹¹

Claude Levi Strauss’a göre de ölümlerine saygı göstermeyen hiçbir toplum olmadığı gibi Neandertal insanının bile ölümlerini üstünkörü gömmemesinden anlaşılacağı üzere ölümler yaşayanlara sağladığı korumayla mevsimlerin düzenli olarak dönüşünü, bahçelerin ve kadınların doğurganlığını güvence altına alması vb. her şey sanki ölümlerle yaşayanlar arasındaki bir sözleşme uyarınca yapılmış gibidir.¹²

Bu bölümde farklı başlıklar altında ilkel toplumların ölümle baş etme şekilleri, ölümden sonrası inançları, cenaze ritüelleri incelenerek ölüm üzerinden kurulan toplum kuralları arasındaki bağlantılar vasıtasıyla ölüm üzerinden kurulan iktidar biçimleri açıklanmaya çalışılacaktır.

---

⁸ A.g.e. s.27.

⁹ **Bauman, Z.**, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Ayrıntı Yayınları, 2018 s.79.

¹⁰ **Eliade, M.**, *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, Doğu Batı Yayınları, Eylül 2019, s.63.

¹¹ **Minois, G.**, *Cehennem Tarihi*, 2017, s.14.

¹² **Levi Strauss, C.**, *Hüzünlü Dönenceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.241.

1.1.2. Ölüm Ritüelleri

Antropologların kraliyet ritüellerinin toplumsal ve siyasi olanı muhafaza etmeye hizmet ettiğini savunmaları boşuna değil. Bloch'a göre, simgesel otorite inşasındaki ilk adım, insan deneyimini ve eylemini aşan bir düzen, deneyimin ötesinde bir seçenek yaratılmasıyla; yani değişmeyen düzen ancak deneyimlenenle olağandışı bir karşıtlık aracılığıyla yaratılabildiği için (doğum, ölüm ve değişim) aşkın düzen kurulduğunda insan otoritesi bu yaşamdaki düzenin temsilcisi olarak temsil edilir hale gelir. Aşkın düzen simgesel dram aracılığıyla yaşamın antitezinde yaratılır. Dolayısıyla otoritenin simgesel ifadesi yalnızca aşkın bir modelin izlenmesi meselesi değil, aynı zamanda bu yaşamla ilişkili kılmak için, bu modelin uyumlu kılınması meselesi olmalıdır.¹³ Bu nedenle ölümden sonraki yaşam tasvirlerini incelemek kadar ölümlerle ilgili ritüelleri bu ritüellerin otoriteye katkısından dolayı incelemek gerekir. Bu ritüelleri iktidar açısından işlevsel olarak kullanılabilir hale getirmek için öncelikle ölüm korkusundan fayda sağlanmalıdır.

Ölüm korkusunu da ölümden sonraki yaşama olan inanç takip eder. Çoğu toplumun ortak özelliği ise hiçbirinin ölümü nihai bir son, bir yok oluş olarak görmemesi, ölümden sonra yaşam inancının yaygın inanç olmasıdır. Ölümden sonra ruh, yaşamaya değişik şekillerde devam eder. Örf ve adetler de genellikle ölümlerin ruhları ile ilişkilidir ve bu örf ve adetler kesin kurullarla belirlenirler. Genelde büyü ile ilişkili olan ölümlerin ruhları ile ilgili örf ve adetler gizlidir. Bilim herkese açıktır ancak büyü gizlidir, büyü gizemli törenlerle öğretilir ve kalıtsal arıllara, ya da en azından özenle seçilmiş kişilere bırakılır.¹⁴

Melanezyalıları; biri büyüyle ölenler için, öbürü de doğal ölümlerle (zehirler, yaralar, yanıklar, çarpmalar vb.) ölenler için olmak üzere, ölümler dünyasına giden iki ayrı yol olduğuna inanırlar.¹⁵ Yaşlılığın bedensel bozulmayı ve bununla beraber bazı hastalıkları da beraberinde getirdiği bilinir.

¹³ Maurice B., *Ritüel, Tarih ve İktidar*, Dipnot Yayınları, 2013, ss. 265-266.

¹⁴ Malinowski, B., *Büyü, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 9.

¹⁵ A.g.e. s. 21.

Ölüm yaklaştıkça ölüm reddedilir, ölümün doğal bir süreç olduğuna olan inanç azalır. Toplumun diğer üyeleri için yaşlılığı takip eden ölüm doğal bir süreç olarak gözüke de ölmek üzere olan yaşlı kişinin bu yazgısını büyü ile ilişkilendirme olasılığı çok fazladır. Ölümü yaklaşan kişinin ölümü bu şekilde reddine karşın, toplumun geri kalanında bu sürecin doğal görüldüğü ve doğal ölümün soğukkanlılıkla karşılandığı söylenebilir.¹⁶ İlkel toplumlar için ölüm toplumsal, kamusal ve kolektiftir, grup tarafından şölenler ve ritler aracılığıyla emilip yok edilir.¹⁷ (Ölümün toplumsal anlamı sebebi ile ilkel toplumlarda doğal ölümün bir anlamda bilinçli olarak reddedildiği iddia edilebilir. Ancak bu reddedişi modern çağdaki ölümden uzaklaşmak anlamında doğal ölümün reddi ile karıştırmamak gerekir. İlkel toplumlardaki reddediş doğal ölümün kolektif bir niteliği olmamasından kaynaklıdır.)

Doğaya karşı savaş açarak geciktirmeye çalışılan modern çağın hastalığı yaşlılığı doğal bir süreç olarak görmek ve yaşlıları öldürme (geronticide) yoluna başvurmak ilkel toplumlarda sık sık görülür. Örneğin Eskimo yaşlıları göç sırasında gerilerde kalarak "intihar etme" yoluna başvurabilirler, çocukları da bu kültürel beklentiyi benimseyerek anababalarının ölümlerine etkin biçimde destek olurlar. Avusturalya'da, Arnhem Bölgesinin Murngin'leri arasında, hastalanan yaşlılara zaten ölümler gibi davranılır, yazgılarına doğru yol almaları kolaylaştırılır; topluluk son dinsel ayinlerini yapmaya başlar ve yaşlı kişinin hastalığı böylece daha da ağırlaşır.¹⁸

Ruh, ilkel için hayvanın içindeki hayvan, insanın içindeki insandır. Hayvanın da ruhu vardır ve bu ruh ölümden sonra yaşamaya devam edecektir.¹⁹ Ölüm ruhun devamlı yokluğuysa ona karşı korunmanın yolu ya ruhun bedenden ayrılmasını önlemek ya da eğer ayrılmışsa onu geriye dönmesini sağlama

---

¹⁶ A.g.e. s. 22.

¹⁷ **Baudrillard, J.**, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016, s. 295.

¹⁸ **Marvin, H.**, *Yamyamlar ve Krallar*, İmge Yayınları, 1994, s.33.

¹⁹ **George F.**, *İnsan Tanrı ve Ölümsüzlük*, Altın Bilek Yayınları, 2014, s. 497.

Hayvanların ruhunun varlığına ilişkin inancın, bir hayvan öldürüldüğünde diğerlerinin öfkesinin üzerlerinde olacağına vb. ilişkin inançları da devamında getirdiği ve modern kapitalist toplumlardaki "her şey insan için" anlayışının devamı olarak gelen sömürü biçimlerinin aksine bu inançların hayvan sömürsünün önüne geçtiği söylenebilir.

almaktır.²⁰ Bu amaçlardan birini ya da ötekini sağlama almak için kabul edilen önlemler de yaşamı sınırlandıran, kurallar koyan yasak ve tabulardır.

Markiz adalarında tüm yaşamları boyunca tanrılaştırılmış, elementler üzerinde doğüstü güçleri olduğuna, bol ürün sağlayabileceğine, hastalık veya ölüm verebileceğine inanılan bir sınıf insanın gazabından korunmak için insanlar kurban edilirdi.²¹ İlkel insan kurbanda yiyeceği tanrılarla ve ruhlarla paylaşarak, hep hissettiği ama henüz anlamadığı iyicil güçlerini onlarla bölüşmüş olurdu.²²

Kişi öldükten sonra başlayan yas sırasında kendini yaralamadan, saç yolmaya kadar değişik biçimlerde ölünün arkasında kalan kişiler bedenlerine zarar verir. Ceset dizler üzerine alınır, okşanır, kucaklanır. Sonrasında ceset çeşitli biçimlerde defnedilecektir. (Oyuk ağaçlar içinde, mağaralarda, açık veya kapalı mezara gömme, bir kürsü üzerinde ya da ıssız bir yerde toprak üstünde tabuta koyma, yakma veya kano içinde denize salma...)²³

Kemiklerden yeniden dirilebileceğine de inanıldığından İranlılar ve Tibetliler cesetleri akbaba köpeklerin yemesine, cesetlerin bir an önce kemiklere dönüşmesini istemelerinden dolayı izin verirler. İranlılar kemikleri, yeniden dirilmesini bekledikleri kemikliklere bırakırlar.²⁴

Malinowski cesetle gerçekleştirilen ritüeller konusunda iki zıt eğilim olduğuna inanır. Bunlardan bir tanesi bedeni koruma biçimini bozulmadan tutma ya da bazı parçaları saklama isteği iken, diğer yanda onunla bütün ilişki kesilmek ve tümüyle yok etmek istenir. Bunun örneklerini mumyalama ve yakma gibi iki zıt eylemde görebiliriz. Ancak fazla bilinmeyen diğer bir örneği ise cenaze yamyamlığıdır. Cenaze yamyamlığını şiddetli bir iğrenme ve kusma takip ederken aynı zamanda bu en yüksek saygı, sevgi, bağlılık edimidir. Bu adetin bir varyasyonu da Avustralya ve Papua-Yeni Asya'da, vücudun ölünün yağıyla

---

²⁰ Frazer, J. G., *Altın Dal I.*, s. 121.

²¹ A.g.e. ss. 39-40.

²² Malinowski, B., *Büyük, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990 s. 33.

²³ A.g.e. s. 38.

²⁴ Eliade, M., *Şamanizm*, İmge Kitabevi, 1999, s. 93.

yağlanması olarak görülür.²⁵ (İlerleyen bölümlerde açıklanacağı üzere aslında yamyamlık İsa'nın kanını temsilen şarabın ve etini temsilen ekmeğin yendiği sembollerle günümüzde de görülmektedir.)

Malinowski'nin cenaze yamyamlığı olarak nitelendirdiği ölünün etini yeme eylemi, insanın tadının lezzetli olmasından veya et yeme ihtiyaçlarını bu şekilde karşılamalarından kaynaklanmaz. Malinowski'ye göre ölen kişinin eti yendiğinde ölünün güçlerinin yiyen kişiye geçeceğine dair bir inanç da yoktur. Bu ölüye ve ölen kişinin ailesine saygıdan ve merhametten kaynaklanır. Wariler²⁶ için de bu böyledir. Wariler ölümden sonra vücudun bir bölümünü veya tümünü yerler. Bu ölünün ufak bir kısmının tüketilmesi anlamına gelse de Wariler için önemlidir. Bazı istisnalar dışında genelde yakın kan bağı olmayan akrabalarının bazı parçalarını yerler. Cesetten bir parça yememek ölünün ailesine ve ölen kişinin hatırasına saygısızlık olarak kabul edilir. Wariler bunun ölünün ruhunu hoşnut ettiğine inanırlar. Ve kendileri de öldüklerinde cesetlerinin yenilmesini isterler.²⁷ Wariler için ölü eti yemek sosyal düzenin yeniden kurulması anlamına gelir.

Cenaze Yamyamlığı'nın nasıl ortaya çıktığı ile ilgili iki tane hikaye anlatılır. Bunlardan biri ateşe sahip olan tek kişinin ateşi başkaları ile paylaşmamasını anlatan hikayedir. Ateşin sahibi olan yaşlı kadın ateşini kimseye vermez. İnsanlar ateş olmadan balık ya da et yiyemezler. Kadından ateşi almak için ona türlü türlü hediyeler vermek gerekir. Yaşlı kadından ateşi çalmak isteyen

---

²⁵ **Malinowski, B.**, *Büyük, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990 s. 39.

²⁶ Wariler, yaşamlarını avcılık, toplayıcılık, tarım ve balıkçılıkla geçiren, liderlikleri kısa ömürlü, ev halkının üzerinde siyasi otoriteyi temsil eden şeflik gibi resmi kurumları olmayan aynı zamanda Pakaa Nova olarak bilinen Amazon yağmur ormanlarında yaşayan Rondonia, Brezilya'nın yerli halkı. Dış dünyayla 2-3 sene süren temaslarından sonra bulaşan tüberküloz gibi kozmopolit hastalıklar nedeni ile nüfuslarının 100'de 60'ını kaybettiler. Kurtulanlar ise yemek ve sağlığa erişim için dış dünyaya bağımlı kaldılar. Misyonerlerin bu yeni hastalıkların cesetlerden de bulaşabileceğini söylemesi üzerine ölülerin etinin yenilmesine son vermeye başlandı. Ancak hastalık dışı sebeplerle yaşanan ölümlerden sonra misyonerlerden gizlenerek ölü yeme ritüellerine devam edilmeye çalışıldı. (Beth A. Conklin- "Thus Are Our Bodies, Thus Was Our Custom": Mortuary Cannibalism in an Amazonian Society içinde David Hicks (Ed.), "Ritual and Belief: Readings in the Anthropology of Religion", Rowman Altamira, 2010, s. 186.

²⁷ **Beth, A. C.**, *Consuming Grief: Compassionate Cannibalism in An Amazonian Society*-University of Texas Press, 2001, s. xxix.

olursa, kadın onları tıpkı jaguarın avını yediği gibi çiğ çiğ yiyecektir. En sonunda kadın öldürülür, ateşin iktidarı bir süre sonra başkasının eline geçer. Bu kişinin adı Pinom'dur. Ateşe sahip olan Pinom ve ailesi iyi bir şekilde beslenirler. Ateşi kullandıktan sonra her seferinde başkaları ateşi kullanmasın diye su ile söndürür, kendilerinden başka kimsenin ateşi kullanmasına izin vermezler. Ancak bir şaman ateşi çalarak herkese dağıtır. Artık herkesin ateşi vardır. Buna çok sinirlenen Pinom bundan sonra herkesin kendi çocuğunu pişirmek zorunda kalacağını söyler. Aynısı Pinom için de geçerli olacaktır. Wariler bundan sonra kendilerini yemeye başlarlar.²⁸

Wariler çıkış noktasını bu hikayeye bağlasalar da kolektif bir aktivite olan cenaze yamyamlığı, ceset yendiğinde bireylere toplumsal bir görevi düzgün bir şekilde yerine getirmenin tatminini yaşatır.²⁹ Wariler için bedeni terk etmek veya gömmek büyük bir saygısızlık iken, onu yemek bir saygı göstergesidir.³⁰ Yaşayanlarla ölümler arasındaki ilişkilerde paylaşımdan kaçınılamaz.³¹ Kimsenin kimseyi baskı altında tutma gücü olmayan Wari toplumunda kalıcı pozisyonda liderler, şefler, reisler bulunmaz. Kararlar ortaklaşa alınır. Liderlikler geçicidir. Bir kişinin bir aktiviteyi yönetmesi diğerlerini de yöneteceği anlamına gelmez. Bireysel davranışları kontrol eden tek şey toplumun düşüncesi ve eleştirilerine karşı olan hassasiyettir.³² Ancak Şamanların çoğu durumda toplumun üzerinde büyük bir otoritesi olduğu söylenebilir. Şamanların iktidarının kaynağını anlamak için öncelikle şaman olabilmenin koşullarının incelenmesi gerekir.

Wari örneği dışında cesur insanların etinin yendiği ve kanının içildiği topluluklar da vardır. Örneğin, Avustralyalı Kamilaroiler cesur kişinin ciğerini ve kalbini yerler; Filipin Adalarından Italone'lar, öldürdükleri düşmanlarının cesaretlerini kazanmak için kanlarını içer, başlarının arkasından ve bağırsaklarından bir kısmını çiğ çiğ yerler. Filipinlerden bir başka kabile olan

²⁸ **Beth, A. C.,** *Consuming Grief: Compassionate Cannibalism in An Amazonian Society*-University of Texas Press, 2001, s. 242.

²⁹ A.g.e. s.94.

³⁰ A.g.e. s.97.

³¹ **Levi Strauss, C.,** *Hüzünlü Dönenceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Eylül 2004, s.242.

³² **Beth, A. C.,** *Consuming Grief: Compassionate Cannibalism in An Amazonian Society*-University of Texas Press, 2001, s.38.

Efugaolar aynı nedenle düşmanlarının beynini emerler. Batı Afrikalı Kimbundalar arasında, yeni bir kral tahta çıktığında, kral ve soylular etini yesin ve böylece onun gücünü ve cesaretini kazansın diye cesur bir savaş esiri öldürülür; Zulular bir düşmanın alnının ortasını ve kaşını yemekle, bir düşmana gözlerini kırpmadan bakma gücünü elde edeceklerini düşünürler; Çinliler aynı amaçla idam edilen ünlü haydutların safrasını yer; Yeni Zelanda'da bir savaşçı bir başkanı öldürdüğünde, hemen gözlerini çıkarır ve yutardı.³³ Iroquois'lar yiğit bir tutsağın cesurluğunun bir parçasını elde edebilsinler diye onun yüreğini yeme ayrıcalığı için aralarında yarışlırdı.³⁴ Venezüella'daki Amazon Yanomanoları cesedi yaktıktan sonra ortaya çıkan tozları muz püresi ile karıştırıp yer, Paraguay Guayakileri cesedi bir ızgara üzerinde kızartır, böylece ölümler canlılarla bütünleşirdi.³⁵ Bütün bu uygulamalar organları yenen kişinin tanrısal özelliklerinin yiyen kişiye geçmesi amacını güder. Bunların dolaylı bir uzantısı olarak daha çok düşman gözü yiyen savaşçı daha güçlü olacak, öldürdüğü her kişi ile gücüne güç katacaktır.

Endonezya'da ölenin akrabaları (özellikle dul kalan karısı) gündelik veya belirli tarihlerde olmak üzere cesetten akan sıvıları toplayarak bedenlerine sürer veya bu sıvıyı yemeklerine karıştırırlardı. Her ne kadar bu uygulama ölen kişinin kaybının yarattığı üzüntü ve ölene karşı olan yakınlığın göstergesi, ölenin güçlerini, mistik özelliklerini kendine geçirme çabası olarak görülse de bu uygulamaları gerçekleştirmek çoğu zaman zorunlu kılındığı gibi, bu uygulamaları gerçekleştirmeyen kadınlar çoğu zaman ölüm cezası ile karşı karşıya kalırdı.³⁶ Ölümle olan ilişkinin sürekli tutulması amacı ile toplumun iktidar sahibi olan kesimleri için, diğer kesimler vazgeçilebilir kılınabilir. Bunlar geçici olabildiği gibi kurallara bağlanarak sürekli hale de getirilebilir. Dışarıdan bu uygulamalar ritüellerin devamlılığının sağlanması amacıyla olarak görülse de asıl olan toplumsal düzenin sağlanması, öldürebilir olan kişilerin toplumsal statüsünün tekrar hatırlatılması, zaman zaman “vazgeçilebilir yaşamlar” üzerinden toplumun diğer kesimlerine fayda sağlanan üretim biçimlerinin kurulmasına kadar uzanan

³³ Frazer, J. G., *Altın Dal*, Dinin ve Folklorun Kökenleri,” Cilt 2, s. 89.

³⁴ Marvin, H., *Yamyamlar ve Krallar*, İmge Yayınları, Ocak 1994, s. 154.

³⁵ Clastres, P., *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu*, Ayrıntı Yayınları, Nisan, 1992, s.71.

³⁶ Hertz, R., *Death and the Right Hand*, Routledge Library Editions, 1960, s.50.

devamlı bir düzen kurulmasıdır. Ritüel, genel anlamda iktidarı bölünmez ve sorgulanamaz olan kozmik toplumsal ve duygusal düzenin temel boyutu kılarak otoritenin meşruluğunu ispatlamaktadır.³⁷

1.1.3. Büyücülerin iktidarı

George Frazer'ın otorite sahiplerinin toplumun refahının sürdürülmesi ve toplumun istikrarı için önemli olduklarına ilişkin görüşüne katılmamakla birlikte; George Frazer'ın hizmet olarak nitelendirdiği hükümlerliklerin ilkel toplumlarda şifacı, büyücü, kahin, müneccim ve daha birçok isimle anılan kimseler tarafından yapıldığı görüşüne katılıyoruz. Hatta bu ruhani otorite çoğu zaman politik otoriteyi de beraberinde getirmiş, şifacı ve büyücüler kabile şefi ve kral olmuşlardır.³⁸ Kutsal ruhların aracısı olarak kazandıkları bu güçlerin kaynağı ise genellikle öteki dünya ile kurdukları bağlarda bulunur.

Büyücülük görevi kişiye yetki ve servet kazandırır, onu etkili, söz sahibi konuma getirir; büyücüler bu ayrıcalıklarını kendi amaçlarının gerçekleşmesi uğruna kullanır.³⁹ Bunu da genelde öteki dünya üzerinden yaparlar. Ruhlarla kurdukları iletişimde ruhların kabiledeliklerden istediklerini kabileyeye iletirler. Ruhlar alemine geçer, ölüm korkusunu kullanır ve istediklerini bu şekilde yaptırırlar.

İnsan tanrı ya da tanrısal veya doğaüstü güçlerle donanmış insan kavramı modern dünyada yerini tanrının aracısı, tanrının ağzından konuşan liderlere bırakır. Bazen de aziz veya kahraman mertebesine yükselen ölümler zamanla tanrı mertebesinde de yer bulur. İlkel toplumlarda ise tanrılar bedenleşir ve bu bedenleşme geçici olduğu gibi devamlı da olabilir. Tanrı tarafından geçici esinlenme yaratılması için genelde kurban edilen bir şeyin kanı içilir ve tanrı tarafından böylece esinlenerek kehanetlerde bulunulur ya da gelecekte haber verilirdi.⁴⁰

³⁷ Bloch, M., *Ritüel, Tarih ve İktidar*, Dipnot Yayınları, 2013, s.291.

³⁸ Frazer, J. G., *İnsan Tanrı, Ölümsüzlük* I. Cilt, 2004, s. 286.

³⁹ Malinowski, B., *Yabani Toplumda Suç ve Gelenek*, İthaki Yayınları, 2016, s. 88.

⁴⁰ Frazer, J. G., "Altın Dal" I. Cilt, 2004, s. 36.

Bu liderler birçok toplumsal olaya, yaşayış biçimlerindeki değişikliklere de etkileşimli olarak yön vermişlerdir. Bookchin, James Mellaart'ın Çatalhöyük' te incelediği 139 yapıdan en az kırkının çevrelerindeki evlerden büyük, dinsel sanat eserleriyle süslü, karşılıklı duvarlarda biri ölümü diğeri yaşamı simgeleyen resmlerin bulunduğu mezarlar olduğunu, kentin eşitlikçi bir yapıda olduğunun söylenebileceği gibi, iskeletler üzerinde yapılan incelemelerde şiddet dolayısıyla ölüme ilişkin bir ize de rastlanmadığını, Çatalhöyük'teki anıtsal mezarların kent nüfusunun kendini dinsel ritüellere adadığına işaret ettiğini, kentlerin yükselişinin tahıl ekimi ile değil, anıtsal mezarlar, kültürel uygulamalar ve doğalcı semboller yönünden zengin tapınaklar yardımı ile gerçekleştiğinden devamlı kentin gerçek habercisinin tapınakla çevrelenen mezarlar olduğunu, insanlara liderlik edenlerin de açgözlü politik şefler değil şaman ya da rahip gibi yarı dinsel kişiler olduğunu belirtmiştir.⁴¹ İnsan ve devamında doğa üzerinde kurulan tahakkümün temelini de gücünü mezarlıklardan alan "kutsal" sınıf olduğu söylenebilir. Ve nitekim yine Bookchin'e göre; "Şamanlar ve rahipler dünyevi şeyleri dünya ötesi şeylere, nesnelere simgelere dönüştürerek işlerini iyi yaptılar."⁴²

Zerzan, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün şamanik bir faaliyet olan ritüel aracılığıyla kültürel düzenlenişe dayandığı, bir zamanlar komünal olan algı zirvelerine sadece uzmanların ulaştığı iddialarıyla işbölümündeki gerilemenin hızlandığını, ritüel ve büyü'nün ilk sanata hakim oluşu ile birlikte sembolik kültürün, doğasına içkin olan maniple ve kontrol etme arzusuyla birlikte ortaya çıkışının doğayı evcilleştirdiğini savunur.⁴³ Akabinde oluşmaya başlayan ilk dinlerin baskıcı töreleri de düzeni dayatma ve şeyleri egemenlik altına alma arzusunu kanıtlar ve şaman-rahip türünden uzmanların denetiminde, günlük yaşamdaki birer etkinlik olmaktan çıkarılan ritüel ve biçimselleştirme, hiyerarşi ve kurumlaşmış iktidarla yakından ilişkilidir (Şamanlar aynı zamanda ritüel ve dinsel etkinlikler çerçevesinde bitkilerin ıslah edilmesi ve ekilmesi aracılığıyla tarımı başlatabilecek elverişli bir iktidar konumuna da sahiptirler ve hatta artı ürün ve

⁴¹ **Bookchin, M.**, *Kentsiz Kentleşme*, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 48.

⁴² **Bookchin, M.**, *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülmesi*, Ayrıntı Yayınları, Kasım 1994, s. 305.

⁴³ **Zerzan, J.**, *Gelecekteki İkel*, Kaos Yayınları, Ekim 2004, İstanbul, s. 33.

meta düşüncesi de şamanlarla ortaya çıkmıştır).⁴⁴ Şamanların ruhsal iktidarı toplumun diğer bireylerini zayıflatırken, bu iktidar tipi zamanla gelişerek sistematik bir sömürüye sebep olmuştur. En azından salt sebebin bu olduğu söylenemese dahi şamanların iktidar mekanizmalarının oluşumunda büyük bir rolü olduğu muhakkak.

Bu görüşlerden ayrı bir görüş dile getiren Pierre Clastres ise yerli toplumlarının büyük bölümünde siyasal otoritenin bulunmadığına, kimi yerli toplumlarında şeflik kurumunun bile olmayışı hatta bazı dillerde şefi belirten bir sözcük bile olmadığına dikkat çeker. Bazı kabilelerde şefin sadece savaş zamanında askerler üzerinde otoriteye sahip olduğunu, ancak savaş zamanı bittiğinde şefin bu gücünü de yitirdiğini; özet olarak topluluğun otoriteyi yadsıyarak, iktidarı yok saydığını ve topluluk üstü bir iktidarın toplum için ölümcül tehlike taşıdığını, toplumun dışında yer alan ve kendi meşruiyetini kendi yaratan bir otoritenin kültürün yadsınması anlamına geleceğini önceden gördüklerini, iktidarın toplum tarafından bilinçli olarak reddedildiğini belirtip ve örneklerle kanıtlar sunarken aynı zamanda satır aralarında bazı toplumlarda belirli haklardan şeften çok şamanın yararlandığından (tembelliğin yüksek toplumsal statü göstergesi olduğu Guaranilerde tarlanın ekilerek ürünün toplanılması⁴⁵), şamanların Güney Amerika kabilelerinde korku ve saygı uyandıran, şefler kadar prestij ve otorite sahibi olduklarından hatta bazı kabilelerde şeflik görevini de üstlendiklerinden, şamanın ruhlar ve ölümler dünyasına girebilen tek kişi olduğundan, elinde tuttuğu güçlerin onu ölüme de egemen kıldığından, şamanın yaşama ve ölüme hükmettiğinden⁴⁶ ve hatta vaat edilen öte dünya “Kötülüğün olmadığı ülke” arayışıyla başlayan dinsel göç hareketlerine şamanların yol gösterdiğini ve bu şamanların sözcüklerin efendisi olarak her zaman kendilerini dinlemeye hazır kitlelere hitap ettiklerini belirtir.⁴⁷ Nitekim “Devlet şeflerin

---

⁴⁴ A.g.e. s. 114.

⁴⁵ **Clastres, P.**, *Devlete Karşı Toplum*, Ayrıntı Yayınları, 2006, s.37.

⁴⁶ A.g.e. s. 125.

⁴⁷ A.g.e. s. 136.

varlığıyla tanımlanamaz, iktidar organlarının saklanması veya sürekliliğiyle tanımlanır.”⁴⁸

Şamanların toplumun geri kalanından farklı bir statüye sahip olduğunun diğer bir kanıtı da örneğin Güney Amerika halklarından Guarani ve Bororolar, türlü ayinlerden ve ritüellerden sonra gömdükleri ölüleri yok saymaya meyilli olsalar da şamanların ölülerinin iskeleti toprak altından çıkarılır ve bir kült nesnesi haline getirilirdi.

İlkel toplumlar devletsiz toplum olsalar bile iktidar mekanizmasının varlığını inkar etmek mümkün görünmemektedir. Şefin hiçbir otoritesinin olmaması, kabile üyelerinin ona uymakla yükümlü olmamaları, bilindik şef tanımının dışında başka otoritelerin bulunamayacağı, iktidarın gerçek sahibinin toplum olduğu anlamına gelmez. İktidar sadece şeflik makamında uygulanmamaktadır. Tarihi olmayan halkların devlete karşı mücadelenin tarihi olduğunu söylerken⁴⁹ gerçek iktidarın kökeninin peygamberlerde gizli olma ihtimalinden de söz etmek gerekir.

Clastres şefin konuşma yaparken bu konuşmayı bir iktidar sahibi olarak, kendi isteklerini, kanunlarını değil insani seçimlerin ürünü olmayan ataların, tanrıların yasasını dile getirerek yaptığını ve bu sebeple sadece bu yasaların sözcüsü olduğunu da dile getirir.⁵⁰ Bu yasalara toplumun hiçbir üyesi karşı çıkamadığı gibi, bu yasaları değiştirme iktidarı da şeflere verilmemiştir. Bu yasaları koyma ve değiştirme kudretinin yaşayan bir kişide toplanmasına izin verilmesi de bu görünmez ölü ataların yasaları toplum üzerinde büyük bir güce sahiptir.

Toplumsal yaşamın özünü oluşturan atalar ve onların mitsel davranışları ile bugünkü şeklini alan toplum, şamanlar ve liderler aracılığıyla atalarının koyduğu normlara ve kurallara bağlı kalmaya kararlı olduğunu gösterir.⁵¹ Şamanlar ölü ataların kurallarının sözcüsü sıfatı ile toplumu şekillendirirken aynı

⁴⁸ Deleuze, G., Guattari, F., *Kapitalizm ve Şizofreni*, Bağlam Yayınları, 1990, s. 36.

⁴⁹ Clastres, P., *Devlete Karşı Toplum*, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 186.

⁵⁰ Clastres, P., *Şiddetin Arkeolojisi, İlkel Toplumlarda Savaş*, Nora Kitap, 2017, s. 33.

⁵¹ Clastres, P., *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu*, Ayrıntı Yayınları, 1992, s. 68.

zamanda bu kurallara uyulup uyulmadığı konusunda bir denetim mekanizmasına ve bununla gelen güce de sahip olurlar. Kuralları doğrudan koyan olmasalar dahi konulmuş kuralların kadim bilgisine sahip olanlar bir tek onlardır.

Ancak şamanların, rahiplerin, tanrı kralların iktidarı her şeyin yolunda gidip gitmemesine sıkıca bağlıydı; tanrı krallar yağmur yağmadığında veya iyi ürün yetişmediğinde iplerle bağlanabilir, dövülebilir hatta azledilebilirlerdi. Tanrı kralların otoritesi bu gücü öteki dünyayla bağlantılı ruhlardan alsa da bu güç halkın gereksinimlerini karşılayabildiği oranda geçerli idi. Nitekim; İsveç kralı Domalde, yıllarca süren şiddetli kıtlık sonunda toplanan halk meclisinin Kral Domalde'yi kıtlığın sebebi olarak göstermesi ve kurban edilmesine karar vermesi neticesinde öldürüldü. Kanı da tanrıların altalarına sürüldü.⁵²

Ancak her şeyin yolunda gittiği bir senaryoda kimsenin bu kutsal tanrı-liderlere bir kötülük yapmak aklının ucundan dahi geçmezdi. İktidarın her zaman için temel dayanağı olan korku burada da dayanağını insanların en büyük korkusu görünmeyen, bilinmeyen ruhlar üzerinden kurar. (Modern toplumlarda bu korku görünmeyenlerle birlikte, görünür kılınan mekanizmalarla da baki tutulur.)

Kongo Krallığı'ndaki Chitome isimli yüce papanın doğal ölümle ölmesi halinde dünyanın sonunun geleceğine inanılırdı. Dünyanın yerle bir olmaması için öncelikle kralın istekleri yerine getirilmeliydi. Dünyanın baştan aşağı yerle bir olması bir yana, hayatların kendi içinde kurulu düzeninin bile yerle bir olmaması için güven ortamı sağlanması ve istikrar sağlandığı sürece kralın isteklerinin yerine getirilmesi ile her dönemde ve her toplumda karşılaşılabilir.

Ancak, örneğin Kongo Krallığı'nda kralın da uyması gereken birçok tabu vardır. Bu kurallar ve usuller genel olarak tanrı kralların rahatının arttırılması için değil kendini, halkını ve evreni genel bir felakete sürükleyecek bir davranışta bulunmasını engellemek için konulmuştur.⁵³ Birçok toplumda kralların saraylarından ayrılmaları yasaklanır. Batı Afrika, Shark Point'te rahip kral evinden, hatta sandalyesinden hiçbir zaman ayrılmayarak, sandalyesinde oturur ve

---

⁵² Frazer, J. G., *Altın Dal I.*, 2004, s.48.

⁵³ A.g.e. s.116.

sandalyesinde oturur vaziyette uyumak zorundadır. Longo Kralı sarayından hiçbir zaman ayrılamaz, Arabistan'ın baharat ülkesi Saba Krallarının saraylarından dışarı çıkmalarına izin verilmediği gibi; bunu yaparlarsa, kalabalık tarafından taşlanarak öldürülürlerdi. Tonkin yılda birkaç kez dinsel törenlerin yerine getirilmesi için dışarı çıktığında kralın geçeceği yoldan uzak durmayanlar ölümle cezalandırılırdı. Kralların yedikleri kaptan artık yemeklerini yiyenler, aynı bardaktan içenler, kıyafetlerini giyenler mutlaka öleceklerdir⁵⁴. İbo Kralı (Batı Afrika) "Tanrıları yatıştırmak için bir insan kurban edilmedikçe sarayından dışarı kente adım atamaz: bu durumda bile toprağının hudutları dışına çıkamaz."⁵⁵ Görüldüğü gibi felaketlerin önlenmesi için de kralların hayatta kalması gereklidir. Bu uğurda insanlar öldürülebileceği gibi, kralların öldürüldüğü de nadiren de olsa görülür.

İlkel toplumlarda yeme ve içme sırasında ruhun ağızdan kaçabileceği ve büyüyle bedenden çıkabileceğine inanıldığı için, yeme içme eylemleri her zaman için tehlikelidir. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için uygulanan bazı ritüeller iktidar sahiplerinin hayatlarının, diğer hayatlardan her zaman için daha değerli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Sıradan kişiler de yeme içme eylemleri sırasında (herkesin kendi ateşinin olması, içerken bezle örtmek vb.) gibi önlemler alırlar. Ancak kralı birinin yeme içme sırasında görmesi halinde kralın öleceğine inanıldığı için, kralların aldığı önlemler kendi hayatlarını korumak için başkalarının, hatta kendi çocuklarının hayatlarını dahi vazgeçilebilir hale getirebilir. Örneğin, "Loango Kralı'nı yerken ya da içerken görmenin cezası, insan ya da hayvan olsun, ölümdür. Çok sevilen bir köpek, Kralın yemek yediği odaya gizlice girince, kral hemen oracıkta öldürülmesini buyurmuştu."⁵⁶

Loanga kralının 12 yaşındaki kendi oğlunun istemeyerek kralı içerken görmesi üzerine, kralın buyruğuyla güzelce giydirilerek, şölenle ağırlandı, arkasından da dört parçaya ayrılarak ve kralı içerken gördüğü ilan edilerek kentin içinde dolaştırılmıştır. Kralın kendi oğluna dahi verebildiği bu ölüm cezası ile

⁵⁴ A.g.e. s. 161.

⁵⁵ **Frazer, J. G.**, *Altın Dal I*, s. 161 içinde S, Crowther ve J.C. Taylor, *True Gospel on the Banks of the Niger*, s. 433.

⁵⁶ **Frazer, J. G.**, *Altın Dal I*, 2004, s. 156.

kendisine en ufak bir zarar vermek isteyenin başına ne gelebileceğinin *cansız* örneği, herkesin görebileceği ve ders alabileceği şekilde kentin içerisinde sergilenmiştir.

Sadece kutsal kralların değil, Kuzey Amerika Kızılderili kabileleri gibi bazı topluluklarda düşmanlarını öldürmüş olanlar da kirlenmiş sayıldığından başkalarının tabaklarından yiyip içemeyecekleri gibi onların tabaklarını da kimse kullanamazdı. Krallar ve kutsal olanlar kutsal oldukları için ve ancak düşmanını öldüren kişi, öldürme eylemi onu kirlettiği için eşyalarına dokunulmaz. Ancak en önemli vazgeçirici unsur bu eşyalara dokunmanın “hayati tehlike” yaratmasıdır.⁵⁷

Aynı zamanda kralın kutsal kanı toprakla karışıp kirletilmemeliydi, bunun için kral veya ailesinden biri öldürüleceği zaman büyük bir demir kazana konarak odun tokmaklarla vurula vurula parçalanan kişinin kanının bir damlasının bile yere dökülmeyeceği idam şekilleri uygulanırdı. Siyamlıların kral soyundan gelenler için açlıktan öldürme, boğma, kişiyi kırmızı bir kumaş üzerinde gerek midesine hoş kokulu bir odun çubuk saplama, iri bir taşla birlikte deriden bir torba içine dikip nehre atılmadan önce kişinin boynunun sandal ağacından bir sopayla kırılması gibi değişik yöntemleri mevcuttu. Tatarlarda, Burma Sarayı’nda, Tonkin’de, Aşanti’de (ve bilindiği üzere eski geleneklere bağlı kalınarak Osmanlı’da) kral soyundan gelen kişi boğulur, Madagaskar’da canlı canlı yakılırdı.⁵⁸

Krallara karşı gerçekleştirilen bazı eylemler de ölümle cezalandırılırdı. Hawaii’de başkanın evinin tepesine tırmanan ya da bahçesinin duvarı üzerine çıkan, Tahiti’de, kral ya da kralıçeden daha yukarda oturan veya elini onların başının üzerinden geçiren, ölüm cezasına çarptırılırdı.⁵⁹

---

⁵⁷ Frazer, J. G., *Altın Dal I*, 2004, s. 167.

⁵⁸ A.g.e. s.177.

⁵⁹ A.g.e. s.186.

Ancak ruhani liderlerin çoğu zaman kral-tanrıların dahi üzerinde bir güce sahip oldukları muhakkak. Meroeli Etiyopya krallarının hayatları rahiplerin istedikleri zaman ölüm emri vermesine bağlıydı.⁶⁰

Bütün bunların yanı sıra krallar, şamanlar yani geniş anlamı ile insan-tanrıların doğal bir şekilde ölürlerse ruhlarının bir şeytan veya büyücü tarafından çalınabileceği ihtimali nedeni ile doğal bir şekilde ölmelerine izin verilmez. Tapınanlar insan-tanrıyı öldürerek bu ihtimallerin önüne geçer ve bu tehlikeden korunmuş olurlar. Orta Afrika'da Unyoro Krallığında kral hastalanır veya yaşlanırsa, hanedanın ailenin elinden gideceğine ilişkin eski bir töre gereğince karısının onu öldürmesi gerekir. İktidarın aile içerisinde kalması ve geleceğe ölümsüz bir biçimde aktarılması için kralın yaşamının feda edilmesi gerekir. Zulular saçlar kırılmaya başladığında kralın ölmesi gerektiğine inanırlar ve tabii ki Zulu kralları da yaşlanmayı geciktiren tedavilerin varlığına. Eski Prusyalılarda halkı tanrı adına yöneten tanrının sözcüsü Kirwaido, kendisini hasta hissettiğinde halka hitaben gerçekleştirdiği uzun bir söylevin sonunda kendisini yakardı. Bazı halklar, hastalık veya yaşlılık belirtilerinin ortaya çıkmasını beklemeden, belirli bir süre sonunda kralı öldürürdü. Örneğin Güney Hindistan'da bu süre 12 yıl olarak belirlenmiş olup Quilacare eyaletinde kral bu süre sonunda iskelenin üzerine çıkararak yavaş yavaş organlarını kestikten sonra en son boğazını kesmek suretiyle hayatına son verir ve akabinde yeni kral aynı iskeleye çıkarılırdı. Bazı yerlerde ise bu süre 1 yıla kadar inerdi, her sene kral öldürülür ve yerine yenisi gelirdi.⁶¹ Bu uygulamalar iktidarın sınırsız yetkisini kısıtlamak adına konulmuş gibi görülse de asıl olarak bu dünyanın geçici düzeni sona erdiğinde, ölümden sonraki hayatta, iktidarın devamlılığının daha güçlü bir şekilde devam etmesi amacını taşır. İlerleyen dönemlerde bu uygulamalar yerini kralın yerine başkalarının kurban edilmesine bırakmış ve bu kişiler genelde kralların öz oğulları olmuştur. Öz oğullar halk adına kurban edilmeye başlanmış, böylece düşman tehlikelerinin bertaraf edileceğine inanılmıştır. Fenikelilerde ise öz oğulların

---

⁶⁰ A.g.e. s.215.

⁶¹ **Frazer, J. G.,** *Altın Dal I.*, 2004, s. 216.

kurban edilmesi sadece krallara mahsus değildi, savaşta yenilme gibi felaket günlerinde Fenikeliler en sevdikleri çocuklarını kurban edebilirlerdi.⁶²

Ancak sadece seçilmiş kişiler için değil, toplumun diğer üyeleri için de zorlu bir ölüm, yaşlılık veya hastalıktan gelecek olan ölüme yeğ tutulur. Doğal bir ölümle ölenlerin ruhları güçsüz olacaktır, bu nedenle kişiler ruhları zayıflamadan önce başkalarının kendisini öldürmesini veya intihar etmeyi tercih ederler. Ruhların güçsüz olmasının istenmemesinin nedeni ölümden sonraki yaşama daha güçlü bir şekilde devam etme isteğidir. Örneğin Mangaianlar savaşta ölenlerin ruhlarının daha güçlü ve sağlam olduğunu düşünürler. Fiji'de yaşlılıkla veya hastalıkla beden zayıflamadan kişinin kendisini öldürmesi ile sık sık karşılaşılır. Özellikle erkeklerde sıkça karşılaşılan durumun sebebi bu dünyadan göç edildiğinde beden kaldığı yerden öteki tarafta devam edecek olmasıdır. Kişi bu kararı kendisi alır, yakınlarına açıklar ve kararlaştırılan bir günde canlı canlı gömülmek sureti ile ölümü gerçekleştirilir. Vaté'de (Yeni Hebritler) de yaşlılar kendi arzuları ile canlı olarak gömülürler ve yaşlanan kişinin hala gömülmemiş olması ise toplumda bir utanç meselesi olarak algılanırdı. Habeşistan'da bir Yahudi kabilesi olan Kamantlar'da, yakınlarının haber vermesi üzerine köyün rahibi kişi yaşlanmadan önce boğazını keserdi.⁶³

Mircea Eliade, Şaman olacak kişinin belirlenmiş şeklini; şaman olacak kişinin ayırt edilmesinde en sık rastlanan yollardan birinin, rüya, hastalık veya, herhangi bir özel durum vesilesiyle adaya görünerek ona "seçildiğini" haber veren ve bundan böyle yeni bir yaşam düzeni izlemesi gerektiğini söyleyen tanrısal ya da yarı-tanrısal bir varlıkla karşılaşması olarak açıklar. Şaman olacak kişiye seçildiği haberini verenler de çoğu kez ata şamanların ruhlarıdır.⁶⁴

Şamanlar genelde ölümler diyarı ile iletişimi tekelinde bulundurlar ve ölümler diyarı ile ilgili bilgilere sahip olduklarından bu bilgileri de şamanlar iletir. Ve şamanların ruhlar alemi ile iletişimi neticesinde sahip olduğu bilgiler ölüme dair bilgi dağarcığına büyük bir katkı sağlar. Ölümle ilgili birçok tasvirin

---

⁶² A.g.e. s. 229.

⁶³ Frazer, J. G., *Altın Dal I*, 2004, s.213.

⁶⁴ Eliade, M., *Şamanizm*, İmge Kitabevi, 1999, s. 93.

şamanların kendinden geçme deneyimlerinin ürünü olduğu ve şamanlar tarafından “tinselleştirildiği” söylenebilir.⁶⁵ Şamanlar ölünün ruhuna da eşlik ederek, ölümler krallığına inmesini sağlayan olağanüstü güçlerle donatılmışlardır. “İyi bir yol göstericiden yararlanan herkes ölümler diyarına kavuşmayı umut edebilir ve zaten ilk şamanı bu görevi yerine getirmesi için tanrılar göndermiştir.”⁶⁶

Şaman olacak kişinin göreve çağrılışı -rüyada, esrimede ya da hastalıkta-yarı-tanrısal bir varlıkla, bir ata ruhuyla, bir hayvanla rastlantısal olarak karşılaşmak suretiyle veya sıra dışı bir olayın meydana gelmesi (yıldırım; ölümcül kaza, vb.) sonucu gerçekleşir ve şaman bir kez bu ilk "ele geçirilme" ve ardından gelen sırra-erme sonucu mesleğini elde etti mi, artık sınırsız olarak başka ruhları da benliğine kabul edebilecek bir "alıcı" haline gelmiştir; fakat bu yeni ruhlar her zaman ya ölmüş şamanların ruhları ya da eskiden şamanlara hizmet etmiş olan başka "ruh" veya cinlerdir.⁶⁷ Görülüyor ki şamanların öteki dünya ile iletişim kurmasını sağlayacak olan yetileri kendisine yine öteki dünyadan gelen araçlar tarafından bahşedilir. Ölümler yaşayanlardan daha çok bilgiye sahip oldukları için onların vasıtasıyla gelen bütün bilgi de mutlak olacaktır. Bu bilgiye bu kadar güvenin atfediliyor olması ise ilk başta ölümlerin insanın en büyük cevapsız çıkmazı olan ölüm sonrası ile ilgili bilgiye vakıf olmalarından gelir. Onlar bu yaşamda herhangi bir insanın bilebileceğinden çok daha fazla sırra vakıftırlar. Bu da onlara herkesin sahip olduğundan daha fazla güç verir. Sadece ölümlerin ulaşabildiği bu bilgilere vakıf olan şaman da bu güce erişecektir. Şamanların iskelete benzer kıyafetleri de ölüme vakıf olmalarından kaynaklı bu özel statüyü belli edecektir.

Wari erkeklerinden birinin şaman olabilmesi için önce ölmesi ve sonrasında fiziksel ve ruhsal anlamda dönüşüm yaşayarak yeni bir evreye erişmesi gerekmektedir.⁶⁸ Şamanlar hayvanların ruhlarının gücüne sahiptir. Sadece

---

⁶⁵ **Eliade, M.**, *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, Doğu Batı Yayınları, 2019, s.56.

⁶⁶ **Minois, G.**, *Cehennemin Tarihi*, 2017, s. 13.

⁶⁷ **Eliade, M.**, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, 1999, ss. 108-109.

⁶⁸ **Beth, A. C.**, *Consuming Grief: Compassionate Cannibalism in An Amazonian Society*-University of Texas Press, 2001, s. 106.

şamanlar hayvanların ruhları ile iletişim kurabilirler.⁶⁹ Ve Wari şamanları iyileştirici güçlere sahiptirler.⁷⁰ Şamanların bu özelliklerine toplumun diğer bireyleri sahip değildir.

Brezilya'nın doğusunda yaşayan Canelalar'da şamanlar ya kendi inisiyatifleri ile ya da öbür dünyanın hayaletlerinden aldıkları otorite ile iyileştirir veya büyü yaparlar.

Hayaletler Canela köyünün batısında başka bir köyde yaşarlar. Hayaletler Canela köylerinde de dolaşırlar, Canelalar'ın yaptığı hemen hemen her şey hayaletler tarafından görülür. Hayaletler şamanlar için her şeyi bilen bilgi kaynağı olma işlevini görürler. Bütün şamanlar hayaletlerle konuşabilirler. Ancak sıradan Canelalar'ın öteki dünyaya erişimleri yoktur. Eğer hayaletlerle iletişime geçerlerse ölecek ve kendileri de hayaletlere dönüşeceklerdir. Palayı kimin çaldığını bulmak için, bir Canela bireyinin hangi tabuyu yıkıp yıkmadığını öğrenmek için vb. şamanlar hayaletlerin bilgisine başvururlar. Hayaletler şamanların bilgi edindiği gizli tanıklardır ve bu tanıkların bilgilerine göre yargıya varılır.

Bütün bunların yanında toplumda bir cinayet işlendiğinde, bu suçu işleyen kişinin bulunması için ruhların ve dolayısıyla büyücülerin yardımına koşmak yerine ölen kişinin bedeni üzerinde yapılan uygulamalarla suçlunun bulunması yöntemine başvuran topluluklar da vardır. Bardlar, Ungarinyinler ve Warramungalarda ceset, ağaç dalları arasına yerleştirilip her birimi topluluğun bir üyesinin yerini tutan çakıl taşları ya da sopalardan çember yapılır. Cesedin sızıntılarının kendisine doğru akacağı çakıl taşı ya da sopa, suçluyu ele verecektir. Avustralya'nın kuzeybatısında ceset gömülür üstüne topluluktaki kişi sayısı kadar çakıl taşı konur daha sonra kana boyanmış olarak bulunan çakıl taşı katili ele verecek veya kuşkulanan kişilerin adları söylenerek cesedin saç telleri çekilerek kopan ilk saç teli yoluyla katil kendini ele verecektir.⁷¹

---

⁶⁹ A.g.e. s. 188.

⁷⁰ A.g.e. s. 193.

⁷¹ **Levi Strauss, C.**, *Yaban düşüncesi*, Yapı Kredi Yayınları, 1994 s. 220. (Elkin 4, s. 305-306.)

İlkel toplumlarda cinayet ve benzeri suç işlendiği takdirde nasıl bir cezalandırma mekanizması işletildiği ve suçlunun hangi yöntemlerle bulunduğu konusunu anlamak için öncelikle suç işlendiğinde çoğu zaman suçluyu bulmakta yetkili mercii olan şamanlığın oluşma şartlarına bakmak gerekir.

Bir Canela'nın şaman olabilmesi için yerine getirilmesi gereken bazı şeyler vardır. Ancak sonunda bu kişiyi ziyaret edip etmemeye karar verecek olanlar yine hayaletlerdir. Kişi her şeyi yerine getirirse de hayalet onu yine de ziyaret etmeyebilir. Son inisiyatif ne kadar uğraşırsa uğraşsın bireye ait değildir.⁷²

Şamanlar bir bakıma gücünü hayaletlerden yani öteki dünyadan alırlar. Şamanların otoritesi onlara öteki dünya tarafından verilir. Bu onları diğer bireylerden üstün kılar. Diğerlerinin ulaşamadıkları bilgilere ve güçlere ulaşma şansı verir. Aynı zamanda diğer kişilerin görme şansı bile olmayan hayaletlerin şamanlara ilettiği her şey, başka türlü bir kanıtlama imkanı olmadığından mutlak nitelikte olacaktır. Hayaletler mutlak güce sahiptir ve onların bu dünyadaki aracısı olan şamanlar bu mutlak gücün uygulayıcıları olurlar.

Lucien Levy Bruhl, yaşlıların da şamanlar gibi bir iktidara sahip olduğundan bahseder. Ancak yaşlılar gerçek bir iktidara ancak istisnai olarak sahip olabilmektedirler. Bu iktidarı kuran birden fazla neden vardır. Bu nedenlerden bir tanesi de bu dünyada kalmalarını sağlayan gizemli güce öteki dünyada da sahip olduklarına ilişkin inançtır⁷³.

İlkel toplumların ölümlerini başka bir yerde bu dünyadakine benzer bir yaşam sürdürdüklerine olan inançlarından bahsedildi. Sonradan sürdürülecek olan bu yaşam şimdiki yaşamın önemli yapıtaşlarını da oluşturur. R. Neuhauss Yeni Gine'de yaşayan Kay aşiretindeki erkeklerin öteki dünyaya beraberlerinde bu dünyada sahip oldukları bütün nitelik ve yeteneklerini de götürdüklerinden, ölüm sonrasında kendilerinden en çok korkulan ölümlerin en savaştı, en vahşi, en gaddar olanlar olduğundan bahseder.⁷⁴ Bu, bu dünyada savaştı, vahşi ve gaddar olmayı

⁷² Crocker W., "Canela Relationships With Ghosts: This Worldy And Otherworldly Empowerment". The Latin American Anthropology Review, 2008.

⁷³ Levy-Bruhl, L., *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, Doğu Batı Yayınları, 2006, s.226.

⁷⁴ A.g.e. s. 241.

öteki dünya vaatlerinden dolayı önemli bir özellik haline getirir. Ölüm sonrasında kendilerinden korkulması için her erkeğin vahşi, gaddar ve savaşçı olmaya çalışması öngörülebilir. Nitekim ilkel toplumlarda erkek “ölüm-için-varlıktır”, erkeklik ve ölüm arasında savaş dolamıyla kurulan sıkı bir ilişki vardır.⁷⁵

“Yeryüzünün en güçlü şefleri yer altının da en güçlüleridir.”⁷⁶ Yani iktidar gücünü ölümsüzlüğünden alırken aynı zamanda hayattayken kurduğu iktidarı onun ölümsüzlüğünü de garantiler. Yaşarken ne kadar iktidara sahip ise bu iktidarını yer altına da taşıyacak ve bu gücünü sonsuza kadar koruma şansına erişecektir.

Bazı toplumlarda mezarcılar ve cellatlar sırf ölümlle temas halinde oldukları için büyücü olarak görülürler. Bazı toplumlarda ise şef aynı zamanda büyücüdür. Veya büyücü olmak bazılarını iktidar sahibi yapar. “Avustralya’daki Aruntaslar’da yerel totemik grubun şefi, grubun ayin şefi, aynı zamanda büyücüdür. Yeni Gine’de büyücülerden başka nüfuz sahibi kimse yoktur; bütün Malezya’da, mana sahibi bir birey olduğu için, yani tinsel güçleri olan ve ruhlarla temas halinde olan biri olduğu için, şefin dini olduğu gibi büyüsel güçlere de sahip olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Diğer taraftan, büyücülerin üst düzeyde bir politik yetkiye sahip olduğu da görülür sık sık; onlar nüfuz sahibi ve dikkate değer kişilerdir. Bu nedenle, işgal ettikleri sosyal konum, onları büyü yapmaya yetkili kılar ve buna karşılık olarak da büyü yapma onlara sahip oldukları sosyal konumu verir.”⁷⁷ İster sosyal konum büyü yapma yetisini beraberinde getirsin, ister büyü yapma yetisi sosyal konumu; önemli olan büyü yapma yetisine nasıl erişildiğidir. Bu yetiye, yani iktidara sahip olmak da çoğu zaman ruhlarla, yani öteki dünyayla ilişki kurabilmeyi gerektirir. Büyücü gücünü ve yeteneğini ruhlarla temas sayesinde kazanır. Büyücüler ruhların yerlerini bilir, onların dillerini konuşur, gücünü de ruhlardan alır. Büyücüyü ruhlar alemine gidip gelmesi ve ruhunun sahip olduğu nitelikler tanımlar.

⁷⁵ **Clastres, P.**, *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu*, Ayrıntı Yayınları, 1992, s. 239.

⁷⁶ **Levy-Bruhl, L.**, *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı*, Doğu Batı Yayınları, 2006, s. 242.

⁷⁷ **Mauss, M.**, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 76.

Anlık ölüm de büyücü olabilmenin şartlarından biridir. Anlık ölüm büyücünün ölmesi, ruhlarla iletişime geçmesi ve yeniden dirilmesi anlamına gelir. Bu ölüm sırasında çeşitli bilgiler öğrenilir. Büyücünün aslında sürekli olarak ruhlar dünyasıyla iletişimde olması da gerekmez. Bu tür anlık ölümlerden sonra bilgiye erişen büyücünün bundan sonra artık pek bir şey kanıtlamasına da gerek kalmaz. Büyü için ölümlerin ruhları ile iletişim gereklidir. Büyü sırasında eski ölümlerin ruhları çağırılır. Ölümler ne şekilde ölmüş olurlarsa olsunlar büyüsel varlıklardır. Bu büyüsel varlıklarla iletişim kurabilecek kişi de büyücüdür.

Büyücü olabilmek için bu tür belirli kalıplar gerekli olsa da yine de her isteyen kişi büyücü olamaz. Yunan yazarları büyücü ailelerinin varlığından söz ederler. (Keltler ülkesinde, Hindistan'da, Malezya'da, bu ailelerden bahsedilir.)⁷⁸

Diğer ilkel toplumlardan farklı olarak kurumsal bir iktidar mekanizması kurmuş olan İnkalarda ise, iktidarın neredeyse tamamına sahip bir rahipler sınıfı ortaya çıkmış, tapınak ve kült yerleri inşa edilerek toplanan vergiler de bu sınıfa aktarılmıştır.⁷⁹

"İlkel" toplulukların çoğu ayrıcalıklı kişiler (şamanlar, şefler, "sırra-ermişler") için "dikey" yani Göğe doğru, insanların geri kalanı içinse "yatay" (herhangi bir yöne doğru) ya da Yeraltına doğru olmak üzere en az iki ölüm-sonrası güzergahı tanır.⁸⁰ Ölümle kurdukları bağ nedeni ile dünyada ayrıcalıklı olan kimselerin bu ayrıcalıklı konumu ölümden sonra da devam edecektir. Ki bu hayatın son olmadığı ve ölümden sonra sonsuzluğa varan bir öteki dünyadaki mutlak güç sahiplerine karşı gelmeme kısır döngüsü iktidarlarını pekiştirir.

Büyünün çok güçlü bir otoritesi vardır. Karşı bir deneyim büyüye olan inancı sarsmaz. Beklenmedik durumlar normal olarak algılanır; çelişkili durumlar ise inkar edilir.⁸¹ İnanma isteği bu otoriteyi güçlendirir. Peki büyücü bu otoritesini sınırsız kullanmakta özgür müdür? Aslında bu otoritenin kaynağı aynı zamanda geleneklerle bağlıdır. Söz konusu bu geleneklerin dışına çıkmak gereksinimi

---

⁷⁸ A.g.e. s. 91.

⁷⁹ **Clastres, P.**, *Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu*, Ayrıntı Yayınları, 1992, s. 86.

⁸⁰ **Eliade, M.**, *Şamanizm*, İmge Kitabevi, 1999, s. 534.

⁸¹ **Mauss, M.**, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 141.

doğduğunda büyücü yeterli özgürlüğe sahip değildir. Ancak öteki dünya ile iletişim özerkliğini kazanmış biri olarak, öteki taraftan yöneltilecek istekler doğrultusunda bu gelenekleri istediği şekilde yönetme yetkisine sahip olabileceğini de unutmamak gerekir. Büyüye, öteki dünyaya olan inanç sürdürdükçe büyücülerin iktidarı da sürecektir. Büyücü yine de hayatı boyunca ruhların gözetimi altında, ruhlara hesap verme korkusu ile eylemlerine dikkat ederek yaşar. Bu öyle bir ilişkidir ki sözleşme ile birbirine bağlı iki ortaktan, sonuçta hangisinin efendi hangisinin hizmetkar olduğu hiçbir zaman anlaşılmaz.⁸²

Bororolarda *Bariler* (büyücüler) payını almadığı sürece avlanan hayvan, bahçelerde kaldırılan ilk ürünler tüketilmeye elverişli olmayacaktır. Yaşayanlar ölümlerinin ruhlarına olan borcunu bu şekilde ruhlarla kişisel bağ tekeline sahip büyücüler aracılığıyla ödeyecektir.⁸³ Bu borç ödenirken de büyücünün karnı doyacak, ruhlara iletilmek için kendi üzerinden geçmesi gereken besin maddeleri ile gücünün yanında maddi varlığında da artışa sebep olacaktır. Ve büyücü ruhların kendisine verilenleri beğenmediğini, yetersiz bulduğunu söyleyerek her zaman için daha fazlasına da sahip olabilecektir.

Yaşam süresince iyi ya da kötü davranışların öteki dünyada karşılığını bulacağı, bu davranışların iyi veya kötü olup olmadığına göre öteki dünyada gidilecek yerlerin farklılık göstereceğine olan inanç birçok toplumda mevcuttur. İnkalar kötülere ceza olarak verilen bir hastalığa ve kötülüklerle dolu Ucu Pacha isimli bir varlığa inanırlardı. Mayalarda cezalandırma sisteminin olmadığı herkese açık bir cehennemin varlığı, Azteklerde ahlaki davranışa göre değil ölüm türüne göre değişen yazgılar mevcuttu.⁸⁴ Bororolar için büyücü olmayanların ruhları bir toplum olarak varlıklarını sürdürür, kişisel kimliklerini kaybederek, *aroe*'de erirlerdi.⁸⁵ (Büyücülerin toplumun geri kalanı üzerindeki iktidarını yine bu ölümden sonraki yaşam inançlarında görebiliriz. Büyücü toplumun geri kalanı ile aynı yere gitmeyecektir, onlardan ayrı ve üstündür.) Kültürden kültüre değişiklik

---

⁸² **Levi Strauss, C.,** *Hüzünlü Dönenceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 246.

⁸³ A.g.e. s. 245.

⁸⁴ **Minois, G.,** *Cehennemin Tarihi*, s. 17.

⁸⁵ **Levi Strauss, C.,** *Hüzünlü Dönenceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 246.

gösteren farklı cehennem inanışları, semavi dinler dünyanın büyük bir bölümünü ele geçirip kendi cennet cehennem anlayışlarını ve ahlak kurallarını dayatana kadar devam etti. Son olarak Levi-Strauss'un sözüyle bitirmekte fayda var: "Bir toplumun yaşayanlarla ölümler arasındaki ilişkiler konusunda tasarımı canlılar arasında geçerli gerçek ilişkilerini dini düşünce düzleminde gizleme, güzelleştirme ya da haklı çıkarma amacına yönelik bir çabadan ibarettir"⁸⁶

1.1.4. Ölümcül Günahın Neden Olduğu Ölüm

Nadiren görülen durumlar olsa da ahlaki ve dini nedenler telkin yoluyla ölüme neden olabilirler. Bir günah işlediğine, yasaklanan yiyeceklerden yediğinde, yasak eylemlerde bulunduğu inanan kişi bunu telkin yoluyla başarabilir. Kişiye karşı bir cezalandırma mekanizması ve kişi üzerinde o an için toplumsal baskı görülme, hatta yapılan eylemden kimsenin haberi dahi olmasa bile, kuralları içselleştiren birey kendi ölümüne neden olabilecek derecede güçlü bir inançla kendini ölümlerle cezalandırır. Bu şekilde ölüm büyü için de geçerlidir. Kendisine ölümcül büyü yapıldığına inanan kişi büyü gerçek olmasa dahi kendisine bunu inandırdığı için ölecektir.

Pek tabii ki yasak yiyeceğin yasak olmasının nedeninin zehirli olmasından kaynaklandığı ve bunun telkin değil zehirli yiyeceklerin yenmesinden kaynaklı bir ölüm olduğu söylenebilir. Bu tür durumlarda söz konusu olan sadece yasak yiyecekler değildir. Mauss bu durumu çeşitli yazarların kitaplarından yaptığı alıntılarla örneklendirir: kendisine ağır sözler söylenen bir kadın kendisini yiyip bitirir ve bir ay içerisinde ölür, Froggitt'e göre kendisine büyü yapıldığını öğrenen kişi, korkuyla kendini yer bitirir. vb..⁸⁷

Maorilerin olağanüstü fiziksel dayanıklılığı ölüm telkini karşısında işe yaramamaktadır. Maoriler ölüm nedenlerini ve biçimlerini şu şekilde sıralarlar:

Ruhların neden olduğu ölüm (Tabuların çiğnenmesi, büyü vs.)

Savaşta yaşanan ölümler

---

⁸⁶ A.g.e. s. 255.

⁸⁷ **Mauss, M.**, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 411.

Doğal bir süreç olarak gerçekleşen ölümler

Kaza veya intihar sonucu yaşanan ölümler⁸⁸

Maorilerde ruhların neden olduğu ölüm kategorisine giren ve buna benzer durumların modern tıpta ve psikolojide tartışılan *nocebo*⁸⁹ etkisine benzerliğinden söz edilebilir. Bu etki bu tür toplumlarda kuralların içselleştirilmesinden ve bunun cezasız kalmayacağına yönelik inançtan kaynaklanır. Kişi kendisine doğrudan bir ceza verilme dahi, yaptığı hareketin yanlışlığından o kadar emindir ki, bir bakıma kendi kendini cezalandırır. İşlenen günahın büyüklüğü, ölümün gelişini hızlandıracaktır.

Maoriler Chatham adalarını ele geçirdikten sonra burada yaşayan 2000 kişiden geriye 25 kişi kalmış ve Maoriler arasında bunun nedeninin köleleri öldürmelerinden değil, köle olarak alınanların sabah evlerinde ölü bulunmalarından kaynaklı olduğunu ve bu ölümlerin nedeninin de kutsal değerlerine (Tapü) çok bağlı olmalarından kaynaklı olduğu söylenir.⁹⁰

İşlenen suçlara karşı tanrı tarafından verilen bir ceza olan ölüm cezasının icrası için kişinin kendinden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Kişi ne kadar sağlıklı olursa olsun zihinsel olarak bu tür bir cezanın gerçekleşeceğine o kadar inanır ki en sonunda kendi kendini ölüme sürükler. İktidar, bireyin kendi kendini öldürebileceği kadar içine işlemiştir.

Kültürün beden ve davranışlar üzerindeki etkisinin dışı vurumunu, ilkelerin akıl hastalarının işlediği suçlara tepkilerini, intiharı bir arada görmek için ilginç örneklerden biri de “Amok”tur. Amok için Malezya, Filipinler, Laos, Papua Yeni Gine, Porto Rico’da görülen bir “panik” durumu denilebilir. Her ne kadar adı ve uygulanış biçimi açısından benzerlik görülme de aslında amok Malezya’ya Filipinler’e vb. özgü bir durum değildir. Amok basit anlamda bir cinnet hali olarak görüldüğünde ailesini, arkadaşlarını veya herhangi birilerini ve en sonunda kendini katleden kişilerle bir bağ kurabilmek mümkün gözükmektedir.

⁸⁸ A.g.e ss. 415-416.

⁸⁹ Hiçbir olumsuz etkisi olmasa da, olumsuz etkiye olan inanç sonucu kişide negatif etkilerin görülmesi durumu olarak nitelendirilebilir. <https://www.aerzteblatt.de/pdf.asp?id=127210>

⁹⁰ **Mauss, M.**, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 422.

Malezyyalılarda erkekler ölünün ya da uğradıkları hakaretin öcünü almak için evlerinden çıkıp “Amok” a koşarlar ve yorulup düşene kadar yollarının üzerinde ne kadar insan bulurlarsa hepsini öldürürler.⁹¹ Eline bıçak veya silah alıp koşmaya başlayan kişi bu tür silahlar bulamadığında, kayalıklara giderek kendini okyanusa atabilir ve geri dönene ya da boğulana kadar kilometrelerce yüzebilir.⁹² Captain James Cook 1770’li yıllarda tuttuğu günlüğünde Malezyyalıların Amok’u bir hastalık olarak gördüğünden ve kişinin cezalandırılmadığından bahseder.⁹³ Malay mitolojisine göre, Amok kötü ruhların veya şeytani kaplanın ruhunun bir kişinin bedenine girerek onu bilinçli farkındalıkta olmadan şiddet içeren davranışlarda bulunmaya zorlamasından ileri gelir. Bu ruhani inançlarından dolayı Amok Malay kültüründe tolere edilir.⁹⁴ Kısacası ilkel toplumlarda Amok ister bir hastalık, ister ruhani inançlarla ilişkili olsun, tolere edilir. Zaten bu cinnet halinin sonunda kişi kendini de öldürerek kendi kendisini de cezalandırır.

1.1.5. Cenaze Törenleri

Kalabalık toplumlarda ölüm uzaklaştığı kadar, yakında olan ölümler de ilkel toplumlardaki kadar etki yaratmaz. Az sayıda üyesi olan ilkel toplumlarda bir kişinin ölümü toplumu sanıldığından daha çok etkiler. Ölümden sonra gerçekleştirilen ayinler bunun bir göstergesidir.

Bu ayinlerin ortak vurgusu ölümden sonra gidilecek bir yer, yeni bir yaşam olduğu ve onun için de bulunulan dünyadan daha iyi olduğudur. Kişinin ölümü sırasında yapılan ayinlerde de ölüm sonrasında yapılan ayinlerde de bu geçerlidir. Bu düşünce ile hem ölmek üzere olan kişi hem de kişi öldükten sonra da ölümler yüz yüze gelen ve kendi ölümlerini düşünmeye başlayan yakınları telkin edilir. Ölümden sonraki ayinlerde bir araya gelmek neredeyse zorunludur. Ölene karşı görevler bu ayinlerde yerine getirilir. Malinowski’ye göre “insani kişiliğin en

---

⁹¹ A.g.e. s. 408.

⁹² A.g.e. s. 420.

⁹³ **Bandıcı, A.**, “Amok Between Fact and Fiction. A Paradigm in Modern and Postmodern Literature”. *Scientific Journal of Humanistic Studies*. 2017, Vol. 9 Issue 16, pp. 58-70.

⁹⁴ *Prim Care Companion J Clin Psychiatry*. 1999 Jun; 1(3): 66–70. Running Amok: A Modern Perspective on a **Culture-Bound Syndrome** Manuel L. Saint Martin, M.D., J.D.

sonunda ortadan kaybolacağı düşüncesi, itici, dayanılmaz ve toplumsal bakımdan yıkıcıdır. Yine de bu düşünce ve ondan korku bireyin yaşamında hep pusudadır, din ise insanı bundan ancak ayinlerde bunu olumsuzlayarak kurtarabilir.”⁹⁵

“Kült eylemlerinde din emreder, grup emri yerine getirir.”⁹⁶

Aynı zamanda bu tür ayinler bir eğitimidir ve bu eğitimlerde her zaman için doğaüstü güçlere inanmanın, saygı duymanın ve kurallara uymanın gerekliliği öğretilir.

Peki iktidar nasıl ölür? İktidarın ölümü gerçekleştiğinde ölümle ilgili olan bu ritüeller ne şekilde uygulanacaktır?

İster günümüz “modern” toplumlarında, ister monarşilerde, ister diktatörlüklerde olsun iktidar sahiplerinin cenazeleri her zaman için politik etkinliklerdir. İktidar sahiplerinin bedenleri milli meselelere dönüşür. Bazı bedenler mumyalanıp sergilenir, bazı bedenler sembolize ettiği fikirler de bedenle birlikte yok olsun diye yok edilir. Hem sergileyen hem de yok eden için beden üzerindeki uygulamaların hepsi milli mesele olduğu kadar, dünyaya iktidarını gösterme savaşına dönüşür.

Tayland’da krallar öldüğü zaman kralın cesedi yıkanır, cesede güzel kıyafetler giydirilir, cenaze teskeresinin üzerine konulur, sonrasında büyük bir altın kaba yerleştirilirdi. Bu kap sarayın özel bir salonunda bir katafalkın üzerinde en az yüz gün boyunca sergilenirken önüne yemek bırakılır, cesetten akan sıvılar kabın altındaki altından vazoda toplanırdı. Bir süre sonra kemikler ayrılır, yeni kral tarafından parfümlerle vaftiz edilir, beyaz bir kumaşa sarılır, odun yığının üzerine yerleştirilen sandal ağacından kutunun içerisine konulur, gün batarken ateş yakılırdı. Küllerin arasında kalan kemikler aile üyelerince saklanır, küller ise tapınaklara götürülürdü.⁹⁷ Bütün bu seremoniler sonunda kral iktidarını yeni krala devrederdi. Kralın ölümüne rağmen yeni krala devredilen iktidar, kraliyetin onun temsilcisi bütün bedenlerden bağımsız devamlılığını gösterdiği gibi, kutsal

⁹⁵ **Malinowski, B.**, *Büyük, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 52.

⁹⁶ A.g.e. s. 52.

⁹⁷ **Metcalf, P., Huntington, R.**, *Celebrations of Death, The Anthropology of Mortuary Ritual*, Cambridge University Press, 1979, s. 125.

yerlerde saklanan ceset kalıntıları da bu köklü iktidarın zaman içerisindeki tüm temsilcilerini bir araya getirerek, kralliyetin ne kadar köklü bir kurum olduğunu tekrar tekrar gösterir. Yüksek mezarlar, küllerin saklandığı anıtlar ve bu amaçla inşa edilmiş bütün yapılar aslında otoritenin simgeleridir. Toplumun diğer öğelerinin mezarlarından farklı şekilde inşa edilen her tür mezar ve aynı amacı güden mezar benzeri yapılar öncelikle bu toplum ve iktidar sahipleri arasındaki farklılıkları belirgin kılarak topluma hiyerarşinin gözle görünür öğelerini sunar ve aradaki duvarları daha sağlam örmeye yardımcı olur.

Hocart, bilinen ilk dinin tanrılara ve onların dünyadaki temsilcisi ilahi krallara inanış olduğunu, muhtemelen tanrısız kralların, kralsız tanrılarının hiçbir zaman olmadığını söyler. Milattan 3000 yıl önce Sümer şehir krallarının tanrı tarafından gönderilen ilahi mesajlar ve tanrılarının vekilleri olduğuna inanılırdı. Ölmeden önce tanrısallaştırılmamış kralların öldükten sonra tanrısallaştırılması yasaktı. Bir bakıma yaşayanın kutsanması ile ölümsüzlüğe sahip olabilmek mümkündü.⁹⁸ Sümerlerin devasa tapınakları ile de krallar kutsanmış ve kült merkezi olan bu tapınaklar ile krallar ölümsüzleştirilmiştir.⁹⁹

Hocart'a göre krallara iktidarını veren senatonun oyu değil tanrılardır. Ve bu iktidar, kralların en sevdiği spor olan savaşın sonunda kazandıkları zafer şeklinde tecelli eder.¹⁰⁰ Zaferlerle kazanılan iktidar bu gücünü düşmanlarının kanı ile kazanır. Doğrudan veya dolaylı; kan dökülmeden, ölüm üzerinde güç kurmadan kazanılan zaferlere örnek bulmak- tarih kimin tarafından yazılırsa yazılınsın- mümkün değildir.

Ölümü kutsayan cenaze törenleri kralları yaşamları sırasında tanrılaştıran törenlerle benzerlik gösterir.¹⁰¹ Hiyerarşi konseptinin de mezarlarla ve cenazelerle korunuyor olması, Hocart'ın ilk kralların ölü krallar olduğuna ilişkin savını¹⁰² ve modern bürokratik devletlerin ritüellerle başlayıp sonrasında idari işlevleri

---

⁹⁸ Hocart, A. M., *Kingship*, s. 1.

⁹⁹ Kramer, S. N., *Sümerler*, Kabalcı Yayınları, s. 181.

¹⁰⁰ Hocart, A. M., *Kingship*, s. 17.

¹⁰¹ A.g.e. s. 45.

¹⁰² Insoll, T., *The Oxford Handbook of The Archaeology of Ritual And Religion*, s. 92

üstlendiğine, devletin önemli insanların hayaletlerini yatıştıran ritüel uzmanlarının etrafında şekil aldığına ilişkin görüşlerini haklı çıkarır niteliktedir.¹⁰³

Örneğin, Shilluklarda kraliyet bir sembolken, iktidarı asıl elinde bulunduran Shillukların ölümsüz kahramanı *Nyikang*'dır. Nyikang varisleri aracılığıyla hüküm sürmeye devam eder. Bu varisler ise Nyikang'ın ölümsüz krallığının yardımcısıdır. Nyikang'ın ölümsüzlüğü toplumun geçmişini ve geleceğini birbirine bağlarken günün kralları iktidarlarının temelini bu ölümsüzlük üzerine kurarlar.¹⁰⁴ Kral öldüğünde yeni krala Nyikang'ın ruhunu aktaran belirli seremoniler düzenlenir, önemli olan Nyikang'ın ölümsüz ruhunun başka bir kralda devam edecek olmasıdır. İnsan bedeninin yaşlanmayla başlayan ve ölümlle sonuçlanan zayıflığı kraliyete etki etmemelidir. Ölümsüzlüğün ve iktidarın üzerinde birleştiği beden ölümlle yitip giderken sembolize ettiklerinin onunla birlikte yitip gitmediğinden emin olmak gerekir. Önceki iktidar sahipleri, gelecekte iktidara sahip olacaklar ve şimdiki iktidar sahipleri, bu ölümsüzlüğün korunması hep birlikte sorumludur. Hep bir ve bir aradadırlar.

Yönetim biçimlerinin ölümlü maddelerini ölümsüzlüğe ulaştırmak için sonsuz yapay yaşam adına düzenlemeler yapılmalıdır. Bunun için iki iktidar arasında boşluk olmamalı, kral ölmeden yeni kral belirlenmiş olmalıdır.¹⁰⁵

1272 İngiltere'sinden (*The king is dead, long live the king*) 1452 Fransa'sına (*Le roi est mort, vive le roi!*)¹⁰⁶ günümüze kadar uzanan süreçlerin her biri için kralın doğal bedeni ölür, siyasi bedeni yaşamaya devam edecektir, yaşasın yeni kral.

Güney Sudan'da, liderliğin ruhani liderlerle paylaşıldığı Dinkalarda şef ölmeden önce kendi isteği ile canlı olarak gömülürdü. Bu şekilde şefler ve toplum ölümsüzleşirdi. İlerleyen yıllarda steril hastane odalarında ölmeye zorlanan veya silahla öldürülen şeflerin varlığı topluma, Dinkalara büyük zararlar verdi. Canlı

---

¹⁰³ **Metcalf, P., Huntington, R.,** *Celebrations of Death, The Anthropology of Mortuary Ritual,* Cambridge University Press, 1979, s. 153.

¹⁰⁴ A.g.e. s. 157.

¹⁰⁵ **Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B., Köker, L.,** *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı,* İmge Kitabevi, 1994, s. 230. içinde Leviathan, 11, XIX, s. 202.

¹⁰⁶ **Metcalf, P., Huntington, R.,** *Celebrations of Death, The Anthropology of Mortuary Ritual,* Cambridge University Press, 1979, s. 171.

gömülme için öncelikle ölecek olan kişinin kendi rızasının gerekliliği kadar toplumun diğer üyelerinin de buna rıza göstermesi gerekliydi. Canlı gömülme, bireysel bir karardan çok kolektif bir karar olmakla birlikte, asıl amaçlanan ölen kişinin onurlandırılmasının ve ölüme karşı zafer kazanmasının topluma kattığı güç yanında, içinde bulunduğu toplumun iyiliği idi.¹⁰⁷

Bütün bu örneklerin genel ve kısa sonucu; iktidarın ölümsüzlüğünün, onu sembolize eden geçici bedenlerin yokluğunda yok olmaması adına her zaman için devamlılığının garanti altına alındığıdır. Ölümsüz olmak isteyen iktidarın yaşayan temsilcilerinin ölümsüzlük uğruna inşa ettikleri yapılar ise kişinin özelinde değil genel anlamda iktidarın devamlılığını sağlama görevini yüzyıllar boyunca layıkıyla yerine getirecektir.

1.1.6. Ölüm cezası

Ölüm cezasından bahsetmeden önce ilkel toplumlarda herhangi bir tabu veya kabile yasası çiğnendiğinde bozulan dengelerin nasıl tekrar kurulduğuna bakmak gerekir. İlkel toplumlarda yasalardan önce baskı aracı olarak büyüünün varlığından, büyüünün reisin yalnız kendisinde bulunan hak ve ayrıcalıkları, yetkilerini kullanmasındaki araç olduğundan, daha önce bahsedildi. Büyücülük gücünün yanında yer alan bir kurum olduğundan uzun vadede yasa ve düzenin destekleyici olmuş, ceza ve yapılan kötülüklerin karşılığını alma korkusunun asıl kaynağını oluşturmuştur.¹⁰⁸

Büyü dışında başkaca baskı araçlarından bir tanesi de kişinin kurallardan birini çiğnediğinde kendi kendini cezalandırma mekanizmasıdır. Bu cezalandırma genelde kişinin kendi kendini öldürmesi şeklinde gerçekleştirilir. Başka başlıklar altında bahsedilen, kölelerin efendileri ölünce kendilerini öldürmeleri veya doğal ölümün kötü görüldüğü yerlerde zamanı gelenlerin kendilerini öldürmeleri vb. ölümlerin bu başlık altında incelenmeyecek olma sebebi buradaki kendini öldürme biçiminin diğerlerinden farklı olarak toplumun kurallarına uyum sağlama

---

¹⁰⁷ A.g.e. s. 175.

¹⁰⁸ **Malinowski, B.**, *Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek*, İthaki Yayınları, 2016, s. 94.

amacı ile değil toplum kurallarına karşı yapılan yanlış bir hareket neticesinde kendini cezalandırma isteği, baskısı olmasıdır. Kendini öldürmeye neden olan diğer bir etmen ise yapılan yanlış davranış neticesini herkesin içerisinde hakaretlerle ortaya çıkararak kişiye karşı duyulan isyan duygusudur. Burada ölüme götüren, kimsenin duymadığı bir senaryoda yapılan yanlış gizli tutulabilecekken toplum önünde ortaya çıkması neticesinde ölmeye mecbur kalmak değil, herkesin içinde hakaret eden kişiye karşı isyan etme isteğidir. Toplum karşısında suçlanan kişi suçunu itiraf ederken kendisine karşı kötü işlem uygulandığını da ilan eder, kendisini aşırı uca sürükleyen kişiler dostları veya akrabaları ise onların duygularına seslenir.¹⁰⁹ Kişi burada kendini cezalandırırken başkalarını da cezalandırmış olur ve bunu genelde bayram giysilerini ve süslerini üzerine geçirerek bir tören havasında gerçekleştirir.¹¹⁰ Bütün bunlar toplumun gözü önünde cereyan ederken gelenekler tekrar tekrar korunur ve kişinin ölümü yasaların devamlılığını sağlar.

Hayaletlere olan inanç ve hayaletlerin aramızda dolaştığına ilişkin inancın, cinayet suçunun işlenmesini zorlaştırdığı söylenebilir. Kurbanların ruhuna karşı duyulan korku zamanla yasanın kılıcından gelen korkuya yerini bırakmış, hayaletlere olan inanç sarsılsa dahi devlet yeni korkular ve yeni inanç biçimleri yaratarak kuralların uygulanmasının devamlılığını garanti altına almıştır.

Bunlara ek olarak, öldürmeden ancak ölüm tehdidi ile gerçekleştirilen işkence biçimlerinin farklı özellikte olanları ilkel toplumlarda da görülür. Ölüm cezası verilmese dahi, ölüm tehdidi ile suçluya suçunu itiraf ettirme yöntemlerinden birine Fiji'den örnek verilebilir: "Fiji'de, suçlu suçunu itiraf etmezse, kabile başkanı, "sefil adamın ruhunu uzaklaştırmak için" bir başörtüsü getirir. Sanık, bunu görünce hatta daha başörtüsü lafı geçer geçmez, itirafa başlar. Çünkü itiraf etmezse, başörtüsü, ruhu onun içine girinceye kadar başının üzerinde

---

¹⁰⁹ A.g.e. s. 98.

¹¹⁰ **Malinowski, B.**, *İlkel Toplum*, Öteki Yayınevi, 1999, s. 56.

sallanacak, ruhu yakalar yakalamaz dikkatle katlanıp başkanın kayığının ucuna çivilenecektir; ruhsuz kalınca da suçlu zayıflayacak ve ölecektir.”¹¹¹

Ölüm mahkûmlarına iyi davranılması, iyi beslenmeleri, son isteklerinin yerine getirilmesi geleneği çok eskilere dayanır. Azteklerde de, idam cezasının hala geçerli olduğu ülkelerde de öldürülecek kişilere ölmeden önce iyi bakılır ve iyi beslenmeleri sağlanır. (Hatta günümüzde idamdan önce sağlık kontrolünden geçirilerek sağlık durumunun ölmeye elverişli olup olmadığı da Hipokrat yeminli doktorlar tarafından kontrol edilir.) Örneğin Babil’de her yıl kutlanan ve beş gün süren *Sacaea* şenliği sırasında efendiler ve köleler yer değiştirir, köleler emir verir, efendiler bu emirleri yerine getirirdi. Ölümüne yargılı bir mahkûma kralın giysileri giydirilir, kralın tahtına oturtulur ve yemek, içmek, eğlenmek ve kralın cariyesiyle yatmak gibi istediği emirleri vermesine izin verilir. Ancak beşinci günün sonunda krallık giysileri üzerinden çıkarılır, kamçılanır ve haça gerilirdi.¹¹²

Bir çeşit ceza olmasa da, yine de iktidar eliyle sistematik bir ölüm biçimi olduğu için insan kurban edilmesi uygulamasına da bu bölümde değinmekte fayda var. Kurban etmede ölüm ve yaşamı tekelinde bulunduran tanrıların yerine geçilir ve başkalarının ölümü üzerinden kazanılan bu zaferle toplum kendi varlığını yeniler. İnsan kurban edilmesi devlet dinlerinin ortaya çıkışından çok daha önceye dayanır. (Dinleri bir kenara bırakırsak, devlet için dahi en iyi vatandaş her zaman için kendini devleti için kurban etmeye hazır vatandaştır. Ülkesinden kaçan göçmenler dahi kendi devletleri adına savaşmaktan kaçınıp Avrupa’nın rahat kollarına koşmakla suçlanırlarken, zamanın tanrıları ve aslında tanrıları memnun etme yoluyla toplumun refahı adına iktidarların, belirli kişileri kurban etmesinde tanıdık bir yüz görmemek mümkün değil.) Kurban her zaman için dünyevi ve dünyevi olmayan iktidarı pekiştirme yöntemi olarak varlığını sürdürmüştür.

Aztek tanrılarının başlıca besin kaynağı olan savaş tutsakları, piramitlerin tepesindeki kurban taşlarının üzerine rahipler tarafından yatırılır ve kalbi canlı

---

¹¹¹ Frazer, J. G., *Altın Dal 1.*, 2004, s. 137.

¹¹² Frazer, J. G., *Altın Dal 1.*, 2004, s. 222.

canlı çıkarıldıktan sonra ceset piramitlerden aşağıya yuvarlanırdı.¹¹³ Bazı tanıklıklara dayanarak bunun akabinde bu cesetlerin yenmek üzere götürüldüğü de söylenebilir. Erkek tutsaklar öldürülmeden önce türlü işkencelerden geçirilirlerdi. (dövülme, taşlanma, kol ve ayaklarının kesilmesi, yakılma vb.) Tutsaklar bazen kazıklara bağlanarak kendilerini savunmaları için bağlı buldukları yerde ellerine bir de sopa verilirdi. Tupinambalarda savaş tutsağının ölüme giderken geçtiği yerlerde kendisine hakaret edenlere kırık çanak çömlek parçası ve meyve atmasına izin verilirdi.¹¹⁴ Çoğu modern toplumdaki mahkeme mekanizmasının kaynağını bu uygulamalarda bulduğu söylenebilir. Mahkeme mekanizması baştan sona tutsağın eline verilen sopa ile aynı şekilde işler, karar bellidir, kurgusal olarak mahkûmun kendini bağlı bulunduğu kısıtlı bir çerçevede savunmasına izin verilir. Ancak mahkûm sonunda yine önceden kararlaştırılan cezaya çarptırılacaktır. Cesedin sergilenmesi veya ölümün toplumun diğer üyelerinin görebileceği şekilde gerçekleştirilmesi uygulamasının da kaynağı çok eskilere dayanır. Sırf öldürme eylemi için inşa edilen piramitler ve öldürmenin bir seremoni şeklinde gerçekleşmesinin yanı sıra bu tip teşhirlerin daha sade örnekleri de mevcuttur. Örneğin Kanada'da Huronlar tutsağın başına gelenleri bütün köy görebilsin diye tutsağı bir darağacının üzerine kurulmuş olan platforma zorla tırmandırılırdı. Nitekim tarih boyunca bütün savaşlarda savaşın kendi içindeki dinamiklerinin değişkenliği sebebi ile her zaman savaş tutsaklarını getirmek mümkün olmamış, bazen de öldürülen kişi sayısını kanıtlamak ve güç ve iktidarı görünür hale getirebilmek için savaşta öldürülen kişilerin bedenlerinin bazı parçaları (Bu parçalar yüzülmüş kafatası derileri, parmak veya öteki vücut parçaları olabilir) getirilmiştir. Öldürme eylemi gerçekleşmeden önce düşmana yapılan işkencenin herkesin görebileceği şekilde gerçekleştirilerek (herkesin görebileceği bir gösteri) düşman kişiye yapılan her işkence binlerce düşmana yapılmış kadar etki uyandırır. Düşmana işkence düşmanı bin kere öldürmek yani

---

¹¹³ **Carrasco, D.**, *City of Sacrifice: The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization*, Beacon Press, 2000, s. 83.

¹¹⁴ **Harris, M.**, *Yamyamlar ve Krallar*, s. 153. Aztekler'de sadece savaş tutsakları değil köleler ve tanrı ve tanrıçaları temsilen genç erkek ve bakire kadınlarda öldürülürdü. Nitekim sadece Aztek'lerin değil Maya ve Toltec'lerin de aynı öldürme ritüellerini uyguladıkları bilinmektedir.

bin tane düşman öldürmektir.¹¹⁵ Bu aşamada işkencenin zaman zaman gösteri biçimini nasıl aldığı, bu gösteriden nasıl herkesin zevk aldığı irdelenebilir. Neyin iyi neyin kötü olduğunu, farklı öğretme ve alıştırma yöntemleri ile iktidar belirler. Ölüm hususunda da kimi öldürmenin yasak, kimi öldürmenin yasal olduğuna yine iktidar karar verirken, savaş alanlarında öldürülenlere düşman tutsaklar, tanrı kurbanları denilerek iktidar için uygun bir alan yaratılabilir. İşkencenin zevkli bir seyir olması da aynı şekilde öğrenilebilir ve tarih boyunca öğrenilmiştir de.

Tarih boyunca din adına birçok kez savaşa girilmiştir. İşte Azteklerin de tanrılara savaş tutsaklarının kanını sunma hali, düzenli bir savaş durumunu gerektirir.

Bütün bunların yanı sıra Aztekler için öteki dünyada nasıl bir yere gidileceğini belirleyen unsur, yaşarken belirli kurallara uymanın yanı sıra aynı zamanda ölüm biçimi ile de alakalıydı. Öldükten sonra gidilebilecek dört ayrı yer (Chichihuacuauhco, Tonatiuh- Ilhuicac, Tlalocan, and Mictlan) bulunurdu. Çocuk cenneti diyebileceğimiz Chichihuacuauhco'ya daha süttten kesilmeden ölen çocuklar gidebilirdi. Güneşin cennetinde yani Tonatiuh-Ilhuicac'da doğum sırasında ölen anneler ve savaşta ölen askerler olurdu. Burası gidilebilecek en şerefli yerd. Buraya gelenler güneşe eşlik etme ayrıcalığına sahip olurlardı. Güneşin evinde yaşayacak olmak askerler için en büyük motivasyon kaynağıydı. Zaten Aztekler savaş alanında gerçekleşen ölüm için “çiçekli ölüm” (xochimiquiztli-Flowery Death) tanımını yaparlardı.¹¹⁶ Hastalık veya yaşlılık gelen ölümün iyi bir ölüm olmadığına, hastalıktan veya yaşlılıktan ölenlerin cehennemden en dip katmanı denilebilecek Mictlan'a gideceklerine inanılırdı. Şimşek çarpması, boğulma ve belirli bazı hastalıklar sebebi ile ölenler ise bolca yiyecek içecek bulunan, hep yeşil, çiçeklerle dolu, her zaman bahar olarak tasvir edilen, yağmur tanrısının cenneti Tlalocan'a gideceklerdi.¹¹⁷ Yaşarken hiyerarşik ve maddi açıdan avantajlı olanların bu avantajı öbür dünyaya yolculuklarında da

¹¹⁵ Harris, M., *Yamyamlar ve Krallar*, İmge Yayınları, 1994, s. 157.

¹¹⁶ Carrasco, D., *City of Sacrifice: The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization*, Beacon Press, 2000, s. 82.

¹¹⁷ Aguilar-Moreno, M., *Handbook to Life in Aztec World*, Facts On File Publishing, 2006, s.163.

onlara katkı sağlamaya devam edecek, birlikte gömüldüğü eşyalar öteki dünyaya geçişini kolaylaştıracaktı. Soyluların ise köleleri ve hizmetkarları kendisi ölünce ona öteki dünyada da hizmet etmek üzere öldürülürdü. Bu kölelerin ve hizmetkarların hayatları ve hatta var ise ölümden sonraki hayatları efendilerinin hayatlarının varlığına bağlıydı. Hayvanların da hayatı ölenlerin öteki dünyadaki refahına bağlıydı. Ölen kişinin yanında ona öteki dünyaya geçişte yol göstermesi için bir de köpek öldürülerek gömülürdü.¹¹⁸ Tupinambalarda savaş esirleri bazen çok uzun bir süre efendileri ile yaşadıkdan sonra öldürülüp efendilerinin ayın yemeği haline gelir ve böylece bedence de toplulukla bütünleşmiş olurlardı.¹¹⁹

Eski Türklerde de öteki dünyanın bu dünyaya benzerliği düşünülüşünden ve dünyevi donanımın öteki dünyada da önem teşkil edeceğine inanıldığından, ceset ölümden sonraki yaşama hazırlanacak şekilde yanında belirli eşyalar, hayvanlar ve bazen kurban edilen insanlarla birlikte gömülürdü. Öteki dünyada bu dünyadaki gibi savaşlar dahi olabilirdi.¹²⁰ Kurgan (Tümülüs tarzında yerin altına ev gibi inşa edilmiş, üstüne de suni bir tepe yapılmış çeşitli sembolik anlamları olan mezarlar) veya mezarlarda ölünün yanında gömülü kadın ve çocuklara rastlanması ve ileriki dönem mezarlarında ölünün yanında kadın saçlarının gömülü bulunması, ölenle birlikte başka kişilerin kurban edilmesi (Eş, hizmetkarlar vb.) uygulamasına işaret etmekte olabilir. Nitekim Türklerin iletişim içerisinde olduğu Çin’de ve Asya’nın geri kalan yerlerinde eskiden beri kurban etme geleneği mevcut olduğu gibi Çinlilerde ilerleyen dönem uygulamalarında ölüye öteki dünyada hizmet etmesi için heykeller konduğu görülür. (Terrakota asker ordusu gibi)¹²¹

---

¹¹⁸ **Dodds Pennock, C.**, *Bonds of Blood Gender, Lifecycle and Sacrifice in Aztec Culture*, Palgrave Macmillan Press, 2008, s. 176.

¹¹⁹ **Clastres, P.**, *Devlete Karşı Toplum*, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 62.

¹²⁰ **Tryjarski, E.**, *Türkler ve Ölüm*, Pinhan Yayıncılık, 2012, s. 106.

¹²¹ **Çoruhlu, Y.**, “Eski Türklerde Ölüm”, *Cogito*, Sayı: 40, 2004, s. 250.

1.2. MİTLER VE ANLATILAR

Ölümü ve yüzyıllar boyunca toplumların ölümle imtihanını, ölümün nasıl karakterize edildiğini, ölüme ilişkin yaklaşımları, adetleri, ritüelleri, ölüme ilişkin yaratılan figürler üzerinden asıl anlamı, savaşları, ölümün etrafındaki kahramanlıkları keşfetmenin yolu yazılı metinleri incelemekten geçer. İnsanoğlunun bu önlenemez gerçeği ile ilgili yazılı birçok metin olmasından dolayı kısıtlı alanda pek azına yer vermek mümkün olduğundan cezalandırma ve ölümle ilgili önce biraz Yunan mitolojisine değinmekte fayda var:

“Ve Sisyphos' u, zalim mihnetler çekmekte iken, gördüm, Kocaman bir kayayı iki yandan yakalamış, tepeye çıkarayım diye, kollarıyla ve bacaklarıyla dayanıp itiyordu; ama doruğa yerleşmek üzereyken bir kuvvet onu geri çevirirdi ve sıkılmaz kaya tekrar yere kadar yuvarlanırdı. O gene kavrayıp itmeğe koyulur, üyelerinden ter akar, kopan toz başından aşardı.”¹²²

Yunan Mitolojisinde cezalandırma denilince akla ilk gelen Sisyphos olmuştur. Sisyphos'u bu sonsuza kadar sürecek işkenceye mahkûm eden neden ise kendisini öldürmeye gelen Ölüm tanrısı Thanatos'u zincire vurmasıdır. Ölüm zincirlere vurulmuşken kimseyi öldüremeyecektir. Ta ki savaş tanrısı Ares ölümü zincirlerinden kurtarana dek.

Nitekim Sisyphos tanrıları tekrar kandırmayı başarır ve karısı ile yüzleşmek için ölümler dünyasından yeryüzüne tekrar gönderilir, Sisyphos yaşlılıktan ölene dek yeryüzünde yaşayacaktır.¹²³

Sisyphos'u sonsuza kadar sürecek ceza kısır döngüsüne sokan tanrıların iktidarına karşı gelmesinden çok ölümü alt etmeye çalışmasıdır. Aslında Sisyphos eceli ile ölmeyi başararak –tanrıların ona uygun gördüğü şekilde değil başka şekilde ölümler- tanrıların kendisine biçtiği ölüm cezasından kurtulmuştur ancak tanrıların istediği şekilde ve zamanda ölmeyerek tanrıların iktidarına da en büyük

---

¹²² Homeros, *Odysseia*, Varlık Yayınları, 1971.

¹²³ Hard, R., *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, 2004, s. 431.

hakareti göstermiştir. Tanrılara bu başkaldırı, onu sonsuza kadar cezalandırılma kısır döngüsü ile baş başa bırakır.

Sisyphos'un her seferinde o taşı tekrar tekrar taşıması tanrılara boyun eğmeyerek tanrıların karşısında gösterdiği bir başkaldırı biçimi midir yoksa cezasının bir gün biteceği yönünde beslediği umut mudur bilinmez. Sisyphos zaten ölüdür, artık cezadan kurtulmak için intihar da edemeyecektir, hayatı üzerinde hiçbir kontrolü kalmamıştır. İşte belki bu cezayı bu kadar üzerinde düşünülür kılan bireyin sahip olabildiği tek şey olan ölümün dahi buna bir son veremeyecek olmasıdır.

Sokrates'in savunmasında yargıçlara ölümün başka yere giderek mekan değiştirmek olduğu doğrusa bütün ölümlerin bulunduğu yerde daha büyük bir iyilik olup olmayacağını sorması akabinde Sisyphos'la orada tanışmanın tarif edilemez bir mutluluk olacağını da ekler sözlerine.¹²⁴ Bu sözlerden sonra kendisine verilebilecek alternatif cezaları açıklamayı, ölüm cezası ödül niteliği kazanacağından verilmeyebilirdi, oysaki Sokrates cezası infaz edilene kadar kaçabileceği halde kaçmayarak, bu kabullenişle verilen cezayı anlamsız kılmayı başaramıştır.

Sokrates öncesi yazarların metinlerine bakıldığında insanın göğüs bölgesine yerleşmiş bir şeyden bahsedildiği ve bu şeyin kişi öldükten sonra mezarın altında varlığını devam ettirdiği görülür. Homeros dönemi metinlerinde ölen seçilmişler için Kutsanmışların Adaları'ndan, Homeros'un *Odyssea*'sında ise iyi ve yüce kişiler için Elysian Bahçeleri'nin varlığından bahsedilir. Ancak genel olarak ölümler, ne bir cezalandırılmanın ne de bir telafinin olduğu, Hades'in yeraltı krallığı ile ilişkilendirilirdi.¹²⁵

Ve tabii ki ölümden en çok bahsedilen metinler genelde savaştan bahseden, savaşçıları kahramanlaştıran, yas, ağıt, cenaze törenleri, kurbanlar, tanrı buyrukları içeren metinlerdir. Ancak Antik Yunan'da hukuken ceza yaptırımını

¹²⁴ **Platon**, Sokrates'in savunması, Çev. Cüneyt Çetinkaya, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2013, s. 61.

¹²⁵ **Spellman, W. M.**, *Ölümün Kısa Bir Tarihi*, Can Yayınları, 2017, İstanbul, s. 78.

olmayan bir eylem olan intihar (yaşam ve ölümlerinin kontrolü tamamen iktidara ait olan köle ve askerler dışında) hakkında metinler de bulunur.

Homeros'tan en az bin üç yüz yıl öncesine dayanan M.Ö. 2100'lerde yazıya geçirildiği tahmin edilen¹²⁶ Gılgamış Destanı iktidarın ölümsüzlük anlayışına kanıt ilk metinlerden biri olarak gösterilebilir. Kral Gılgamış'ın arkadaşı Enkidu'nun kaybı üzerine ölüm farkındalığı ile gelen korku neticesinde¹²⁷ ölümsüzlük, adını ebedileştirme arayışında çıktığı yolculuğun anlatıldığı bu metinde bahsedilen Gılgamış'ın gerçekten bir dönem yaşamış bir kral olduğu da söylenmektedir. Sümerler Krallar Listesi isimli bir eserde Gılgamış'ın tufandan sonra iktidarı ele geçirmiş hanedanın soyundan gelen bir hükümdar olduğundan bahsederler. Ve aynı eserde Gılgamış'dan sonra geldiği söylenen kralların öldüğünde beraberinde öldürülen saraylılarla ve hazinelerle birlikte gömüldükleri sonradan bulunan mezar taşlarındaki isimlerden anlaşılır.¹²⁸ Demek iktidarı yaşamın sonu gelmesi sebebi ile kaybedecek olmak sadece Gılgamış'ın büyük çıkmazı değildir. Gılgamış'ın ölümsüzlüğe erişme çabasını hayatta yakalayamayan aynı soydan gelenler öteki dünyada yakalama hevesi ile saraylıları ve hazinelerini de yanlarında götürerek son ölümsüzlük çabalarını göstermişlerdir.

Gılgamış ne ilk ne de sondur. Tarih bu tür binlerce hikaye ile doludur. Alain Supiot bildiğimiz en eski yazılı metin Gılgamış destanında Gılgamış'ın ölümle ilgili sorularını insanlıkla birlikte doğan ve hala içimizi kemiren sorular olduğunu ve genetik ve biyoteknolojilerin bir gün bu soruya cevap verecekleri vaadi ile kaynak tükettiklerinden ve zamanında dini yapılar inşa etme sebebi olan ölüm korkusunu yeniden uyandırdığından bahsederken yaşama hükmetmenin çok eski hayaller olduğuna değinir.¹²⁹

---

¹²⁶ **Rosenberg D.**, *Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, İmge Yayınevi, 2003, s. 278.

¹²⁷ **Schliephacke, B. P.**, *Gılgamış Ölümsüzlük Peşinde*, Yaba Yayınları, 2009, s. 25.
"Bacaklarım kurudu zayıflıktan, yüzüm ışıltısını yitirdi, yüreğim ıstırapla doldu. Ölüm korkusu sardı beni, Bu yüzden başıboş dolanıyorum ıssızda."

¹²⁸ **Bottero, J.**, *Gılgamış Destanı, Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 23.

¹²⁹ **Supiot, A.**, *Homo juridicious*, Dost Kitabevi, 2008, ss. 29-30.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİDARIN DÜZENLEDİĞİ VE İKTİDARI DÜZENLEME AMACI OLARAK ÖLÜM

2.1. HUKUK-ÖLÜM İLİŞKİSİ

Sene 1936. İspanya iç savaşının başladığı yıllarda Salamanca Üniversitesi rektörü Unamuno, üniversitede düzenlenen ‘İrk Şenliği’nde, Francocu General Millan Astray’ ın en çok benimsediği ilke olan “Viva la muerte” (Yaşasın Ölüm) sloganları eşliğinde söz alır.

“ ... Az önce ölüm- dolu akıldışı (Nekrofil) bir bağırsık duyduğum: ”Yaşasın Ölüm!” Yaşamını başka insanların anlayışsızlıklarından doğan öfkelerini yaratan paradoksları dile getirmeye adanmış olan ben yetkili bir uzman olarak söylemeliyim ki bu yakışıksız paradoks bende nefret uyandırıyor. General Astray sakat bir insandır. Bunu küçümser bir tonla söylemiş olmayayım. Kendisi bir savaş yaralıdır. Cervantes de öyleydi. Ne yazık ki İspanya şimdi sakatlarla dolu. Tanrı yardımımıza koşmazsa sayıları daha da artacak. General Milan Astray’ın toplumun ruhuna egemen olduğunu düşünmek bana acı veriyor. Cervantes’in ruh yüceliğinden yoksun olan sakat bir insanın çevresinde ölüm yaratarak uğursuz bir rahatlık peşinde koşması kaçınılmazdır.... Kazanacaksınız, çünkü elinizde yeterli kaba kuvvet var. Ama hiçbir zaman insanlarda inanç yaratamayacaksınız...”¹³⁰

Her ne kadar Unamuno’nun konuşmasında kullandığı *necrophilic* kelimesi Türkçeye “ölüm dolu” olarak çevrilmişse de, konuşmasında Unamuno’nun nekrofil yakıştırmasını yapma sebebi “Yaşasın Ölüm” bağırsıklarıdır. Fromm, Unamuno’nun nekrofil kelimesini kullanmasının burada cinsel sapkınlığa olan tutkunun bir göstergesi değil, yaşamdan nefret edip ölümü sevmenin belirtilmesi olduğunu söyler. Fromm en katıksız nekrofil olarak Hitler’i görür. Yok etmek, öldürmek Hitler’i büyüler, ölüm kokusu ona hoş gelir. Nekrofiller genelde yasaya

¹³⁰ Fromm, E., *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Payel Yayınları, 1979, s. 35.

ve düzene bağlı, denetime tutkundur. Nekrofililer canlı süreçleri, duyguları ve düşünceleri cansız nesnelere dönüştürürler.¹³¹ Tüm şiddet türleri de bu ölüm sevgisine bağlıdır. Ölümü sevenler öldüremedikleri noktada zulüm ve işkenceye başvururlar.

Ölümü sevenler iktidar kurdukları zaman, her iktidar sahibi gibi bu iktidarlarını muhafaza etmek, devamlılığını sağlamak ve iktidarlarını bir topluluk üzerinde kurmak zorundadırlar. Ve bunu genellikle ölümü kullanarak yaparlar.

Bauman ölümü düşüncenin olmadığı bir hal; gözümüzün önünde canlandıramayacağımız ama gerçek olduğunu bildiğimiz bir hal olarak tanımlar. “Gelecekteki ölümsüzlük bugünün kayıtlarından çıkıp gelişecektir. Geleceğin ölümsüzleri önce bugünün arşivlerini ele geçirmelidir.”¹³² İktidarı yaşatan ölümlü bedenler iktidardaki fikirlerin kendilerinden sonra da yaşayacağından emin olmak isterler. Bu fikirlerin öncelikle gelecekte de iktidarda kalabilmesi adına bugünden önlemler alınmalı, gelecek kuşakları bu fikirlere bağlı kılmak adına gündelik yaşamın her alanında bu fikirler yankı bulmalıdır. Bu fikirler gündelik hayat akışının bir parçası haline geldiği noktada gelecekte de varlığını devam ettirme, yani ölümsüzlük ihtimali bir nebze garantilenmiş olur. Ancak pek tabii ki iktidarı öldürüp öldürmeme kararı, iktidarın şu anda tanınması ve yönlendirmesi imkansız olan sonraki kuşakların takdirindedir.

Peki ölüm sever faşistler iktidarlarını korumak adına ölümü nasıl kullanırlar? Bu ölüm sevgisini diğer iktidarlardan farklı olarak ne şekilde topluma empoze ederler?

“Faşizm Bireyleri gruba entegre eden toplumsal duyguları yüceltmek için; ölenlerin kolektif hafızanın ‘mistik dünyasına’ girerek ölümsüzlük kazanacağı fikrinden yola çıkarak ölümü diğer dinler gibi kullanır.”¹³³

---

¹³¹ **Fromm, E.**, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Payel Yayınları, 1979, ss. 36-42.

¹³² **Bauman, Z.**, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Ayrıntı Yayınları, 2018, s. 84.

¹³³ **Neocleous, M.**, *The Monstrous and the Dead: Burke, Marx, Fascism*, University Of Wales Press, Cardiff, 2005, s. 32.

Hitler'e Çekoslovakya muharebesinden sonra ne yapılacağı sorulduğunda verdiği cevap şudur: "Bir milletin var olma gücünü, cansız birtakım silahların bir araya toplanması değil, millî birlik ve varlık hakkında ateşli bir iradenin ve ölümü göze alacak derecede kahramanca bir cesaretin varlığı sağlar." Bu cevap dünya üzerinde yaşayan kimseye yabancı gelmeyecektir. Ne de olsa ölümü göze alacak kahraman ordular ve bunu sık sık dile getiren liderler dünyanın her yerinde mevcuttur. Öncelikle birlikte savunulacak ve uğrunda ölüm göze alınacak bir değer zaman zamanda ortak bir düşman gereklidir. Sonrasında ise ne kadar değerli olduğunun kanıtlanması için ölümü göze alanlar övülmeli ve iktidar adına ölen herkes mümkün olduğunca ölümsüzleştirilerek her daim hatırlanmalıdır.

Her iktidar gibi faşist iktidarlar da kendileri ölümsüz olmak isterler. Bu ölümsüzlüğü sağlamanın yolu büyük binalar, otobanlar, büyük anıt mezarlar inşa etmekten geçtiği kadar aynı zamanda uğruna ölecek bir halk yaratmaktan ve bu halkı şehitlik mitleri ile yüceltmekten geçer. Hitler *Kavgam* isimli otobiyografik ve siyasal bir manifesto içeren kitabında sürekli olarak "şu ölümlü dünya" ifadesini kullanır, bu cümle kalıbı ile ölümü insanlara yakın tutarak ölümden korkmayan ve öldürmeye karşı çıkmayan bir halk kitlesi yaratabileceği amacını taşır gibidir. Dünya eğer ölümlüye en azından bir amaç uğruna yaşamak bu hayata değer katacak, yaşanan amaç uğrunda öldüğünde de bir amaç uğruna ölmüş olunacağı için, hayat da ölümle doğru orantılı olarak bir amaca kavuşacaktır. Dünya ölümlü ise nasıl olsa bir gün bitecektir. O zaman pekala şu an bir amaç uğruna, bir değer uğruna ölünebilir. Hitler ölüme cesareti olmayanları da korkaklıkla suçlar: "Hakiki bir korkak, en çok ölümden çekinir. Cephedeki korkağa ölümün karanlık yüzü, bir gün içinde çeşitli şekillerde görünür. Zayıf, korkak, tereddüt içinde olan tabansız kimseler, bu durumlarına rağmen, vazife yerinde tutulmak isteniyorlarsa onlara şunu öğretmelidir: Kaçanın başına korktuğu şey muhakkak gelecektir. Cepheye ölmek ihtimal dahilindedir. Fakat, kaçarken ölmek muhakkaktır. İşte askeri kanunun bütün maksat ve mânası bu olmalıdır."¹³⁴

---

¹³⁴ **Hitler**, *Kavgam*, s. 218.

Hitler örneği iktidar ve ölüm ilişkisini anlatmak için basit algılanabilir bir örnek. Ve ölümü seven bütün iktidarların davranış biçimlerini ve algısını onun üzerinden anlatmak, pek de farklı olmadığı diğerlerini anlatabilmek için kolaya kaçmak adına takip edilebilecek bir yol.

Bahsedilmesi gereken diğer bir husus iktidar ve ölüm ilişkisindeki, ölümle iç içe büyüyen baş aktör olan korku. Korkuyu kontrolü altında tutan, toplumu kontrol altında tutacaktır. Ancak iktidar ölüm üzerinden yarattığı bu korkuyu baki tutarken bu korkunun derecesini iyi belirlemez. Korku ve cesaret arasındaki o ince çizgi iktidarın fazla baskısı altında kırılmaya yatkındır. Yaratmak istenilen korku bir anda iktidara karşı korkusuz savaşçıların savaşına rahatlıkla dönüşebilir.

Öncelikle Machiavelli'nin dediği gibi, halkların yapısı değişkendir ve inandırıldıkları şeyin devamlılığını sağlamak zordur, artık inanmadıklarında zorla inandırılmaları gerekir.¹³⁵ İktidarın da ölüm üzerinden kurduğu korkuya dayalı sisteminde sürekli olarak değişikliğe gitmesi gerekir. Ölüm hep aynı dozda verildiğinde halktaki değişime yetişemez, etkisini yitirir. Bunun yanında zor kullanma zamanı geldiğinde iktidar bu zorbalığın dozunu kendi selameti için iyi ayarlamalıdır. Yani amaca ulaşmak için meşru kılınacak ölümle ilgili hangi araç varsa, bunların meşru kılınması kadar hangi derecede uygulanacağı da önem taşır.

Machiavelli yine aynı kitabında acımasızlıkları iyi ve kötü olarak ikili bir ayrım ile tanımlamış ve zulme başvuranların iktidarlarının baki kalmadığından bahsetmiştir. Machiavelli iyi ve kötü olarak nitelendirdiği bu ayrımı uyrukların yararına dönüştürülen acımasızlıklara iyi olanlar, başlangıçta az olup zamanla azalacağı yerde artanlara ise kötü olanlar şeklinde bir nitelendirme ile yapar.¹³⁶ Bu ayrımı ölüm ve ölüm korkusu üzerinden okursak bu noktada ölümü sürekli göz önünde tutan iktidarların, bu zulmü arka plana almadan sürekli olarak uygulamaya devam edenlerin bir kaynama noktasına sebebiyet vererek iktidarın sonunu getireceği söylenebilir. Kısacası iktidarın devamlılığı için ölüm korkusu baki

---

¹³⁵ Machiavelli, N., *Prens*, Can Yayınları, 2011, s.57.

¹³⁶ A.g.e. s.70.

tutulmalı ancak ölümden korkmayan kitleler yaratacak kadar göze sokulmamalıdır.

Hobbes devletin yapı taşlarını ölüm korkusuna oturturken, ölüm korkusunun insanları itaat etmeye¹³⁷ ve sonunda barışa yönelteceğini söyler.¹³⁸ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse insanları ortak iktidara boyun eğmeye iten neden ölüm korkusudur.¹³⁹ Ve ölüm korkusu nedeni ile insanlar siyasal toplumu yaratarak ölüm korkusundan kurtulmak için kendisini güvenli bir alana sokmak arzusuyla ölümlü tanrıyı yaratır. Böylece ölümün tekeli bu ölümlü iktidar mekanizmalarının eline verilerek ölüm korkusu ortadan kaybolmayarak sadece egemenin üzerinde odaklaşmış olur.¹⁴⁰

İktidarın ölümü ne şekilde kullandığından daha detaylı bahsetmeden önce iktidarın ne olduğuna da açıklık getirmek gerekli. Yazının devamında bahsedilecek olan iktidar kavramı, Hitler ve benzeri örneklerde olduğu gibi salt egemen olarak değil, yeri geldiğinde kapitalizm, yeri geldiğinde teknoloji, yeri geldiğinde hukuk, yeri geldiğinde modern tıp, yeri geldiğinde din adı altında ortaya çıkan ölüm üzerinden güç alan iktidar biçimlerinin ve bu iktidarın bedenleşmiş bütün üyelerinin tümünü kastetmek için kullanılmaktadır.

Bu noktada ilk sorulması gereken soru egemenin ne olduğu olacaktır. Egemenin ne olduğu ile ilgili görüşlerin dayanağını bulduğu Schmitt'e göre "Egemen olağanüstü hale karar verendir"¹⁴¹. Yani egemen hem neyin olağanüstü hal olup olmayacağını kararlaştırırken hem de ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceğine de karar verir. Egemen ölüme ve yaşama da karar verir. Suçun ne olduğuna karar verirken suçun cezasının ne olacağına da karar verecektir.

---

¹³⁷ **Hobbes, T.**, *Leviathan*, s. 77.

¹³⁸ A.g.e. s. 96.

Hobbes'un egemenlik, devlet, savaş, doğa durumu, ölümlü tanrı ve direnme hakkı (kendini ölümden koruma vb.) tanımlarına konuyu uzunca bir çıkmaza sokacağı için değinilmeyecektir.

¹³⁹ **Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B., Köker, L.**, *Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, İmge Yayınevi, 1994, s. 203.

¹⁴⁰ A.g.e. s. 214, s. 272.

¹⁴¹ **Schmitt, C.**, *Siyasi İlahiyat, Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, Dost Yayınları, Şubat 2014, s. 13.

Öldürme yetkisi iktidarın her değişiminde el değiştirirken, öldürülebilir olan da bununla birlikte değişebilir.

Diktatörlüğün zıddı olmayan “demokraside” de alınan kararlar yalnızca kararı alanlar için geçerli olacak¹⁴² öldürmenin hukuken yasaklanması da kararı alanların öldürebileceği anlamına gelebilecektir. Ve hatta hukuken kararı alanlar bunu sistematik hale getirecek mekanizmaları da kurabilirler. Kendi yarattıkları alan içerisinde yasallaşan bu durum kendi kontrolleri dışarısındaki alanda ve kendilerine karşı bir tehdit olarak var olduğunda yine yasaklanacaktır ve hatta böyle bir tehdit karşısında öldürmek tekrar meşruiyet kazanacaktır.

Bu noktada hiçbir zaman dillerden düşmeyen iktidarın modern biçimi biyopolitika kavramına ölüm bağlamında bakmak ve biraz Foucault’dan bahsetmek gerekir. Egemenin “ölüm ve hayat üzerindeki” kadim hakkı zamanla iktidarın hayatı yönetmesine dönüşür. Diğer bir deyişle Foucault egemenin hakkı öldürme ya da hayatta bırakma hakkı iken bu hakkın yaşatma ya da ölüme bırakma hakkına dönüştüğünü söyler.¹⁴³ Foucault’nun biyopolitikleşmeden kastı ölüm üzerinden kurulan iktidar devam ederken aynı zamanda “ölüm hakkının” hayatı idare etmek isteyen bir iktidarın tabiyetine girmiş olmasıdır.¹⁴⁴

Foucault hayatın idare edilmesinde beden iktidarın nesnesi haline gelişinden bahsederken, Agamben bu görüşü bir adım daha ileri götürerek ortaya “homo sacer” kavramını bırakır. Agamben Homo Sacer’i “öldürülebilir fakat kurban edilemeyen insan” olarak niteler.¹⁴⁵ (ki Homo Sacer’i öldüren ceza almayacaktır.)

Agamben bu durumu Roma’dan örneklendirerek, bir Romalı’nın iktidarı tehdit ettiği noktada “halk düşmanı” ilan edilerek yurttaşlık statüsü ve her türlü hukuki statüden mahrum bırakıldığını ve öldürülebilir haline geldiğinden bahseder.¹⁴⁶ Hukuken bu kararları alma yetkisine sahip olanlar bu tür kararları

¹⁴² Schmitt, C., *Parlamentar Demokrasinin Krizi*, Dost Yayınları, 2010, s. 41.

¹⁴³ Foucault, M., *Toplumun Savunması Gerekir*, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 247.

¹⁴⁴ Lemke, T., *Biyopolitika*, İletişim Yayınları, 2017, s. 60

¹⁴⁵ Agamben, G., *Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Ayrıntı Yayınları, 2013, s.17.

¹⁴⁶ A.g.e. s. 96.

almadan da bazı kesimleri “sürekli halk düşmanı” ilan etme yoluyla bu kişilerin yaşamlarını vazgeçilebilir kılabilirler. Hukukun korumasının dışında kalan bu halk düşmanları farklı dönemlerde farklı isimler alabilir, bazen terörist, bazen darbeci, bazen mahkum gibi doğrudan düşman ilan edilirken bazen de sistematik olarak gizlice toplumun içerisinde entegre bir şekilde ve direkt bir tehlike arz ediyor gibi gösterilmeden düşman ilan edilebilir. Bu gizli düşmanlıklar sistemin işleyişi içerisinde var oldukça ölümün bir yasa altında doğrudan öldürmeye gerek kalmadan gerçekleşmesi sağlanır. Bu nasıl olur? Aç bırakarak, sağlık hizmetlerinden mahrum bırakarak, belli kesimleri dolaylı düşman ilan ederek (namussuz kadın, hırsız çingene, göçmen, hasta eşcinsel...) tehlikeli işlerde çalışmaya mecbur bırakarak, zorunlu askerlik-bedelli kurumunu işleterek vb. (ki Corona günlerinde belirli kesimlerin işlerinin evden çalışabilir olduğu ve bu kesimin genelde üst sınıflardan oluştuğu, daha az gelirli belirli kesimlerin ise zorunlu olarak hastalık bulaşma tehlikesi altında çalışmak zorunda bırakıldığı örnekte çok net bir şekilde bu ayırım görüldü. Ve bu ayırımın devamı olarak steril ortamlarından keyfi çıkmış bulunan varlıklı kesime virüs bulaştığı noktada yine çalışmak zorunda kalan kesimden daha iyi tedavi gördüğü de görüldü. Bazı hayatların diğerlerinin hayatının devamı için nasıl vazgeçilebilir olduğunun canlı örneği gözler önüne serildi. Ve serilmeye devam etmekte...)

Özetle; “Egemenlik alanı, cinayet işlemeksizin ve kurban etmeksizin adam öldürmenin meşru olduğu alandır ve kutsal hayat yani öldürülebilene ama kurban edilemeyen hayat da bu alanda zapt edilen hayattır.”¹⁴⁷

İktidarın cinayetlerinin en çıplak şekilde görüldüğü öldürülmenin meşru kılındığı alanlardan biri olan sömürgeleri unutmamak gerekli. (Sömürge kavram tartışmasına burada girilmemekle birlikte sömürge kavramını biraz geniş yorumlayarak) 1946 yılında 75.000 siyahi madencinin greve gitmesi üzerine silah zoruyla çalışmaya zorlandıklarında 25 madencinin öldürülmesinde¹⁴⁸ olduğu gibi zaman ve şartlar değişmiş, bazı kavramlar ortadan kalkmış olsa da hala üzerlerine ateş açılacak kesimler mevcuttur. Bu yeri geldiğinde siyah olmalarından yeri

¹⁴⁷ **Agamben, G.**, *Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Ayrıntı Yayınları, 2013, s.104.

¹⁴⁸ **Fanon, F.**, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, Encore Yayınları, 2016, s. 220.

geldiğinde düzene başkaldıranlar olmalarından kaynaklanabilir. Bazı kesimler genel düzenin işleyişi için tehlikeli bulunarak tutuklanabilir, işsiz bırakılabilir ve öldürülebilir. İşte iktidar için asıl sorun öldürme eyleminin sınırlarını belirleyemediğinde çıkar. Kendisine düşman gördüğü herkesi kökünü kurutana kadar imha edemediği noktada, ölümle iç içe yaşamaya alışmış insan kitlelerinin nefreti iktidara dönecek ve iktidarın ölümsüzlüğü tehlike altına girecektir.

Örneğin 17 Haziran 1970 İspanyol Sömürgecilerine karşı düzenlenen bağımsızlık gösterilerinde toplanan kitleye saldıran İspanyol askeri polisinin 40 kişinin ölümüne yol açması üzerine Sahralıların taleplerinin sertlikle karşılandığı ve barışçıl bir çözüm bulma olanağı olmadığı görüldü.¹⁴⁹ Ve sonrası tanıtık birçok örnek gibi, yıllarca süren silahlı direniş, çatışma, ölümler... Üstüne ölümün doğrudan göze batmadan yavaş gerçekleşme yöntemleri, aç bırakma, su kuyularını zehirlenme ve akabinde bölgesel kısıtlamalarla büyük toplama kamplarına gündelik hayatın askerileşmesi ile dönüşüm. Yani özetle düşmanın hayat destek ünitelerine sistematik saldırı ile ölümü doğrudan hissettirmeden her gün verilen kayıplarla alıştıran tepkiyi sabit bir düzeyde tutarak imha etmek. Ve en önemlisi iktidarın bütün bu imha politikaları (özellikle sömürgeler üzerinden) hiçbir kanun tarafından da denetime tabi değildir.

Mbembe modern sömürge işgallerinin 3 tipte belirlediğini ve bunların nekropolitika, biyopolitika ve disiplinci güçler olarak sıralanabileceğini ve bu üçünün birleşiminin mutlak egemenlik anlamına geleceğini belirtir.¹⁵⁰ Bu noktada Deleuze ve Guattari'nin devlet aygıtının dışında var olan, devlet aygıtının kökeninden ayrılan, devletin egemenliğinin dışında onun hukukundan önce gelen savaş makinesi kavramına değinmek gerekir.¹⁵¹ Özetle savaş kavramının artık genel olarak devlet elini kirletmeden devlet destekli silahlı gruplarla ya da devlet ve başkaca savaş makinalarının birlikte hareket etmesi ile yürüdüğü modern savaş kavramı modern çağda uygulama alanı bulmaktadır. Bu noktada düzenli

---

¹⁴⁹ Sahra Halkı ve Polisario Gerillaları, der. Ertuğrul Başkul, Evren Yayınları, 1976, s.13.

¹⁵⁰ **Mbembe, A.**, Necropolitics, Duke University Press, Durham and London, 2019, s. 82.

¹⁵¹ **Deleuze, G.**, Felix Guattari, *Kapitalizm ve Şizofreni*, Bağlam Yayınları, 1990, s. 26.

gerçekleşen ölümler neticesinde direnişe geçen başka savaş makineleri oluşturma sonucu ile katliamların ilk tohumu atılmaya başlanır. Nitekim Fanon sömürgecinin şiddetinin halkı birleştirdiğini ve halkın yaşamın sonu olmayan bir mücadele olduğunu kavradığını, şiddetin sömürge insanını pasiflikten kurtararak ona özgüvenini kazandırdığını, halkı lider düzeyine çıkardığını söylerken bunu kastetmektedir.¹⁵² İktidar ölümü orantılı kullanmadığı noktada ölümden korkmayan savaş makineleri silahlarını iktidara karşı doğrultacaktır. (Bu ve başkaca iktidarı düzenleme amacı olarak kullanılan ölüm biçimlerinden ilerleyen bölümlerde bahsedilecektir.)

Bu görüşlerden yola çıkarak meşru alanların ve öldürülebilen bireylerin her an her yerde yaratılabileceği gibi, bu yaratımın- öldürülüşün sistematikleştiği alanların varlığından da söz edebiliriz. Bu alanlar içerisinde iktidarın en yakında hissedildiği alanlardan bir tanesi olan hapishanelere, hapishanelerdeki teker teker veya toplu imhalara değinmek gerekir. Ancak hepsinden önce öldürmekten, kafataslarının meydanlarda sergilenmesinden, hapishane sistemine nasıl geçildiğine de kısaca değinmek gerekir. Bunun için öncelikle idam cezasının tarihine bakmak gerekli.

2.1.1. Ölüm Cezası

İdam cezasının yasal tarihi milattan önce 18. Yy. Hamurabi Kanunlarından, M.Ö 14. yy Hitit Kanunları, M.Ö 7. Yy Draco Kanunları, M.Ö 5. yy. 12 Levha Kanunlarına kadar uzanır.¹⁵³

Kanunlar dışında dinlerde de ölüm cezasına yer verilir. Tevrat, İncil ve Kuran'da ve sonrasında Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik uygulamalarında (zinadan, dinden dönmeye kadar geniş bir yelpazede) her ne kadar zaman zaman ölüme karar verebilecek kişinin sadece tanrı olduğunu ve ölüm cezasının uygulanmaması gerektiğini söyleyen, İncil'deki "öldürmeyeceksin" emri nedeni

¹⁵² **Fanon, F.**, *Yeryüzünün Lanetlileri*, Versus Yayınları, 2016, s. 97, s. 98.

¹⁵³ <https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/history-of-the-death-penalty/early-history-of-the-death-penalty#:~:text=Some%20common%20methods%20of%20execution,to%20a%20crime%2C%20and%20treason.> (Erişim Tarihi: 15.01.2020).

ile ikilemde kalan girişimler olsa da, yine bir anda dine karşı tehdit görülenler Engizisyon ve benzeri isimler altında katledilmeye başlar. Din adına ölüm cezası uygulamasından hiçbir zaman vazgeçilmemiştir.

İnsanları hayvanlarla birlikte çuvala koyup boğmaktan, akciğerlerini sökmeye, giyotinden asılarak idama, kurşuna dizmekten elektrikli sandalyeye, nitrojen hipoksiden öldürücü iğneye ve recme kadar bir çok yöntemi olan ölüm cezasının,¹⁵⁴ eski Yunanlılarda mahkumun etrafı keskin ve sivri demirlerle dolu bir uçurumdan atılarak, direğe bağlanan kişiye ölünceye dek sopalarla vurularak, toprağa dikilmiş beş çengele asılıp hafif ateşte can vermeye terkedilerek uygulandığı görülür.¹⁵⁵ Roma'da (Farklı dönemlerde farklı şekillerde olmak üzere) 12 Levha Kanunları'nda birçok suçun cezasının infazının yakılarak, dövülerek, farklı yöne giden iki at arabasına bağlanıp vücudu ikiye ayrılarak gerçekleştirildiği görülür.¹⁵⁶ Ortaçağ'da da durum değişmemiş hatta ölüm cezalarına Rusya gibi bazı ülkelerde ağızdan boşaltılan erimiş metalle idam etme gibi değişik yöntemler de eklenmiştir. Ki bahsedilen bu yöntemlerden bazıları günümüzde hala uygulanmakta.

Hammurabi Kanunları'nda cezası ölüm olan yirmiden fazla suç bulunmakta iken,¹⁵⁷ Eski Mısır'da genelde kutsallığa karşı gelme ekseninde toplanan ölüm cezalarının yanı sıra ekonomik düzene karşı çeşitli suçları işlemenin de cezası ölümdür. Nitekim ilerleyen zamanlarda da mülkiyete karşı ve dine karşı işlenen suçlara ölüm cezası verilmesi hususunda hiçbir değişiklik olmadığı günümüze kadar olan süreçte ve hatta günümüzde de açıkça görülmektedir.¹⁵⁸

Osmanlı'da da şeriat kanunlarına eklenen, birlikte padişah-ulema yetkisinde gidip gelen kanunlarla yaşam ve ölüm üzerinde sınırsız bir tasarruf yetkisi mevcuttu. Bilindik (boğma, yakma, taşlama, boyun vurma, asma derisini

¹⁵⁴ <https://www.bbc.com/future/article/20180604-is-there-a-humane-way-to-kill-a-criminal> (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

¹⁵⁵ **Ateşoğulları, K.**, *Ölüm Cezası Bir İnsanlık Suçu*, Belge Yayınları, 2000, s. 29.

¹⁵⁶ **Bauman, R. A.**, *Crime And Punishment in Ancient Rome*, Routledge, 1996, s. 9.

¹⁵⁷ **King, L. W.**, *The Code of Hammurabi*.

¹⁵⁸ **Ateşoğulları, K.**, *Ölüm Cezası Bir İnsanlık Suçu*, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 25.

yüzme, surlardan aşağıya atma, elle boğarak öldürme, çengele geçirme, üzerine nefit dökme, çuvala koyarak denize atma, dumanla boğma vb.) ölüm biçimlerinin yanı sıra, ganimet kültürü ile birleşen bir uygulama olarak isyancıların kelleleri kesilerek İstanbul'a gönderilir ve saray kapısı önünde halka gösterilirdi. (Abaza Hasan Paşa İsyanından sonra 12 bin kellenin gönderildiği söylenir.) Bu gösterimlerde ölen kişilerin eğer devlet adamı ise kelleleri rütbelerine göre değişen tepsilere konarak teşhir edilir, halktan kişilerin ise cesetleri de (kimliklerini belli edecek şekilde farklı şekillerde) teşhir edilirdi.¹⁵⁹ Her toplumda olduğu gibi Osmanlı'da da bu tür ritüellere, mezar taşlarına, cenaze törenlerine ve ölümle ilgili görülebilir olan her şeye bakılarak, ölüm algısındaki zamanla meydana gelen değişiklikleri görmek mümkün olur. Ki bu algı aynı zamanda iktidar biçiminde meydana gelen değişikliğin de doğrudan yansımasıdır.

“Kabile topluluklarından, kast sisteminin en görünür hâliyle kurumsallaştığı kadim Hindistan'a, kölelerin toplumsal üretimin temel ögesi hâline geldikleri Antik Yunan ve Roma'ya ve nihayet cellatlarla ilgili muazzam bir yazın ve arşiv geleneğinin araştırmacıların işini çok kolaylaştırdığı Orta Çağ Avrupa'sına kadar nice örnekte farklı biçimlerde de olsa hep devletin, devletçi yapıların ya da otoriter şeflerin bir uzvu olarak var olan” cellatların ortaya çıkması ile şef ya da kral figürünün belirginleşmesi arasında açık bir ilişki bulunmaktadır. İyi işleyen bir otorite sisteminin bulunmadığı toplumlarda celladın gereksizliği ile otorite sisteminin kurulması önemli bir merkezileşmeye tekabül etmekte olup, tek tek klanların ve giderek de kabilelerin güçlerinin önemli bir unsuru olan şiddet kullanma ve giderek de tehditler karşısında kendilerini savunma hakkını kaybetmesi anlamına gelmektedir, nitekim tabiiyet yoksa ceza da olmayacaktır. Cellatların hem bu tabiiyetin güvencesi hem de “adaletin kılıcı” olarak; kabile reisleri, kabile reislerinin aleyhine olarak kabile federasyonu şefleri ve nihayet tanrı kral ya da “zillullah-ı fil arz” (tanrının yeryüzündeki gölgesi) olanlar otoritelerini vurgulama ya da “adaleti tesis” iddiasıyla infaz pratiklerine yöneldiklerinde cellatlara ihtiyaç duyulmaya başlanmış ve “öldürme” eylemi ile

---

¹⁵⁹ A.g.e. s. 97.

“adalet tesisi” devlet tekeline alınarak, toplum iktidarsızlaştırılmış ve iktidar kendini yeniden yapılandırmıştır.¹⁶⁰

Cellatlar her dönemde toplumun istenmeyen, dışlanan, vazgeçilebilir sınıftan kimseleri arasından, kimi yer ve zamanda kölelerden, zaman zaman dilencilerden ya da suçlular arasından seçilirdi. Ortaçağ’da vuku bulan hukuki değişikliklerle cellatlık, kimi yerlerde doğumla kazanılan profesyonel bir meslek haline gelir. Osmanlı’ da ise cellatlar sarayda ayrı bir bölük olarak “cellat ocakları” adı altında yapılanmışlardır.¹⁶¹ İktidarın ölüm aracı cellatlık kurumunun iktidarın diğer yardımcı kurumları aksine başlı başına bir iktidar oluşturmak yerine sadece iktidarın pis işlerini gören aracı bir kurum olarak kaldığı görülür. Yaşam-ölüm üzerinden yarattığı mutlak korku sayesinde bu kurum kurduğu korku eksenini üzerinden iktidar kurabilecekken, korku kaynağı eylemlerini hiyerarşik düzende tepeden kendisine bir emir gelmeden gerçekleştiremeyeceği için sadece aracı olarak, iktidar kurumunun güçlendirilmesine yardımcı olacaktır. Zaten bu aracılığın baki kalması ve iktidar odağı oluşturulmaması amacı ile cellatlar ya fiziken buna müsait olamayacak engelli olanlardan ya da asla iktidar sahibi olamayacak ötekilerden seçilirler. Bu nedenle Osmanlı’da da bilindiği üzere yaygın olarak uygulanmış olan “şehzade katli”ni gerçekleştiren cellatların sağır ve dilsiz oluşunun yanı sıra bu üst düzey cinayetler bazen de “iktidar” dan arındırılmış ve soyu asla devam edemeyecek olan hadımlara işletilirdi.¹⁶²

Osmanlı döneminde de cellatlar isimsiz mezarlara defnedilir, ölümle yaşarken bir olmuş bu kişilerin ölümden sonra da isimlerinin anılması istenmezdi. Bu mezarlar halkın gömüldüğü mezarların içerisinde değil ayrı yerlerde bulunur, bu korkunç infazları gerçekleştirenler ölümden de ayrı tutulurdu. Bu isimsizlikteki amaç belki cellatların ölenlerin yakınları tarafından rahatsız edilmesini engellemek, iktidarın emir kullarının eylemlerine emir-komuta zincirinde

---

¹⁶⁰ **Yıldırım, E.**, “Karşılaştırmalı Perspektiften Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı / Parya Cellatlar”, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 1, sayı: 15, 2017, ss. 92-117.

gerçekleştirdiğinden masumiyet kazandırması ile bu kullarına en azından ölümden sonra huzuru bahşetmesidir. (“Hükmü sultan olmazsa hata gelmez cellattan.”)

Öldürme eyleminin her zaman için göz önünde tutulduğu Osmanlı’da bu eylemi gerçekleştirenlerin mezarlarının neden gözden uzak tutulduğu veya bu kişileri yok etmek esassa, mezar taşı dahi olmadan gömmek yerine isimsiz ve tarihsiz ayrı bir mezarlığa neden ihtiyaç duyulduğu bilinmez. Belki de ölüme hükmeden bu insanların ileride güç kazanmamaları mezarları dahi isimsiz bırakılarak güvence altına alınmıştır.

Cellatların (ölüm cezası) ortadan kalkması ile cellatlık yerine getirilen başkaca kurumların (polis, gardiyan, hapisane vb.) baskı aracı olarak var olmaya devam ettiği ve ölümü yine tekelinde bulundurduğu söylenebilir. Arada konuyu fazlaca dağıtmadan kısaca cellat yerine düzenli polis kuruluşlarına giden 1830 İngiltere’sinden de bahsetmek gerek. Baudrillard da İngilizler’in celladı düzenli polise yeğlediğinden, polisin halk için suçtan daha baskıcı bir aygıtı dönüştüğünden ve daha tehlikeli görüldüğünden kısaca dipnotlarda değinir.¹⁶³

Tarih boyunca ölüm cezalarına ilişkin getirilen yasaklar ve sonrasında geçici dönemlerde getirilen keyfi yasakları geri almalar ve akabinde sürekli olarak devam eden iyimser görünümlü, gizli kapaklı farklı ölümcül politikalara doğru evrimlenen süreç tekrarlarından ibaret. (Günümüzde de ölüm cezasının yokluğu yerini yaşam mücadelelerine bırakmadı mı? Her gün ölmemeye çalışan kitlelere evrilmedi mi?)

Bütün bu süreçler İspanya’da 1932’de kaldırılan idam cezasının 1934 Franco döneminde geri gelişi, İtalya’nın genelinde 1877’den beri uygulanmayan ve 1889’da tamamen kaldırılan idam cezasının Mussolini’nin 1926 yılından itibaren yavaş yavaş yaptığı değişikliklerle geri getirilişi, kaldırıldıktan sonra askeri darbelerle idam cezasını tekrar uygulanmaya başlanan Brezilya, Arjantin ve Gambia (ki kanunlarla tamamen yasaklanması 1994 yılını bulacaktır) ile örneklendirilebilir. Sırf Almanya’da 1933 ve 1945 yılları arasında mahkemeler

---

¹⁶³ **Baudrillard, J.**, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016, s. 305.

tarafından toplamda 36.000 idam kararı verilmiştir.¹⁶⁴ İktidarın kendi görüşlerine zıt görüşe mensup olanları, idam cezasını gerektirecek suç kalıbına sokarak öldürmesi de idamın yasal olduğu ülkelerde -yasal olmayanlarda yasal olmayan şekillerde- sık sık görülen bir infaz biçimidir. Bu noktada aleyhlerinde üzerlerine atılı suçu işlediklerine dair hiçbir somut delil bulunmadığı halde ve hatta suçu işlemediklerine ilişkin delillerin ve milyonlarca insanın suçu işlemediklerine ve tarafsız yargılanmadıklarına dair inançlarının varlığına rağmen 23 Ağustos 1927’de elektrikli sandalyeyle idam edilen Sacco ila Vanzetti’yi de hatırlamak gerekir.¹⁶⁵

İdam cezası hala Afganistan, Hindistan, Nijerya, Amerika Birleşik Devletleri, İran, Japonya, Tayvan, Kuveyt, Zimbabve, Libya, Tayland, Guyana, Uganda, Bangladeş, Irak, Endonezya, Botsvana, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahamalar, Küba, Belarus, Yemen, Suudi Arabistan, Vietnam, Suriye, Mısır, Güney Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Çin, Sudan, Komorlar, Somali, Barbados, Malezya, Çad, Pakistan, Umman, Singapur, St Kitts ve Nevis, St Lucia, Bahreyn, Kuzey Kore, Ekvatoryal Gine, St Vincent ve Grenadinler, Filistin, Trinidad ve Tobago, Lesoto, Antigua ve Barbuda, Belize, Dominika, Jamaika ve Ürdün’de kafa kesme, asma, zehirli iğne, elektrik akımı verme, silahla vurma gibi yöntemlerle uygulanmakta.¹⁶⁶ Hatta bu konuya verilebilecek en güncel örnek Corona nedeni ile fiziken gerçekleştirilemeyen mahkemelerin online olarak gerçekleştirildiği Zoom isimli program vasıtası ile Singapur’da online olarak verilen idam cezası.¹⁶⁷ Anlaşılan o ki insan hakları örgütleri dışında bu tiyatrodaki yer alan kimse bu şekilde bir idam cezası verilmesinden rahatsız olmamış. Haksız da sayılmazlar, prosedürler yerine getirildiği sürece nasıl yerine getirildiğinin pek de bir önemi yok.

---

¹⁶⁴ **Zoltán, J. T.**, “The Abolition of Capital Punishment in the major Countries of Europe”, *Journal on European History of Law*, Vol. 8, 2017.

¹⁶⁵ **Avrich, P.**, *Anarşist Portreler*, Doruk Yayınları, İstanbul 2003, s.245.

¹⁶⁶ Amnesty International Global Report, Death Sentences and Executions

¹⁶⁷ <https://www.birgun.net/haber/singapur-da-zoom-uzerinden-idam-cezasi-301660> (Erişim Tarihi: 04.02.2020).

Kişinin öldürülme biçimi kadar, bir cezalandırma biçimi olarak suçluyu öldürürken bu öldürülme biçimlerinin görünür olması da önem taşır. Bu nedenle geçmişte aleni yapılan infazlara halk özellikle davet edilirdi. (Bu durum 1965 yılına kadar Türkiye için de geçerliydi.) Nitekim Füsun Sokullu çocukluğunda Sultanahmet meydanında aleni infazların ve bedenlerin ibret olsun diye orada bırakıldığından bahseder.¹⁶⁸ İlerleyen dönemlerde idamların etkisinin her eve girebilmesi için idamların televizyonda canlı yayınlanması gibi uygulamalara giden ülkelere de rastlanır.

İdam'ın toplumla ne kadar iç içe geçtiğini anlamak için kısa bir örnek de eskiden annelerin çocukları darağacına yaklaştırarak, elinde şifa olduğuna inanılan ölü adamın eline dokundurtmaları, idam sehpasından diş ağrılarına deva olması için parçalar kopartılması verilebilir.¹⁶⁹

Türkiye'de kayıplar ve yasadışı infazlar sayılmazsa yasal olarak 1984'ten itibaren hiçbir ölüm cezası infaz edilmemiş ve ölüm cezası istisnasız olarak 2005 senesinde kaldırılmıştır.

Ölüm cezalarının infazının hapisane avlularında halka açık olmayarak gerçekleşmeye başladığı tarih tam olarak bilinmese de infazlar zaman içerisinde halka kapalı (veya sadece küçük bir topluluğun önünde) gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Albert Camus, vatandaşları bir gün suç işlediklerinde ölebileceklerinden haberdar etmek dışında gece yarısı bir hapisane avlusunda gizlice işlenen bir cinayetin topluma nasıl bir örnek teşkil edildiği sorusuna, cezanın örnek teşkil edebilmesi için dehşet verici olması gerektiği cevabını verirken devletin infazları gizlediğinden bahseder.¹⁷⁰

Nitekim bir cezanın gerçekten içselleştirilebilmesi için suçun yanlışlığının ve suç işlenmesi neticesinde karşılaşılabilecek olan cezanın kişinin her hücrelerine işlenmesi gerekir. Camus'nun da belirttiği gibi, sadece duyumlara dayalı bir korkunun toplum tarafından içselleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim

---

¹⁶⁸ **Sokullu, F.**, *Türkiyede Ölüm Cezasının Kaldırılma Süreci*, s. 155. M. Semih Gemalmaz (ed.), *Ölüm Cezasının Kaldırılması İstanbul Sempozyumu*, İstanbul, Legal, 2011.

¹⁶⁹ **Camus-Koestler**, *İdam*, s. 81.

¹⁷⁰ A.g.e s. 15.

Camus cezaların caydırıcılığını insan doğasının değişken olması, ancak kanunların değişmemesi nedeniyle de mümkün görmez. Camus ayrıca öldürmekle intihar etmek ikileminde birçok katilin olduğundan, ölüm duygusunun kendi kendini öldürme ve yok etme duygusuyla birlikte geliştiğinden bahseder.

Koestler ise ölüm cezasının suçla geçinenlere ibret olmadığını, İngiltere’de yankesicilerin ölüm cezasına çarptırıldığı dönemlerde, hırsızların meslektaşları ölümlerini idam sehpasının çevresinde icrayı sanat eyleyen yankesicilerden bahsederek örneklendirir.

Camus ise ölüm cezası kaldırıldıktan sonra suçların oranının da hiçbir değişme görülmediğinden bahsederken, devletin iktidarını korumak, gücün kendisinde olduğunu herkese hissettirmek adına bedeni cezalandırmaya devam etmesi gerektiğini de vurgular.

Bu cezalandırma devam ederken iktidarın görünür yüzleri, ölüm kararını verenler ve uygulayanların bu kararları verirken ve gerçekleştirirken itaatten kaçınmamaları önemlidir. Ölüm hususunda itaat mekanizması aynı zamanda öldürmenin yanlış olduğunu söyleyen din gibi devlet dışı başka iktidar mekanizmaları mevcutken nasıl sağlanacaktır? Bu noktada “emir kulluğu” devreye girer. Cellat Albert Pierrepoint’ un hayatının anlatıldığı “Cellat” filminde hayatı boyunca 608 kişiyi öldüren cellatın gece rahat uyumasını sağlayan, canları alanın kendisi değil, insanların ölmesini isteyen hükümet olduğu düşüncesidir.¹⁷¹

“İdam cezasının infaz “töreni” tıp ile hukuk arası koordinasyonun simgeselliği bakımından daha ilginç bir mizansen sunar: Doktor, sanığın “idam edilmesine tıbbi engel olup olmadığını” saptar, din adamı “dini telkin” de bulunur, savcı, yargıç ve avukat “hukuku temsil ederler” ve genellikle “aşağı sınıflar”dan (yani “kirliliğe” uygun olanlardan), örneğin Çingeneiler arasından seçilen cellat da infazı gerçekleştirir.¹⁷² Bu ölümcül işbirliği içerisinde, görevi

¹⁷¹ **Shergold, A.**, “The Last Hangman”, “Cellat”, <https://www.imdb.com/title/tt0462477/> (Erişim Tarihi: 05.01.2020).

¹⁷² **Işık, E.**, *Hapishane Çağı Kapatılan İnsan*, s. 109.

hayat kurtarmak olan ve bunun için yeminler eden doktorlar, idam mahkumu öldürülmeden önce ölmeye elverişli olup olmadığını anlamak için sağlık kontrolünden geçirirler. İdam edilecek olan kişi bayılırsa ayıltana kadar idama ara verilir. Kişinin idamdan önce iyi beslenmesi sağlanır. İntihar etmesine izin verilmez.

İktidarın suçun belirleyicisi olduğu ve kendi eylemlerini ve bunun uygulayıcılarının eylemlerini suç olmaktan istediği zaman çıkarabileceğine tipik bir örnek. Ve aynı zamanda iktidarın birçok uygulayıcısının gece rahat uyumasını sağlayan savunma mekanizması. Kanunu iktidarın koyduğunu, kendilerinin sadece uygulayıcısı olduğunu söyleyen hakimler, polisler ve diğer yargı, emniyet mensubu vb. herkesin savunma mekanizmasının aynı şekilde işlemesi gibi. Ve tabii ki her meslekte olduğu gibi: “ben olmasam başkası, biri bu işi mutlaka yapacak”.

Ancak asla tartışılmayan diğer bir husus ise iktidarın kendine benzer toplumlar mı doğurduğu, yoksa iktidarın toplumun kendisine benzer bir şekilde mi hareket ettiği, yoksa bu ikisinin korkunç dengeli bir pazarlığından karanlık dengelerin mi doğduğudur. Bu noktada iktidarın bir katilin ölüm cezasını infaz ederken topluma bir ilham perisi gibi hitap etmesi de pek muhtemeldir. Ama pek tabii ki toplum kendisi bir katili kendi elleriyle öldüreceği zaman sonunun katille aynı olacağını bilmelidir. İntikam sadece iktidar eliyle alındığında yasaldir.

Camus kanunların önceden tasarlanan suç ile salt öfkeyle işlenen suçlar arasında ayırım yaptığını ancak idamın önceden tasarlanan suçların en başında gelen olduğunu söylerken ne kadar da haklıdır.¹⁷³ Oysaki zamanında idam edilenlerin sonradan kahraman ilan edildiği bir dünya düzeninin varlığı, suçların cezasız kalmasından hiçbir zaman daha tehlikeli görülmemiştir. “İlahlaştırılmış bir ulus veya sınıf adına öldürülüyor insanlar. Aynı zamanda gene ilahlaştırılmış gelecek bir toplum için veriliyor ölüm cezaları.”¹⁷⁴

---

¹⁷³ Camus-Koestler, *İdam*, s.33.

¹⁷⁴ A.g.e. s. 62.

İktidarın ölümle cezalandırırken nasıl bir yol izlediğini anlamak için Türkiye Cumhuriyeti'nin idamlarla dolu tarihine de bakmak gerekir.

Yakın zamanlarda yeniden alevlenen idamın geri getirilmesi tartışmaları üzerine, geçmiş bir dönemdeki iktidarın aynı konu ile ilgili nasıl bir tartışma-ikna yöntemi izlediğine bakıp bu günü yorumlayabilmek ve iktidarın idam konusuna bakış açısını kavramak için Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın idam sürecindeki mecliste, bu konu ile ilgili görüşmelerin tutanaklarını incelemekte fayda var. Hükümet ve kamuoyu vicdanı, görüşmenin prosedürlere uygun yapılması çerçevesinde yürüyen tartışmalar Guizo'nun "Siyasi suçlarda ölüm cezasında iktidarın aradığı şey adalet değil, sadece kendi emniyetidir" söyleminden örnekle idam cezasının iktidarın emniyetini sağlayıp sağlayamayacağı, bunun bir rejim meselesi mi, Türklüğün bekası meselesi mi olup olmadığı ile devam ederken, idam edilmesi düşünülen kişilerin Türk Devleti'ni yok etme amacı güden eylemlerinin idamı gerektirecek eylemler olup olmadığı, bu kişilerin iktidarda olsa idam edilmeyeceği tartışmaları, siyasette kimin haklı kimin haksız olduğunu tarihin gösterebileceğini ve idam cezalarının gerçekten inanmış olanlar için caydırıcı ve korkutucu bir etki yaratmadığı, Türk Devleti'nin gücünü göstermek için bu cezanın müebbet hapse çevrilebileceği, istediği zaman müebbet istediği zaman idam verebilecek tercihe sahip bir devletin daha güçlü bir devlet olduğu, siyasi suçlular için idam göze alınabilir olduğundan bu suçları işleyenlerin idamla korkutulamayacağı; iktidarın meşruiyetinin seçimle işbaşına geldikten sonra da uyması gereken kurallarla korunacağını, birkaç çocuğun Türk devletini yıkabileceğini kabullenerek idam cezası vermenin iktidarın gücüne gölge düşüreceğini, sadece an itibariyle devletin başında bulunan iktidarın değil genel anlamı ile Türk devleti iktidarını ortadan kaldırmaya yönelik eylemin cezasız kalmaması gerektiği tartışmalarından sonra iktidarın cesetlerin üzerinde yükselmesine karar verilmiş, Türk Devleti'nin yaşaması adına başkalarının ölümüne hükmedilmiştir. Ve ilginç olan diğer bir argüman ise kan gütme davalarının önüne geçmek için devletin kan dökmesi gerekliliğidir. Ölümün tekeli sadece iktidarın elinde olabilmelidir.

Bu öyle bir tekeldir ki ABD başkanı Johnson'u Vietnam savaşındaki rolü nedeni ile sembolik olarak yargılayıp idama mahkum eden aydınlar kurulunda yer alanlar Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın idamlarına karşı çıkmışlardır.

Kısacası iktidarın ne olduğu ve iktidarın devamı için idamın gerekli olup olmadığı tartışmalarına farklı görüşlerden 558 sayfaya sığan bir derlemedir bu. Sonucunda o sırada iktidarda olan görüş kendi savunduğunu yapacak ve idamları iktidarın meşru müdafası olarak görecektir.

İdamların gerçekleştiği 1972 yılından 9 yıl sonra 1981 yılında, 12 Mart dönemi başbakanı Nihat Erim'in öldürülmesi üzerine Devrimci Sol üyeleri yakalanarak idam cezasına çarptırılmış ama bu idam cezaları uygulanmayarak idam cezasının infazının ne zaman gerçekleşeceği bilinmeden idam korkusunun baki tutulması yoluna gidilmiştir. 1972 yılında mecliste idam tartışmaları yapılırken öne sürülen idamın devrimciler için gerçekten bir cezalandırma olup olmadığına ilişkin tartışmalara idam cezası verilmiş olanların gözünden bakmak için idam cezasına çarptırılmış altı Devrimci Sol üyesi ile ceza verildikten sonra yapılmış röportajlardan yardım almakta fayda var. Altı tutsak, idam cezasının salt cezalandırma biçimi olarak düşünüldüğünde bile ideolojik, siyasi, ekonomik temellerinden soyutlanarak ele alınamayacağını, idam cezasının zaman içerisinde yerine göre imha aracı, yerine göre teşhir olarak kullanıldığını; yerine göre soğumaya bırakılıp yerine göre katliam aracı olduğunu söylerken, devrimci halk iktidarı sürecinde de sınıfsız bir toplum düzenine erişene, idamsız bir düzene ulaşana dek halk düşmanlarına karşı bu aracın kullanma durumunda kalınılabileceğini; ancak devletin salt kendi çıkarları için toplum yararını hiç gözetmeden idam cezasını uyguladığını ve tam olarak cinayetin kelime anlamının da bu olduğunu, idam cezasının yasaklanmasının da pek bir anlam ifade etmediğini, Latin Amerika'da sözde yasak olan idam cezalarının yerine binlerce insanın kaybedildiğini, öldürme konusunda yasallık ortadan kalktığında egemenin bu silahını başka biçimlerde nasıl olsa kullandığını; ancak devrimcilerin, ölümü kurşunla, ipe veya işkenceyle, ne şekilde gelirse gelsin şerefle karşılamaya hazır

olduklarını, ölümden korkmak yerine devrim için ölmenin coşkusu ile devrimi görememenin hüznünü birlikte taşıdıklarını belirtirler.¹⁷⁵

İşte ölüm üzerinden iktidar mekanizmalarının kurulumunda üzerinde durulması gereken bir cezalandırma biçimi olarak öldürmenin (devrimciler örneğinde ölümün iktidarın istediği şekilde bir korku ortamı ve caydırıcılık yaratmadığı hatta tam tersi etki yarattığı açık) caydırıcılık yaratıp yaratmadığıdır. Erdal Eren idamından birkaç saat önce ailesine yazdığı mektupta “Bununla amaçlanan insanlara gözdağı vermektir.”¹⁷⁶ diyerek ölüm cezası ile iktidarın amacını tek cümleyle açıklar.

Ölümün iktidar tarafından bilinçli olarak uzak tutulması ve topluma istenilen ufak dozlarda verilmesi neticesinde ölümden korkan kitleler yığını kontrol etmek daha kolay olacak, kaynar suya atılan kurbağa misali, ölümlere karşı bir tepki de gelişmeyecektir.

2.1.2. Hapishaneler

Ölüme dayalı cezalandırma sisteminden, kapatmaya dayalı cezalandırma sistemine geçişle birlikte cezalandırma, dayanılmaz duygular sanatından, askıya alınan haklar ekonomisine geçmiş, celladın yerini gözetmenler, hekimler, gardiyanlar almış, bedenden çok hayata müdahale başlamıştır.¹⁷⁷ Suçlu bulunanların toplumdan tecrit edilmesi sistemi olan hapis 19. yüzyılda cezalandırmanın en çok uygulanan şekli haline gelir.¹⁷⁸

Osmanlı’da da genelde bedene eza şeklinde uygulanan cezalar mevcut iken hapsetme Osmanlı lügatına 19. yy sonlarına doğru batılılaşma ile girmiş, ancak bildiğimiz anlamda hapishaneye kapatma az ve sadece hafif suçlara uygulanmış, bunun dışındaki suçlara kürek cezası, prangabentlik, kalebentlik gibi cezalar uygulanmıştır. İlerleyen dönemlerde İstanbul, zindanı bol bir şehir haline

¹⁷⁵ Köse, A.O., *Darağaçlarında Yapılan Siyaset: İdam*, Haziran Yayınları, 1990, s. 108.

¹⁷⁶ Balcıgil, O., *İdamın Günlüğü*, Onur Yayınları, 1986, s. 85.

¹⁷⁷ Foucault, M., *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Yayınevi, 2017, s.44.

¹⁷⁸ Çabuklu, Y., *Özgürlükçü Düşüncenin Peşinde*, Metis Yayınları, 2014, s.11.

gelmiştir.¹⁷⁹ Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçişte ise birçok hapisane yavaş yavaş inşa edilmiş, 1926 yılına kadar Osmanlı'dan kalma mevzuat uygulanmaya devam edilmiş, zamana yayılarak yapılan kanuni düzenlemelerle ve Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 50 yıl içerisinde inşa edilen 241 hapisane (hala inşaat halinde olanlar dışında) inşa edilerek bugün bildiğimiz anlamda hapisane düzenine geçilmiştir.¹⁸⁰

“Asmayalım da besleyelim mi?” noktasından asmadan beslemeye nasıl geçildi? Asmayalım da besleyelim mi? lafının sahibi ile "Yargılanırsam intihar ederim." diyen aynı kişidir. Nitekim bu sözleri söyleyen kimse ecel kapıyı çalmadan önce intihar etmemiştir. Peki bu dönüşüm neden yaşandı? Öldürmek suçları engellemediği için kapatmayı mı denemek gerekti? İçinde hapisane barındırmayan bir toplumun ne kadar mümkün olup olmadığıyla ilgili bütün tartışmalar sayfalar, kitaplar sürecektir başka bir araştırma konusu olduğu için, burada bu konuya ayrıntıları ile girmemekle birlikte, arada bu konuya değinmenin kaçınılmaz zorunluluğunun da altını çizmekte fayda var.

Nitekim Işık Ergüden'in, onbir çocuğun kilitli kapılar ardında katledildiği yangın, üçyüzbir madencinin madende kapalı kalarak can verdiği iş cinayetini, hayatlarımızın her alanındaki kapatılmışlığın ve kilit altında tutulmanın bir metaforu olarak okuması, hapishanede ölümle tam olarak anlatılmak istenenin bedensel anlamda vuku buluşunun özeti gibidir.¹⁸¹ Ölüm cezasının kanunen yasaklanması uygulanmadığı anlamına gelmemekte, her gün hapishanelerde birçok tutsak farklı sebeplerle hayatını kaybetmektedir. Hasta tutsakların sağlığa erişimi bilinçli olarak engellenerek ölüme terkedilmekte, iktidarın en büyük düşmanlarından biri siyasi tutsaklar ise Corona virüsü ile hapishanelerde ölümle baş başa bırakılmaktadır. Mülkiyete karşı suçların ve siyasi suçların en çok ceza alan suçlar olduğu düşünüldüğünde, Corona sürecinde mülkiyete karşı suç işleyenler infaz yasası ile tahliye edilirken siyasi tutsakların edilmeyişinde iktidara

---

¹⁷⁹ **Öztürk, Ş.**, *Türkiye Solunun Hapishane Tarihi*, Yar Yayınları, 2004, s. 14.

¹⁸⁰ **Eren, M.**, *Kapatılmanın Patolojisi*, Osmanlı'dan Günümüze Hapishane'nin Tarihi, Kalkedon Yayınları, 2014, s.197.

¹⁸¹ **Ergüden, I.**, *Hapishane Çağı Kapatılan İnsan*, s. 16.

karşı kimin daha çok tehlike teşkil ettiği yarışında siyasiler şimdilik bir adım önde gitmektedir. Cezalandırmaları da ölümle biraz daha burun buruna devam edecek, kameraların gerektiği zaman bozulduğu, tüm gücü iktidarın elinde tuttuğu ve denetimi çok zor olan bu dört duvar alanda belki de iktidara karşı büyük bir tehdit oluşturan bu kişilerden virüs sayesinde ebediyen kurtulmak mümkün olacaktır.

Asıl amacın öldürmek olmadığı (ama fırsat oldukça ölüme fırsat tanınan) bu kurumlarda beden ölmesinin yanı sıra aslında amaçlanan, kişinin bedeninin dışında kalan her şeyin ölmesidir. Bu mecazi anlamlar yükleyerek kelime oyunları yapmaktan çok, bedeni kapatmanın veya yok etmenin cezanın sadece küçük bir bölümünü oluşturduğuna vurgu yapan bir gerçekliktir. Şöyle ki; beden kapatılır, beden hayatta tutulur ve bildiğimiz anlamda ölüm (başka şeyler araya girene dek) gerçekleşmez ve hatta kanunlarla da yasaklanmış gözüktür. Burada amaçlanan ve kanunlar çerçevesinde izin verilen ölüm, öznenin ölmesidir. Fiziksel imha değil benlik imhasıdır.¹⁸² Bu benlik imhasının devamında hapishaneler özel işletmelere dönüşmüş, tutsakların zorla çalıştırıldıkları kurumlar halini almışlardır. İktidar için fazlasıyla karlı olan bu yeni süreçte hapishanelerin sayısı giderek artmaya, tutsaklar giderek daha fazla sömürülmeye başlanmıştır.

2016 senesinde Açık Cezaevine erken tahliye şeklinde gerçekleşen ve tekrar yeni çıkarılacak bir “af yasası” adı altında açık cezaevine geçişi kolaylaştıran yasa tasarısının konuşulduğu bu günlerde, açık cezaevlerinin aslında zorla çalıştırma (Kölelik) üzerine kurgulandığını da belirtmekte fayda var. Türkiye’de daha gerçekleşmemiş olsa da, tarihi 1823 Auburn cezaevine dayanan atölye sisteminin¹⁸³ ABD, İngiltere, Yeni Zelanda, Kanada, Güney Afrika, Avustralya gibi bazı ülkelerde özel hapishane sistemine dönüştüğü, bu ülkelerde köleliğin kaldırıldığına dair anayasadaki hükümlere rağmen benlik imhasının, bazı şirketlerin bedava işçi çalıştırması adına zorla çalıştırılma biçiminde devam ettiği bilinen bir gerçektir. Nitekim köleliğin bu şekilde devam ettiği ABD’de tutsaklar bedenlerinin ve hayatlarının mülkiyetini geri almak adına birçok kez bedenlerini

---

¹⁸² A.g.e. s .18.

¹⁸³ **Koç, T.**, *Türkiye'nin İşçi Mahpusları, Genel Durum, Mevzuat ve Analiz*, Türkiye Hapishane Çalışmaları Merkezi TCPS, 2015.

ölüme yatırdılar. Açlık grevleri ile birlikte gerçekleşen isyanlar bedenlerin özgürleşmesi isteğinden çok kapitalizmin hapsedtiği hayatlara karşı bir başkaldırıydı. İş bırakma çağrısıyla ve hapishanelerin kapitalizmin çarkına yaptığı desteğin son bulması ile birlikte hapishanelerin de kapanacağı şiarı ile başlayan isyanlar zincirinin ilk halkasının, 1971 yılında iki tutsağın gardiyanlar tarafından keyfi bir şekilde öldürülmesinin ardından başlayan Attica isyanı ile gerçekleştiği söylenebilir. Bu isyan 10 tanesi hapishane personeli olmak üzere 39 kişinin ölümü ile sonlandı.¹⁸⁴

Nitekim dışarıda süregelen hareketlerin bir devamının her zaman için hapishanelerde görüldüğü de su götürmez bir gerçektir.¹⁸⁵ Bunun için hapishanelerin en kanlı örneklerinden biri olan Türkiye'nin hapishane tarihine bakmak genel bir fikir edinmek için yeterli olacaktır.

Hapishanelerde hakimiyet kuramamayı gerekçe gösteren iktidarın 1990'lı yıllarda ölümlere yol açmayacak şekilde şiddeti belirli bir düzeyde tuttuğu operasyonların devamında, 21 Eylül 1995 Buca'da tek tip elbise uygulamasına ve başkaca hak ihlallerine tutsakların direnmesi ve 4 kişinin firar etmesi üzerine, 1996 Diyarbakır ve Ümraniye cezaevlerinde ateşli silahların yanında tutukluların kafaları demir çubuk ve kalaslarla kırılarak, kesici aletlerle kesilerek toplam 14 tutsak öldürülmüş¹⁸⁶, sonrasında 1999 Bayrampaşa Cezaevindeki adli tutsaklar arasındaki çatışmayı gazetelerin "Cezaevleri Teksas Gibi" tarzı başlıklarla kamuoyunda algı yönetimini gerçekleştirmesinden sonra 26 Eylül 1999'da Ulucanlar Cezaevi'nde siyasi tutsakların tünel açması bahane gösterilerek 10 kişinin öldürüldüğü kanlı bir operasyon düzenlenmiştir.¹⁸⁷ Bu operasyonların akabinde Bergama, Burdur ve Hayata Dönüş operasyonları gerçekleşecektir.¹⁸⁸ Koğuş sisteminden hücre sistemine geçişin "terörü" engelleyeceğine ilişkin

---

¹⁸⁴ **Thompson Heather Ann**, *Blood in the Water: The Attica Prison Uprising of 1971 and Its Legacy*, Publisher: Pantheon, 2016, s. 240.

¹⁸⁵ **Foucault, M.**, *Büyük Kapatılma*, Ayrıntı Yayınları, s. 120.

¹⁸⁶ **Güçlü Sevimli, A.**, *Hayata Dönüş Operasyonu, Koğuştan Hücrelere*, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, 2010, s. 15.

¹⁸⁷ "Cezaevleri Direnişleri-3, *Ulucanlar*, Haziran Yayıncılık, 2003.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Barış Can, *Türkiye'de Siyasi Mahkumların Kapatılması ve F tipi Cezaevleri*, Öteki Yayınları, 2015.

oluşturulan gündeme katliamları da ekleyen iktidar, F tipi- tecrit uygulamasını devreye sokmaya başlamıştır. Nedir bu F tipi? F tipine neden sessiz ölüm, beyaz ölüm gibi yakıştırmalar yapılır? F tipi “yaşatarak öldürme tekniğidir”.¹⁸⁹ Tutsağın davranışlarını denetleyerek kişiliğini yok etmek, yaşamla olan tüm bağlarını kopararak önce bedeni sonra ruhu yavaş, sessiz bir şekilde yok etmektir.¹⁹⁰

Türkiye’de tecrit uygulamalarının devreye sokulmaya çalışılması ile başlayan F tiplerine karşı direnişler (iktidara karşı ölümün kullanılmasına ilişkin bölümde açlık grevlerine daha detaylı bir biçimde yer verilecektir.) açlık grevlerinde vücut bulmuş, tecrit ve izolasyon uygulamalarının zaten ölüm olduğunu belirten yüzlerce tutuklu ve hükümlünün katıldığı açlık grevleri ölüm oruçlarına dönüşmüştür. Bunun üzerine 20 farklı hapishaneye düzenlenen ve adına ironik bir şekilde “Hayata Dönüş Operasyonu” adı verilen operasyonlar sonucunda 19 Aralık 2000 tarihinde 30 tutsak yaşamını yitirir.¹⁹¹ İktidar ise yanarak ölen tutsakların kendilerini örgüt talimatı ile yaktığını ileri sürecek ve katliamı meşrulaştırmaya çalışacaktır. Bu katliamdan sonra ölüm oruçları devam etmiş, toplamda 122 kişi daha hayatını kaybetmiştir. İktidar bu noktada faturayı örgütün infaz etmek üzere seçtiği kişiler olmakla itham ettiği tutsaklara ve zorla müdahaleyi kabul etmeyen doktorlara kesmiştir.¹⁹²

İçeride iktidarın mutlak kontrolü altında gerçekleşen ölümlere iktidar tarafından getirilen her açıklama tek gerçeklik olacak, aksine kanıt sunmak asla mümkün olmayacak, cinayetler intihar olarak anılacaktır. Bu intiharların dışarıya duyurulup duyurulmayacağı ve ne şekilde duyurulacağı devletin tekelindedir. Özellikle de F tipinin tekli yapısı düşünüldüğünde hücrede olup bitenlere dair tank beyanına ulaşmak dahi mümkün değildir. Ancak iktidarın denetimi altında gerçekleşecek her intihar da iktidara bir başkaldırı olacağından buna asla izin verilmeyecektir. Gözaltına alınanların bağcıklarının alınması, ölüme sebebiyet

---

¹⁸⁹ **Karabey, H.**, *Sessiz Ölüm, Avrupalı Siyasi Mahkumlar Hücreyi Anlatıyor*, Metis Yayınları, 2002, s. 9.

¹⁹⁰ **Koşan, Ü.**, *Sessiz Ölüm, Tabutluklar, Beyin Yıkama ve Tecrit Hücreleri*, Belge Yayınları, Nisan 2000, s. 22.

¹⁹¹ **Eren M.**, *Kapatılmanın Patolojisi, Osmanlı’dan Günümüze Hapishane’nin Tarihi*, Kalkedon Yayınları, 2014.

¹⁹² Detaylı bilgi için bkz: Ali Osman Köse, “Hapishanelerde Katliam”, Anadolu Yayıncılık, 2002.

verme ihtimali olan kesici-delici aletlerin hapisanelerde ve hapisane benzeri kontrol mekanlarında bulunmasına izin verilmeme sebebi, iktidarın bu gözden çıkardığı öldürülebilir kişilerin hayatlarını önemsemesinden değil, iktidarı altında ona kişinin kendi ölümünü kendi kontrolü altına alarak bir karşı duruş sergilenmesine izin vererek iktidarının zedelenmesinden korkmasından kaynaklanır.

Türkiye'nin kanlı hapisane deneyimleri sadece F tipleri ve “ hayata dönüş” ile başlamaz ve bitmez. İşkencede ölenler, gözaltında kaybedilenler, ölü ele geçirilenler adı altında hapisane dışında da var olur. Tedaviye erişimleri bilinçli kısıtlanan, hastalık ağırlaştıktan sonra tedaviye götürülen tutsakların hastalıktan ölmesi tabi ki doğaldır. Bu ölümler için çok eskiye gitmeye gerek yok, sadece 2019 senesinde yapılan başvuruların sonuçsuz kalması üzerine 50 hasta tutsak hayatını kaybetti. Son 5 yılda ölen hasta tutsak sayısı ise 451.¹⁹³ Uzun yıllarını tedavisiz ve sağlıksız hapisane koşullarında geçirdikten sonra özgürlüğüne kavuşan tutsakların kısa süre sonra gerçekleşen ölümleri de doğal nedenlerle ölümdür. Geç gelen tahliye kararları ve bozulan sağlık durumu nedeni ile hapisaneden çıktıktan birkaç sene sonra ölenlerin sayılarını net olarak takip etmenin zorluğu sebebi ile bu ölümlerle ilgili bir istatistik elde etmek de pek mümkün değil. Polis tarafından öldürülen birçok kişinin de hapisaneden çıkmış kişiler olduğu, bazen iktidarın imha etmek üzere hareket ederek “zaten suçlu” olmayı bir ölüm bahanesi olarak gösterdiği de görülür.¹⁹⁴ Hapishanede öldürmenin diğer bir yolu da tam olarak bir şey yapmamaktan geçer. Tutsağı ölüme götürecek bütün koşullar itina ile hazırlandıktan sonra ölümün kendi kendine gerçekleşmesi sağlanır. Bu durumda kimse kasten işlenen bir cinayetten söz edemeyecektir. (Mahkumlar Agamben'in deyişiyle kutsal insandır. Onlara yapılan hiçbir şey -öldürmek dahil- suç sayılmayacaktır.)

Şiddet yetkisinin de diğer yetkilerle birlikte verildiğinin söylenebildiği hapisane çalışanları için şiddete uğrayanlar (Kurbanlar) çoğu zaman insan olarak

---

¹⁹³ <https://gorulmustur.org/icerik/2019-yilinda-50-hasta-tutuklu-yasamini-yitirdi> (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

¹⁹⁴ **Sapan, Ü.**, *Beyaz Ölümün Güncesi*, Chiviyazıları Yayınevi, 2005.

görülmez, kurban anonimleşerek “katil”, “terörist” vb. olur.¹⁹⁵ Bu sebeple yaşanması muhtemel ölüm vakaları da kimsenin ahlaki duygusunu zedelemeyecektir. Kişinin dini ve hukuki kurallara sıkı sıkıya bağlı gelişen vicdani duygularını zedelemeyen, izin verilen alan ölümlerinin altında yatan masumlaştırıcı nedenlerden biri de budur.

Kişi hapisanede bütün kimliğini ve bedenini iktidara teslim ederken, aslında bütün yaşamını da aynı iktidar mekanizmasına teslim etmiş olur. Artık hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan her şeyi elinde tutan iktidar ne şekilde yaşayacağına karar verdiği gibi, ne kadar yaşayacağına da karar verecektir. Hayatın kontrolü kadar kendisi de iktidara teslim edilir. Bedenin, kimliğin ve hayatın teslimiyeti hapisane kapısından girerken zorunludur. Ölüm artık her an gelebilir. (Gözetleme ve denetimin mihenk taşı panaptikonun işleyişi için gerekli gözetim ve denetim aygıtlarının disipline etmeye çalıştığı dev bir hapisane olan toplumdaki ölümler, iktidarın bu baskı aygıtlarının bir sonucu olarak görülmelidir. (-ki sonucudur da))

Diğer ilginç hususlardan biri ise hapisane kısır döngüsünde kendine yer bulan belirli kesimin bile –aslında kendi ölüm fermanlarını imzaladıklarının bilincinde olmadan- idam çağrılarında etkin bir biçimde katılmaları hiyerarşide yer alma arzusundan ileri gelir.¹⁹⁶ İşte bilinç iktidar tarafından bu şekilde şekillendirilebilirken, hapisanede kapatılan insanları izleyen toplumun bu benlik imhasından ders almasını beklemek, topluma her gün sisteme karşı en ufak bir harekette bulunduğu anda nasıl bir son yaşayacağını canlı örneklerini sunmak iktidar için çok da mantıksız olmasa gerek. Özellikle iktidar, ölümü aynı anda baki tutarak ufak dozlarda kullanmayı başarabiliyorsa.

2.1.3. Açlık Grevleri

....” ölüm oruçlarının ölüme değil, yaşama doğru gittiğini, yaşama ilişkin taleplere sahip olduğunu, onunla kenetlenip onu olumladığını öğreniyoruz. Çünkü

¹⁹⁵ Ergüden. I., *Hapishane Çağı Kapatılan İnsan*, s. 91.

¹⁹⁶ A.g.e, s. 73.

yaşam dirençtir. Kendine bir süre biçmez, sonunu algılamaz, sona erdiğinde kendisi ortada bulunmaz.”¹⁹⁷

Bedeni ölüme yatıran açlık grevleri ölümü arzulamaz, açlık grevleri daha iyi bir yaşam arzusunda son çaredir. Açlık grevi iktidarın tahakkümüne karşı bir direniştir. Hak aramaktır. Bir karşı duruştur. İktidara baskılara teslim olunmadığını, haksız uygulamaların kabullenilmediğini göstermektir. Kabullenmekle birlikte yok olacak kimliğin tasfiyesine, davranışların üzerindeki kontrol mekanizmasına izin vermemek, varlığını yok etmemeye çalışmaktır. Bedene acı çektirmeden bedeni kapatmaya doğru evrilen cezalandırma anlayışı ile birlikte direniş biçimleri de evrilerek son çare olarak beden üzerinden gerçekleşmek zorunda kalır. Kapatılan birey itaate zorlanır, “birey” öldürülerek hizaya getirilir.

Türkiye örneğine bakıldığında açlık grevlerinin sadece bedenin kapatıldığı hapisanelerde görülmediği, gerek hapisane içerisinde devam etmekte olan açlık grevlerine destek amaçlı gerek başka amaçlarla hapisane dışarısında da başvuru olan bir yöntem olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Mekan olarak farklı yerlerde başlayan bu açlık grevleri en sonunda yine hapisanede veya diğer bir kapatılma mekanı hastanelerde veya mezarlıklarda son bulur. Türkiye örneğinde açıkça görüldüğü üzere hapisane dışında başlayan açlık grevleri de bu eylemin suç unsuru oluşturduğu gerekçesi ile her zaman için hapisanede devam etmek zorunda bırakılmıştır.

Hapisane dışından en yakın tarihli örnek olarak Nuriye Gülmen ve Semih Özakça'nın işe iade için denedikleri çeşitli yolların başarısız kalması sonucu açlık grevine başlamaları gösterilebilir. 324 gün süren açlık grevlerini OHAL komisyonun işe iade taleplerine verdiği red kararının ellerine ulaşmasından sonra sonlandırdılar.¹⁹⁸ İktidar tarafından işsiz bırakılarak hem açlığa mahkum edilen hem de toplum dışına itilen bazı kişilerin yaşamlarının da gözden çıkarılabilir olduğunu 324 gün boyunca izlemiş olduk.

¹⁹⁷ **Baker, U.,** *Ölüm Orucu-Notlar*, Birikim, sayı: 88, 1996,

¹⁹⁸ <https://www.evrensel.net/haber/344200/nuriye-gulmen-ve-semih-ozakca-aclik-grevini-sonlandirdi> (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

İktidar açlık grevine karşı tepkisini son aşamada zorla beslemeye varacak olan giderek sertleşen ikna mekanizmaları ile gösterir. İktidar, açlık grevine genel olarak öncelikle varlık koşullarının devamı için elzem olan iletişimi kesmekle cevap verir. Çoğu zaman açlık grevi kelimesinin geçtiği mektuplar bu tür bir başkaldırının duyulması dahi iktidarı zora sokacağından sansürlenir, dışarıya böyle bir grevin başladığı dahi duyurulmaz. Ruhsal ve bedensel olarak sessiz bir imha girişimine başlanır. Ve iktidarın karşısında kimlik imhasına izin vermeme savaşı yoğun bir şekilde başlamış olur. Bu bir var olma savaşıdır. Hapishanelerde sadece bireyi kapatmak değil, onları dönüştürmek, oldukları kişiyi yok etmek amaçlanır. Ulus Baker de açlık grevleri sırasında bedeninin bir savaş alanına dönüştüğünü söyler.¹⁹⁹ Bu savaşta önemli olan görünür olmaktır. Bu öncelikle bir intihar değildir. Beden uzun bir süre ölüme doğru her gün adım adım yavaş yavaş ilerler. Bu sebeple açlık grevi iktidarla verilen uzun süreli bir savaştır. Çünkü (daha öncede söylendiği gibi) amaç burada ölmek değil, yaşama ve ölüme karar veren iktidarın karşısında durmaktır.

“Bu bizimle devlet arasında olan bir savaştı. Devlet tüm olanaklarıyla yüklendiği halde, devrimci kimliği yok edemedi, tüm uygulamaları, politik tutsakların sarsılmaz kimliğine çarptı ve başarısızlığa uğradı. Bu savaşı, devrimci kimliğimi koruyarak ben kazandım” Irmgard Möller-RAF²⁰⁰

İktidar itaat eden, düzenlenebilir bireyler yaratma isteğinin yanı sıra bu bireyleri harcanabilir kılmak da ister. Harcanabilir bireyler harcanabilir bedenler demektir. Bu noktada hayatların yok olmasına göz yumulabilir. Doğrudan öldürme eylemi gerçekleştirilirse dahi kişi ölmeye bırakılarak dolaylı yoldan hayatlar yok edilebilir. Daha önceki bölümlerde Agamben’in kutsal hayat ve homo sacer kavramlarından yola çıkarak hapishanelerin cinayet işlemeden ve kurban etmeden meşru bir şekilde ölüm gerçekleştirebileceği bir alan olduğunu, içeride zapt edilen sadece fiziksel varlığa indirgenen (Bütün farklı kimliklerin yok

¹⁹⁹ Baker, U., *Ölüm Orucu-Notlar*, Birikim, sayı: 88, 1996. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3180/olum-orucu-notlar#.WRgNSGiLTIV>.

²⁰⁰ Koşan, Ü., *Sessiz Ölüm, Tabutluklar, Beyin Yıkama ve Tecrit Hücreleri*, Belge Yayınları, 2000.

edilerek tek bir fiziksel varlığa indirildiği) hayatların yok edilmesi karşısında bir cezai mekanizma olmayacağından bahsedildi. Hapishanede tutulan bedenler hukuki dayanaklarla orada tutulmakta ancak hukuk bazı durumlarda geçici olarak askıya alınabilmektedir. Bu noktada açlık grevlerinin hiçbir zaman dış dünyaya duyurulmayacağı ve hatta kişinin başka bir kişiye dahi duyuramayacağı bir ortamın varlığında iktidarın zorla besleme gibi bir yöntemle başvurarak “hayat kurtarmak” yerine hayatların yok olmasına göz yumabileceği de rahatça söylenebilir. O zaman sorun burada açlık grevinin görünür olması, iktidarı bu görünürlikle rahatsız etmesidir. Şimdi karşı koyma sırası, saldırıya geçme sırası iktidardadır.

Baskın ideolojinin kabul edilmesi ve itaat eden bireyler yaratılması amacını güden iktidara karşı itaatsiz bir başkaldırı olan açlık grevleri şiddet olarak nitelendirilerek, şiddete şiddetle karşılık verme eylemi de bu şekilde meşrulaştırılacaktır. Demek ki yasalar her duruma aynı şekilde uygulanmaz, var olmaları uygulanacakları anlamına gelmediği gibi yoklukları da bazen çok fark yaratmayacaktır.

Çeşitli hakim ve hukukçuların açlık grevi ile ilgili yazdıkları kitap ve makaleler incelendiğinde bu konuya birkaç farklı şekilde değinildiği göze çarpacaktır. Bunlardan bir tanesi konuya ölme hakkı çerçevesinde yaklaşarak, ölme hakkı olmamasından dolayı bağlantılı olarak açlık grevi eyleminin bedene zarar vereceği ve akabinde ölüme yol açacağı göz önünde bulundurularak bu eylemin meşru olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Bir diğer görüş ise herkesin düşünce özgürlüğüne sahip olduğu ve açlık grevinin bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini savunurken bu eylemin sadece sembolik olarak vuku bulduğunda meşru olacağını aksi takdirde bu özgürlüğün sınırlarının aşılacağına vurgu yapar. Burada da bu hakkın sınırı yaşam hakkı ile çizilmektedir. Meşruiyetin kaybedildiği nokta yine yaşam hakkına zarar verdiği nokta olarak görülmektedir. Burada da hakkın sınırı yaşam hakkı ile çizilmektedir. Meşruiyetin kaybedildiği nokta yine yaşam hakkına zarar verdiği nokta olarak görülmektedir. (Zaten kişinin iradesini yok etmek üzerine kurulu

hapishane sisteminde kişinin ölmek yönündeki iradesinin üstün tutulacağını beklemek boşa kürek çekmek olurdu.)

2.1.4. Tıbbi Müdahale

Yaşam hakkının açlık grevi karşısında ön planda tutulması, devletin kapattığı bireylerin yaşamından sorumlu olduğu argümanına eklendiğinde zorla tıbbi müdahalenin hukuki zemini de hazırlanmış olur. Öncelikle iktidar kendi kontrolü altında gerçekleşecek hiçbir ölüme (kendi eliyle gerçekleşmediği takdirde) izin vermez. Bunun için de her zaman hapishanelere kapattıkları insanların hayatlarından kendilerinin sorumlu olduğundan örnek verirler. Aslında bu sorumluluktan öte bir iktidar çatışmasıdır. Aslında iktidar kendi kontrolü altında gerçekleşecek bir ölüm iktidara bir başkaldırı olacağından iktidarın oturduğu zemini derinden çatlatacaktır.

Genel anlamda hukukçular açlık grevlerinde hayati tehlike başladığı andan itibaren zorla müdahale edilmediği takdirde bunun yaşam hakkının ihlali olacağını savunmakta ve devletin müdahale etmesi gerektiğini söylemektedirler. Bu hususta kanunlarla yapılmış olan farklı düzenlemeler mevcuttur. Birçok ülkede açlık grevlerine zorla müdahale edilmesi hususu kanunlarla düzenlenmiş olup yine bu kanunlar müdahale edilmesinin ön koşulu olarak hayati tehlikenin başlamasını ve bu tehlikenin başlayıp başlamadığının belirlenmesi için doktor görüşünü zorunlu tutmuşlardır. Kanunlarla da belirtildiği üzere hayati tehlikenin ne olduğuna karar verecek olan doktorların ise genel anlamda bu hususta başka görüşte oldukları söylenebilir.

Örneğin; Biyoloji Ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları Ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi: İnsan Hakları Ve Biyotıp Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun müdahale sırasında isteğini açıklayabilecek bir durumda bulunmayan bir hastanın, tıbbî

müdahale ile ilgili olarak önceden açıklamış olduğu isteklerin göz önüne alınması gerektiğini belirtir.²⁰¹

İstanbul Protokolünde ise sağlık çalışanlarının bu tip bir etik çelişki olan durum ortaya çıktığında kanunlara uymayı reddetmeleri gerekliliği belirtilir. Bu tür bir ikilemde kalan sağlık çalışanlarına yine başka bir yasal düzenleme ile yasalara uymamaları gerektiği öğütlenmiştir.²⁰²

Türkiye örneğine bakılacak olursa, Türkiye’de bu hususta kanuni düzenlemeler mevcuttur. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin infazı Hakkında Kanun’un 82. Maddesi açıkça açlık grevlerine zorla müdahale edilebilmesinin önünü açar. Hükümlünün kendisine verilen yiyecek ve içecekleri reddetmesi başlıklı 82. Madde şu şekildedir:

Madde 82- (1) Hükümlüler, hangi nedenle olursa olsun, kendilerine verilen yiyecek ve içecekleri sürekli olarak reddettikleri takdirde; bu hareketlerinin kötü sonuçları ile bırakacağı bedensel ve ruhsal hasarlar konusunda ceza infaz kurumu hekimince bilgilendirilirler. Psiko-sosyal hizmet birimince de bu hareketlerinden vazgeçmeleri yolunda çalışmalar yapılır ve sonuç alınamaması hâlinde, beslenmelerine kurum hekimince belirlenen rejime göre uygun ortamda başlanır.(2) Beslenmeyi reddederek açlık grevi veya ölüm orucunda bulunan hükümlülerden, birinci fıkraya gereğince alınan tedbirlere ve yapılan çalışmalara rağmen hayatî tehlikeye girdiği veya bilincinin bozulduğu hekim tarafından belirlenenler hakkında, isteklerine bakılmaksızın kurumda, olanak bulunmadığı takdirde derhâl hastaneye kaldırılmak suretiyle muayene ve teşhise yönelik tıbbî araştırma, tedavi ve beslenme gibi tedbirler, sağlık ve hayatları için tehlike oluşturmamak şartıyla uygulanır.(3) Yukarıda belirtilen hâller dışında, bir sağlık sorunu olup da muayene ve tedaviyi reddeden hükümlülerin sağlık veya hayatlarının ciddî tehlike içinde olması veya ceza infaz kurumunda bulunanların

---

²⁰¹ <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5013.html>

²⁰² İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu Erişim: https://www.ttb.org.tr/eweb/istanbul_prot/1.html. (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

sağlık veya hayatları için tehlike oluşturan bir durumun varlığı hâlinde de ikinci fıkra hükümleri uygulanır.(4) Bu maddede öngörülen tedbirler, kurum hekiminin tavsiye ve yönetimi altında uygulanır. Ancak, kurum hekiminin zamanında müdahale edememesi veya gecikmesi hükümlü için hayatî tehlike doğurabilecek ise, bu tedbirlere ikinci fıkrada belirtilen şartlar aranmaksızın başvurulur.(5) Bu madde uyarınca hükümlülerin sağlıklarının korunması ve tedavilerine yönelik zorlayıcı tedbirler, onur kırıcı nitelikte olmamak şartıyla uygulanır.²⁰³

Aynı kanununun 40. Maddesinde yer bulan diğer bir düzenleme ise açlık grevine giren tutsağın bu eylemi sonucu (açlık grevi sembolik, birkaç günlük dahi olsa) disiplin cezasına çarptırılmasını öngörür. Birkaç tane disiplin cezası alan mahkum artık iyi halden yararlanamayarak kanunen infazının tamamını yatmak zorunda kalacak ve hapisshaneden denetimli serbestlik tedbiri ile tahliye olmayacaktır. Ya hapisshane hiç hata yapmayan çok düzgün işleyen bir kurumdur, ya da anlaşılana o ki mahkumların herhangi bir hak arayışı büyük cezalarla karşılaşmaktadır. Bu cezalarda kanunlarla düzenlenmiştir.

Hukuk ve yasanın zor üzerinden inşa edildiğini ve hukuk ve yasanın meşruiyetinin yeri geldiğinde şiddetle sağlanacağı söylenebilir. İşte iktidarın kişinin kendisine zarar vermesini engellemek için kullandığı şiddet meşru olacaktır. Aslında yasa dışarıdan amaçları ile birlikte bakıldığında oldukça barışçıl bir izlenim yaratırken aynı anda şiddeti bu barışçıl maskenin altında gizlice uygulayabilmektedir. Ve bu uygulama yine yasaldir, meşrudur. Bu noktada hukuk kuralları bu şiddeti zorla müdahale adı altında meşru bir şiddete çevirir.

Zorla besleme sürecine giden yolu anlamak için açlık grevine ne tür koşullar altında başlanıldığını anlamak gerekir. Bunun için en verimli yol tarihten yaşanmış örneklere bakmaktır. Açlık grevlerinin yakın tarihine bakıldığında bu grevlerin genel olarak tecrit uygulamasına karşı gerçekleştiği söylenebilir.

Almanya'ya bakıldığında RAF'ın (Kızıl Ordu Fraksiyonu) 1974'den 1989'a kadar süren, içinde 10 açlık grevi barındıran tecrite karşı direniş

---

²⁰³ <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275.pdf> (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

mücadelesi örnek gösterilebilir. Bu açlık grevlerinde toplam 2 tutsak yaşamını yitirmiş, neticede hiçbir şey değişmemiş RAF tutsakları yaklaşık 20 sene tekli tecrit uygulamasına tabi tutulmuşlardır. Nitekim tutsaklardan bazılarının hücrelerinde ölü bulunması ve devletin ısrarla bunun intihar olduğunu söylemesi tecritin tutsaklar açısından ne kadar tehlikeli olduğunu bütün dünyaya kanıtlamıştır.²⁰⁴

Açlık grevleri denilince akla ilk gelen tarihten diğer bir örnek ise İrlanda örneğidir. IRA'lı mahkumlara 1976 senesinde "savaş esiri" statüsü tanınmasının kaldırılması ile başlayan süreç ve akabinde tutsaklara tek tip kıyafet zorunluluğu getirme yolunda atılan adımlar, üniforma giymeyerek, duvarlara dışkı sürerek (Dirty Protest) başlayan direnişler, sadece battaniyeye sarılı direnen "battaniye adamlar", alınamayan sonuçlar ve neticesinde başlanılan açlık grevi, kaybolan 10 tane hayat döngüsü...²⁰⁵

Dönemin başbakanı Margaret Thatcher'ın ise açlık grevindekilerin açlık grevini ölüme dönüştürerek uyguladıkları şiddeti kendilerine yönelttikleri yönünde açıklamalar yapması ve suçu karşı tarafa yüklemesi şeklinde ithamları bize çok da yabancı olmasa gerek.

İrlanda'nın yakın diyebileceğimiz tarihte gerçekleşen IRA açlık grevleri dışında Britanya sömürüsüne karşı bir açlık grevi tarihine sahip olduğunu söylemek mümkün. Britanya tarafından zorla beslendikten sonra ölen, 1916'daki "Paskalya Ayaklanması" gazisi Thomas Ashe, 1920'de, aralarında belediye başkanının da bulunduğu Brixton Hapishanesindeki açlık grevinde ölen üç erkek, 1923 yılında 8 bin IRA tutsağının girdiği ve 2 kişinin öldüğü açlık grevi örneklerden sadece bir kaçı.²⁰⁶

Türkiye tarihi de bilindiği üzere açlık grevleri ile doludur. 12 Eylül döneminden itibaren tutsaklar farklı taleplerle birçok hapishanede açlık grevine

²⁰⁴ Koşan, Ü., *Sessiz Ölüm, Tabutluklar, Beyin Yıkama ve Tecrit Hücreleri*, Belge Yayınları, 2000, s.103.

²⁰⁵ O'Hearn, D., *Yarım Kalmış Bir Şarkı* (Bobby Sands, IRA ve Açlık Grevi), Yordam Kitap, 2014.

²⁰⁶ O'Hearn, D., *Açlık Grevi: İrlanda Deneyimi*, Çeviri: Başak Can, Samet Çamoğlu <http://bianet.org/bianet/dunya/141851-aclik-grevi-irlanda-deneyimi>

girdiler. 1981 Metris Cezaevi grevine 1982 ve 1983 yıllarındaki diğer açlık grevleri eklenmiş, açlık grevleri zaman zaman Diyarbakır'daki tutsakların kendini ateşe vermesi gibi farklı direniş biçimlerine dönüşmüştür.²⁰⁷

2000'li yıllara gelindiğinde F tiplerindeki tecrite karşı ülke çapındaki bütün hapishanelere yayılan açlık grevleri dışarıya da taşmış, açlık grevindeki tutsakların aileleri ve yakınları da dışarıdan kendilerine destek vermek için açlık grevine başlamışlardır. Bu savaşta geri adım atmayan iktidar 19-22 Aralık 2000'de "hayata dönüş" adını verdiği operasyonla birçok hapishaneye eş zamanlı operasyon düzenlemiş ve bu operasyonlarda 30 kişi hayatını kaybetmiştir. Müdahalenin amacının hayat kurtarmak olduğu iktidar tarafından yüksek sesle tekrarlanıp durmuş,²⁰⁸ bu operasyon sonrasında da devam eden açlık grevlerinde de toplam 41 hapishanede 122 kişi hayatını kaybetmiştir. Bundan sonra da Türkiye hapishanelerinde açlık grevi ve sonucunda gerçekleşen ölümlerle tutsaklara karşı verilen iktidar savaşı asla durmadı.

"bir yanda, aylar sürmüş bir açlığın sonunda cisimleşmiş bir çılgılık ve soru işareti gibi kıvrılmış genç bedenlerin yüzlercesi ölmeye yatmış ve ölmekte, öte yanda ise "taviz vermem", "verirsem devletliğim kalmaz" diyen bir devlet vardı"²⁰⁹

İktidar için muhtemelen açlık grevindeki tutsaklar zaten ölüydüler, gözden çıkarılabiliyorlardı, yok edilebiliyorlardı, açlık grevi iktidar için bir şanstı belki de. Ancak iktidar için zaten yok hükmünde olan kişilerle bir uzlaşmaya girmek onlara yok etmek istediği kişiliklerini geri vermek olurdu.

Ve Türkiye tarihi binlerce açlık grevi ile dolu iken hepsini ne yazık ki bu sayfalara sığdırmak mümkün olmadığından son olarak vegan- anarşist tutsak Osman Evcan'ın açlık greviden bahsederek bu örneklemelere son vermek gerek.

Osman Evcan 2011 yılında Kırıkkale F Tipi Cezaevinde vegan yemek talebiyle 42 gün süren bir açlık grevi gerçekleştirmiş, neticesinde Hükümlü ve Tutuklular ile

²⁰⁷ Topaloğlu, H. ve Muti, Ö., *12 Eylül Hapishanelerinde Gündelik Hayat*. Teorik Bakış Dergisi: Kapatılma. Sel Yayınları, 2014, s. 77.

²⁰⁸ Bu ve başkaca operasyonlardan hapishanelerle ilgili olan bölümde ayrıntılı olarak bahsedildi.

²⁰⁹ Laçiner, Ö., *Ölüm Orucu-Notlar*, Birikim, 1996, sayı: 88.

Ceza İnfaz Kurumları Personelinin İaşe Yönetmeliği'nde değişiklik yapılarak "İnancı gereği veya vegani vejetaryen türü özel bir beslenme şekline sahip hükümlü ve tutukluların talepleri, iaşe miktarı ile sınırlı kalmak üzere karşılanır." İbaresini yönetmeliğe eklenmiştir. Ancak daha sonra keyfi sebeplerle birçok kez ihlal edilen vegan yemeğe erişim hakkı, keyfi sevkler ve disiplin cezaları, kasıtlı tecrit uygulamaları neticesinde Osman Evcan her seferinde bunun sadece bir yemek talebinden ibaret olmadığını, iktidarın düzenli olarak siyasi tutsakları kimliksizleştirme çabasına karşı bir var olma savaşı olduğunu söyleyerek tekrar tekrar açlık grevine girmiştir.²¹⁰ Osman Evcan hala her sene disiplin cezalarına bir yenisinin ekleneceğini ve özgürlüğe kavuşmasının biraz daha erteleneceğini bile bile her sene kurban bayramında sembolik olarak açlık grevine girmektedir.

Ve son olarak bu tezin yazıldığı günlerde Grup Yorum üzerindeki baskıların son bulması için başladıkları açlık grevlerinde Mustafa Koçak 217. günde, Helin Bölek 288 gün sonunda ve İbrahim Gökçek 323 gün sonra bitirdiği açlık greviden sonra gördüğü tedavi sırasında hayatını kaybetti. Hapishanede başlanılan açlık grevini Adli Tıp tarafından verilen "cezaevinde kalamaz" raporu üzerine hapishane dışından devam ettirirken, iktidar açlık grevleri son bulduğu takdirde taleplerin değerlendirilebileceğini söyledi. Bu açıklamayla eş zamanlı olarak İbrahim Gökçek ve Helin Bölek zorla müdahale için zorla hastaneye götürüldü. Hukukçular ve tıpçılar Dünya Tabipler Birliği Malta Bildirgesine göre zorla müdahale edilmemesi gerektiğini dile getirdiler.²¹¹ Cenazelerin kaldırılmasına ise iktidar izin vermedi. Nitekim ölmeden önce açlık grevindekilerin şiarı hep aynıydı: "Biz yaşamak istiyoruz."

Son olarak, açlık grevlerini sivil itaatsizlik tanımı altında ve direnme hakkı kavramları içerisinde açıklanmaya çalışılması yeterli olmadığı gibi açlık grevlerinin asıl anlamının yitimine de yol açar. Burada söz konusu olan, geçen her saniyeyle birlikte tarafların kozlarını daha da netleştirdiği bir yaşam pazarlığıdır.

²¹⁰ <http://abcistanbul.blogspot.com/2016/02/vegan-kolidenfazlas-teslim-olmamak-bu.html> (Erişim Tarihi: 16.01.2020).

²¹¹ <https://www.evrensel.net/haber/399153/olum-orucundaki-grup-yorum-uyeleri-evleri-basilarak-hastaneye-goturuldu> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

İktidar bu savaşta hamlelerini yavaşça oynar. Zaman hem iktidarın açlık grevindeki kişinin kararlılığını test etmesi hem de kişinin iradesini kırması açısından iktidarın lehine işler. Bu yüzden öncelikle beklenir. Kişinin açlığa yenilmesi, baskıya yenilmesi, ölüm korkusuna yenilmesi beklenir. Ve sonra pazarlık süreçleri başlar. Bu süreçlerde irade çeşitli şekillerde kırılmaya çalışılır. Tutsağın önüne en güzel yemekler konulur, avukatları ve yakınları ile iletişimi türlü şekillerde engellenmeye çalışılır, ufak kazanımlar sağlanarak elindekilerle yetinilmesi öğütlenir. Zaman içerisinde önce yavaş yavaş sonra daha net bir şekilde yaşam pazarlık masasına konur. Bu sebeple yaşama ve ölüme halihazırda karar verme gücüne sahip nekroiktidarın (Mbembe'nin tanımı ile) karşısına hayatını koyarak bir savaşa girişmek ölüm üzerinden direniş göstermektir. İktidar da buna karşın ölüm üzerinden yaşamı hizaya sokmaya çalışacaktır.

Ve Nazım Hikmet'in bundan 70 sene önce açlık grevine girerken ki sözleri ile...

“Hakkın, hakikatin tecellisi için açlık grevine yatıyorum. Hak ve hakikat uğrunda, bir kanunsuzluğun tamiri uğrunda gerektiği zaman ölümü göze alabilmek güzel şeydir”²¹²

2.1.4 Fedâ Eylemleri

İktidara karşı hem kendi ölümünü hem de iktidarın ölümünü aynı anda gerçekleştiren diğer bir saldırı türü de fedâ eylemleridir. Öncelikle belirtmek gerekir ki din üzerinden gerçekleşen fedâ eylemlerine dini intiharlar başlığı altında ayrıca değinilmesinin sebebi birazdan bahsedilecek olan fedâ eylemlerinin sebepleri, amaçları dini fedâ eylemlerinden oldukça farklı olmasından kaynaklıdır. En önemli farklılık devrimci fedâ eylemleri başlığı altında toplanabilecek bu eylemlerin insan için, dini fedâ eylemlerinin tanrı adına gerçekleşiyor oluşudur. Bu farklılık öncelikle bir tarafta ölüm korkusunu alt etmeye yarayacak öteki

---

²¹² Hür Gençlik. Yıl 1. Sayı: 8 1 Haziran 1950, s.2, s.6.

dünya vaatleri varlığının varlığı, diğer tarafta bu tür vaatler olmadığı gibi genel olarak bir ölümsüzlük beklentisinin dahi bulunmamasında kendini gösterir.

Genelde dini feda eylemleri temel bir günahkâr tanımı yaratarak sivil ölümlerini de meşrulaştırırken, devrimci feda eylemlerinde mümkün olduğu kadar sivil öldürülmemeye, hedef odaklı bir saldırı gerçekleştirilmesine dikkat edilmeye çalışılır/çalışıldığı eylemden sonra yayınlanan yazılarda yanlışlıkla gerçekleşen sivil ölümleri için özür dilenen metinlerde belirtilir. (Bu hususta dini feda eylemleri ve bu noktada “sivil” anlayışı ile yine dini olmayan bazı feda eylemlerinde de katliamlara ses çıkarmayanların “sivil “ olarak nitelendirilemeyeceğine ilişkin açıklamalar üzerinden “sivilin” ne olduğu hususunda tartışmalara girilmek gerekse de bu yazının konusu olmadığı için bu konuyu burada sonlandırmakta fayda var.) Nitekim 11 Eylül saldırısı ile Filistin’de İntifada feda eylemleri de farklılıklar gösterse dahi din başlığı altında değinildi. Öteki taraftan da feda eylemlerinin aktif bir savaş alanında (Savaş kavramını geniş bir çerçevede görmenin ve savaş kavramının cephe savaşı kavramına kısıtlı kalmaması gerektiğini düşünmekle birlikte) füze vb. teknolojilere sahip olmayan tarafların savaş sırasında savaşılan tarafın askeri üssüne, düşman cephaneliğine karşı gerçekleştiği feda eylemi örneklerini de ayrı bir çerçevede değerlendirmek gerekir.

Feda eylemleri günümüzde akla sadece dini feda eylemleri gelmesi sebebi ile başka bir anlama bürünmüş ise de aslında bize hiç de yabancı kavramlar değil. Emily Davison’un 1913 yılında kadınların oy hakkı için İngiltere kralı 5. Edward’ın atının önüne atlaması ve sonunda hayatını kaybetmesi²¹³ de bomba kullanmaksızın gerçekleşen bir feda eylemi aslında. Bu noktada aslında feda eylemi demek geri dönüşün olmadığı, ölümün göze alındığı bütün eylem biçimleri demektir.

Nitekim Kurtuluş Savaşı’nda “Size ölmeyi emrediyorum” şiarı ile savaşan askerlerden hala her fırsatta söz edilirken, yaşadığımız coğrafyada feda

---

²¹³ <https://www.birgun.net/haber/intihar-bombaciliginin-donusumu-96509> (Erişim Tarihi: 25.05.2020)

eylemlerine çok da yabancı olduğumuz söylenemez. Kendini patlatma şeklinde gerçekleşen feda eylemleri ise bir dava uğruna ölmekle, ölümüne savaşmakla aynı anlama gelse de daha çarpıcı olduğundan hep daha illegal bir tarafa itilmiştir. Oysaki bu eylemler ne terörist olarak nitelendirilen gruplar tarafından keşfedilmiştir ne de uygulayanlar sadece onlardır.

Feda eylemleri denilince akla ilk gelen Hasan Sabbah'dan da söz etmek gerekir. Hasan Sabbah'ın fedailerine Arapçada sır bekçileri anlamına gelen "asassins" adı verilmiş, fedailer her an ölmeye hazır oldukları için onlara "fedayiin"²¹⁴ adıyla da hitap edilmiştir. Bazı kesimler eylemlerin uyuşturucu etkisi altında gerçekleştirdiğine inandığından fedailer için "Haşhaşiler" tanımlamasını yapmış, haşhaşilerin İngilizce'ye "assassin" (suikast) kelimesinin girmesine sebep olduğu rivayetinde bulunmuşlardır.²¹⁵ Ayrıca bu fedailer eylemlerini bıçakla gerçekleştirdiklerinden sadece hedef alınan kişiye karşı saldırıda bulunur sonrasında da kendilerini öldürürlerdi. Bütün bu eylemler halkın görebileceği şekilde, bir gösteri gibi gerçekleşirdi. Bu şekilde görünür kılınan eylemler ile korku yaratılmak amaçlanmaktaydı. Hasan Sabbah böylece düşmanlarına ölüm korkusu yaymaktaydı. Tarihte bilinen bu örnekten sonra da bu eylem biçimi yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etti.

İktidarın ayakta kalması için, her zaman için belirli kesimlerin ölmesi gerekmiş ve iktidara karşı duruşlarda çoğu zaman ölümle sonuçlanmıştır. Ölümle sonuçlanan feda eylemleri de hem ölüme sebebiyet vermeleri açısından hem de iktidar açısından gizlenemeyecek kadar görünür olmalarından dolayı iktidara büyük zarar verirler. Direniş biçimi olarak bakıldığında bu eylemler iktidara en büyük darbeyi vuran eylem biçimlerinden biridir. Eylemi gerçekleştiren kişinin eylemi gerçekleştirdiği sırada ölmesinden dolayı iktidarın eylemciyi yakalama ve cezalandırma gibi bir ihtimali de artık söz konusu değildir. Nitekim iddia edildiği gibi bu eylemleri gerçekleştirenler hayattan hiçbir beklentisi olmayan, uyuşturucu

---

²¹⁴ <https://m.bianet.org/biamag/toplum/155713-bir-gerilla-lideri-hasan-sabbah> (Erişim Tarihi: 25.05.2020)

²¹⁵ <https://www.birgun.net/haber/intihar-bombaciligin-donusumu-ii-97094>(Erişim Tarihi:25.05.2020)

etkisindeki kişiler değil genel olarak aydın kesime mensup kişilerdir. Bu noktada İsrail’de 22 kişinin ölümüne sebep olan eylemi gerçekleştiren kişinin avukat olması dikkate değer bir detay.²¹⁶

Feda eylemlerinin genellikle “geniş halk desteği olan örgütler tarafından düzenlendiğini” söylemek mümkün.²¹⁷ Bunun yanı sıra genel anlamda, daha fazla askeri güce sahip iktidarlara karşı (Tank, tüfek) güçsüz olan taraf tarafından gerçekleştirildiğinde, iktidarı çaresiz bırakan bir eylem biçimi. Örneğin, Nazi Almanyası’nda Yahudi direnişçilerin Nazi askerlerinin üzerine pimi çekilmiş el bombaları ile atladıkları, Vietnam’da da Vietkong gerillalarının asla geri çekilmeyecek bir şekilde ölene dek Amerikan askeri üslerine saldırılar düzenledikleri bilinmektedir.

Özetle feda eylemi demek, kendi ölümünü iktidara karşı kullanmak ve her zaman için iktidarın toplumu bir düzenleme aracı olarak kullandığı ölüm korkusunu iktidara karşı kullanmak demektir. Ölüm korkusunu bir kenara bırakmak demektir. Bazen başka mekanizmaları güçlü iktidarlar karşısında kullanamıyor olmanın çaresizliğinden bazen de iktidarla verilen daimi savaşta bir savaş taktiği olarak iktidara karşı gerçekleştirilen saldırılardır.

2.2. SİSTEM VE ÖLÜM

Ölümün gerçekleşeceği tarih net olarak bilinseydi bugün veya yarın yapacağımızla ilgili belirsizlikler kapitalizmin iktidarını zora sokar, kapitalizm kendisine her gün işe gidecek, para biriktirecek, çocuklarına miras bırakmak için her gün daha çok çalışacak yeni köleler bulamazdı. Veya kapitalizmin ve teknolojinin, daha çok çalışabilmemiz için teknolojik aygıtlarla kolaylaştırdıkları gündelik işlerimizle, ortaklaşa hızlandırdıkları hayatlarımızda boşluğa düşmez,

²¹⁶ <https://bianet.org/bianet/siyaset/26718-devlet-siddet-ve-intihar-eylemleri>(Erişim Tarihi:26.05.2020)

²¹⁷ **Ruşen Ç.**, "İntihar Eylemcilerini Anlamak Zor ama Zorunlu" <http://www.rusencakir.com/Intihar-eylemcilerini-anlamak-Zor-ama-zorunlu/479> Erişim Tarihi: 26.05.2020

delirmemek için işlerimize dört elle sarılmazdık. Bu dünyada hepimize verilen sınırlı zamanın sonsuza kadar devam edeceği algısı yaratılmasaydı gerçekten her gün çarkların en güçlü dişlisi olma hırsıyla, ışısız işyerlerinde döner durur muyduk?

Toplumsal derinlemesine belirlemeye çalışan kapitalist yasa giderek yaşam ve ölümü denetimi altına alandır.²¹⁸ İktidarın ölümü sansürlemesi, ölümsüzlük algısı yaratması, sürekli ölmek adına yeni tüketim mekanizmalarını tüketime sokması sisteminin devamlılığını bu şekilde kontrol altında tutması gerekir. İktidar sağlığı, gençliği sattığı gibi yaşama eklenecek her saniyeyi de satışı sunar. Pre-Kapitalist toplumlarda ölüm hayatın doğal bir parçası iken (Mezarlıkların şehir içinde kentle bir bütün olduğundan, ölümün aile içerisinde gerçekleştiğinden çeşitli başlıklar altında bahsedildi) kapitalizmle birlikte ölümün hastaneye kayması ile birlikte tıbbi müdahale olmayan ölümden hukuku ilgilendiren bir konu olmaya başladı. Aynı zamanda hastanede ne şekilde öldüğü tamamen kişinin mensup olduğu sınıfla ilişkilendirilebilir hale geldi.²¹⁹ Televizyon, internet gibi medya patronlarının istenilen yönde verdikleri haberlerde ölüm giderek silikleşmeye başladı. Bu şekilde ölüm kumandanın bir tuşu ile daha neşeli bir kanala geçerek zaten silinebilirdi. Nitekim ölümün konuşmadan ve bildik iletişim araçlarından silinmesi, huzura ve tüketimin önceliği olarak sanayi toplumları modeline ait bir durum olarak ortaya çıktı.²²⁰

Yeni teknolojiler zengin yaşlıya gençliğindeki gibi olmasa da işe devam etme olanağı sağlarken, kapitalizm de oyunu sermayesini ve deneyimini arttıracak patrone dan yana kullandı. Yaşlılıktan yürüyemeyen patronlar lüks araçlarla veya özel jetlerle, helikopterlerle istedikleri yere anında gidebilecek, yaşlı generaller bir tuşla bombalar yağdırabilecek, savaş alanında koşturmadan işlerini yürütebileceklerdir. Yaşlanma aynı zamanda yaşamı kapitalize etmenin bir tarzı haline gelmiştir. İllich, bu noktada emeklilikten kaçınarak “sosyal ölümü” devre dışı bırakan burjuvazinin orta sınıf çocukları için bilinçli olarak okul çocukluğu

²¹⁸ **Jean, B.**, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016, s. 311.

²¹⁹ **Çabuklu, Y.**, *Kovulanın İzi*, Metis Yayınları, 2014, s. 33.

²²⁰ **Aries, P.**, *Batıda Ölümün Tarihi*, Everest Yayınları, 2007, s. 38, s. 224.

kavramı yarattığını, çocuğun bu yaş sürecinde yeteneğine ve yapabileceklerine bakılmaksızın hayata atılmasının bilinçli olarak engellendiği ve bu şekilde bu belirli yaş grubunun denetim altında tutulduğundan bahseder.²²¹ Bu söylem kendi içinde tutarlı olmakla birlikte aslında kapitalizmin zamanın, yaşamın ve ölümün üzerindeki kudretini de belli eder. Kimin erken ölüp kimin uzun bir yaşlılık geçirebileceğine karar veren kapitalizm çocukluğun ne olduğuna, kimin çocuk sayılıp kimin sayılmayacağına da karar verir. Bazı kesimin çocukları çabuk büyümek zorundayken bazı kesimler bitmek bilmeyen bir çocukluk yaşarlar. Erken büyüyen çocuklar daha erken ölür, böylece bazı sınıflar için hayat döngüsü kapitalizm tarafından kısıtlanmış bir zaman dilimi içerisine sığdırılabilir. Nitekim bazı iş grupları ilerleyen zaman ve statü ile birlikte daha fazla koltuktan yönetme erkine erişebilirken bazı iş gruplarının iş tanımlarının getirisi olarak görülen erken yaşta çöküş o işin devamını mümkün kılmaz ve kişi kapitalizm için vazgeçilebilir hale gelir. Nitekim bu tür işlerde de genelde yaş ile artan statü ile koltuktan iş yönetme durumu yapılan işin doğası gereği de mümkün değildir. (Sadece iş tanımı gereği meslek hastalıklarına sebep olan madencilik, kot taşıma vb. işler değil genel anlamda fiziksel güce dayalı bütün iş gruplarından söz edilmektedir.)

İlerleyen süreçte her kesimin koltuğunda oturan yaşlı patronlar gibi yaşlılıkta tıbbi bakımdan faydalanma taleplerinin doğumu ile ömür boyu tıbbi bakım karşılanması gereken haklı bir talep olarak ortaya çıkarken ilerleyen süreçte bu talepler iktidarın topluma karşı karşılamak zorunda görüldüğü bir yükümlülük haline gelmeye başladı. Bu gelişim herkesin iyi yaşamak için doğuştan tedaviye gereksinim duyan birer hasta olarak nitelendirilmelerine yol açtı.²²² Bu şekilde kapitalizmin doğayı yok eden bütün uygulamalarının açtığı sağlık sorunları tıbben tedavi edilebilir hale gelmeye başladı. Bu şekilde kimse asıl sorunun kaynağı düşünmeyecekti. Ölüm hastalık sebebi ile geldikçe ve bu hastalıklara çareler buldukça, bu hastalığın asıl oluşum nedeni göz ardı edilmeye başlanacaktı. Fabrikalar havayı, içme suyunu kirletebilirdi. Kapitalizmin bütün aygıtları insan sağlığını her gün çeşitli şekilde tehdit edebilirdi. Ama yine aynı kapitalizm tıpla

²²¹ **İllich, İ.**, *Sağlığın Gasplı*, Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 124 vd.

²²² A.g.e. s. 129.

işbirliği içerisinde ilaçlar, solunum aletleri üretir, bunu hasta ettiği kişilere tekrar satardı. İnsanlar da sorunun kaynağını eleştirmek yerine neredeyse celladına teşekkür edecek duruma gelirdi.

Tıplaştırılmış ölümle birlikte her birey artık bir sağlık tüketicisidir ve bu tüketicilere uygun pazarlama, araştırma, geliştirme yapılmalı, tüketiciye daha çok satılmalıdır. Ebola ve Corona aşılarının milyonlarca insanın ölümüne neden olan tütün şirketleri tarafından bulunmaya çalışılması kapitalizmin ölümü ne kadar elinde tuttuğuna ve tüketicilere nasıl pazarladığına doğrudan, güzel bir örnek.²²³ İş seçimi dahi sağlık sigortası imkanları üzerinden yapılırken, özel sağlık sigortalarına sürekli ödemeler yapılırken, bazı sigorta şirketleri de bir anda Corona'yı sistemlerine dahil ederek krizi fırsata çevirmeyi başardılar. Özel sağlık sigortasına parası yetmeyenler ise seçim sandıklarında sıkça kullanılan sağlık vaatlerinden kendilerine en uygun olanı seçecek ve bu sağlık imkanını kendisine vermeyi vadedene oy verip, o kişiyi iktidara getirecektir.

Sağlıklı yaşam propagandaları yeni teknolojilerle her eve girebilirken, pazarlanan sağlığa erişim sadece çok kısıtlı bir kesimin elindedir. Ölümü geciktirmek için ölene kadar süren bütün yaşamın kontrollü ve sağlıklı bir şekilde ilerlemesi, iyi besinler ve iyi vitaminler ile ölümün mümkün olduğu kadar ötelenmesi gerekmektedir. Bu algı oyunları neticesinde gündelik hayatta sık tüketilen ve yaşam için yeterli olan besin maddelerinin içerikleri bilinçli olarak kötüleştirilir, içeriğinden bazı besin maddeleri çıkarılarak başka pazarlarda, başka paketlerde, başka fiyatlara satılır ve bu tüketim zinciri içerisinde sağlıklı kalabilmek için sürekli olarak başkaca maddelerin arayışına girilir. Ve sonra o sağlıklı besin maddelerinin üretiminde kullanılan zararlı maddelerin olmadığı daha sağlıklı, daha ekolojik, daha doğal ürünler daha farklı fiyatlara daha farklı müşterileri alıcı olarak bulur. Bu bahsedilen besin ve maddiyat zincirinde yer bulmanın tamamen kazanılan para miktarı ile alakalı olduğu, sağlığın ve uzun

---

²²³ <http://www.diken.com.tr/corona-asisi-yarisinda-tutun-sirketinden-yeni-hamle-insanlarda-denemeye-haziriz/> (Erişim Tarihi: 13.01.2020).

yaşamın para ile geldiği gerçeğini zaten her gün mutlaka yolumuzun düştüğü market raflarında bulmak mümkün.²²⁴

Diğer bir husus da kapitalizmin, yaşamın çocukluk, olgunluk, yaşlılık gibi yaşam evrelerini kalınlaştırması ile birlikte, yaşlılık ve ölümün yaşamın doğal evresi olmaktan çıkarak endüstri alanına girmeye başlaması²²⁵ ve ölümü bekleme kurumları olan huzurevleri gibi kurumlar ortaya çıkmasıdır. Yaşam süresinin artması ile sayısı artan yaşlı nüfusunun ayrımcı politikalara maruz kalarak toplumun dışlanan ve hastalıklı üyelerine dönüşmeleri kaçınılmazdır.

İkel toplumlardan alınacak bir dersi de araya sıkıştırmak gerek. Patagonya'da yaşayan toplulukların içlerinden biri ölünce onun mülkünü yıkmalarını şart koşan anlayışa göre, Patagonya'da biri ölünce tüm birikimi onunla birlikte yok edilir. Tamaneke ve Orinokolar ölen kişinin arazisini yağmalar, diktiği ağaçları keser, Yurakareler ölenin evini kapatıp terk eder ve arazisindeki ağaçlardan tek bir meyve koparmayı günah sayar. Böylelikle kapitalizmin yarattığı, ölümden sonra mirasçılara mal mülk bırakma ümidi ile her gün işe gitme, kazandığını biriktirme, daha fazlasını satın alma gibi istemlere yer olmaz. Muhtemelen öldüğü zaman çocuklarına miras kalmayacağını bile bile kimse gerektiğinden fazla çalışmayacaktır. Gerektiğinden fazla ne kendi emeğinin sömürülmesine izin verecek, ne de doğayı sömürecektir.²²⁶

Bu kısa güzellemeden sonra kapitalizmin ölüm iktidarını el ele yürüttüğü ve artık gelinen noktada birbirine ayrılmayacakmışçasına kenetlenmiş birkaç kavrama daha değinmek gerek.

2.2.1. Modernite

İnsanın ölümü inkar etme yönündeki yatkınlığını; modernite, ölümü hayatlarımızdan mümkün olduğunca uzak tutarak pekiştirir. Dünyevi hedeflerin

---

²²⁴ Bu husus da daha ayrıntılı bilgi için: Türkiye'de yapılmış geri dönüşüm işçilerinin mahallelerdeki çöpler üzerinden yaptığı analizlerde de bu tüketim alışkanlıklarındaki farklılıklar görülebilir (Bakınız: Katık dergisi).

²²⁵ **Çabuklu, Y.**, *Kovulanın İzi*, Metis Yayınları, 2014, s. 35.

²²⁶ **Frazer, J. G.**, *İnsan Tanrı ve Ölümsüzlük*, Altın Bilek Yayınları, 2014, s. 514.

ön planda olduğu modern dünyada, dinin öteki dünya hedeflerinden giderek uzaklaşarak, ölümsüzlüğe bu dünyadayken erişebilmek en önemli amaç haline gelmiştir. İnsanlığın başlangıcından beri zamana, mekana, kültürlere, iktidarlara göre değişiklik göstermiş olan ölüm ritüelleri yeni bir iktidar biçiminin güç kazanması ile birlikte “uzaklaştırma” şeklinde kontrol altında tutulmaya başlanmış ve modern çağda iktidarlar ölümü toplumun gündelik yaşamından uzak tutmayı her gün potansiyel nükleer saldırı tehdidi altında yaşarken dahi ölümü düşünmeyecek şekilde kurumsallaştırmayı başarmışlardır.

İnsanın doğaya tahakkümü, doğayı her alanda sömürmesini ve sadece kendi amaçları uğruna kullanarak yok etmesini birlikte getirmiş aynı zamanda da insana doğal olanı unutturmuş ve kendi gerçekliğini yaratmasına sebep olmuştur. Ancak doğanın üzerinde tahakküm kurabiliyor olmanın birçok gerçekliğin önüne geçemeyeceğini, doğada var olanın, doğal kaynakların ve bedenin izin verdiği ölçüde yaşamın sınırları olduğunu gerçekliğini de insan bilinçaltında barındırır. Bu konuşulmayan gerçeklik ise insanı doğadan tamamen kopuş ve akabinde teknoloji yoluyla yaşamların uzatılması arayışlarına yönlendirmiştir. Doğanın üzerinde kurulan iktidar öncelikle doğanın ve doğal olanın insan üzerindeki gücüne son vermeyi gerektirmiş, doğaya karşı açılan bu savaşta doğal olan bütün algılar değiştirilmeye başlanmıştır. Ölüm ve ölüme giden yolda gerçekleşen bütün doğal deneyim biçimlerine (Hastalık, Yaşlanma vb..) farklı anlamlar yüklenerek kapitalizm, bilim, modern tıp yaşamın her alanına hükmetmeye başlayarak nasıl yaşanacağına karar verdikleri gibi, nasıl ölüneceğini de biçimlendirmiş ve son olarak ölümden sonrasına da hükmetmeye başlamışlardır.

Modernite ve ölümü soyutlama şekilleri ölümün yaşamın her alanına sistematik bir şekilde yayılarak, birlikte ilerlemiş, belirli kesime mensup insanların zamana yayılı soykırımını gerçekleştirmeye başlamıştır. Ölümü yaşamın her alanına ufak dozlarda hissettirmeden yayarak demokrasi, hoşgörü, hukuk vb. masumiyet addedici kavramların arkasına sığınan modernite, sistematik olarak yok etme politikasını hissettirmeden uygulamayı başarmış, ölümü bilinçli olarak uzaklaştırma politikaları ile gözler önünde uygulamasına gerek kalmadan

hayatın içerisinde tutmayı başarmıştır. Modernite ölümü görünürde tamamen yaşamdan çıkarmadığı gibi onu kendi istediği biçimlerde insan hayatına sokmaya devam eder. Ölümün nasıl ve ne şekilde görünür kılınacağı da büyük bir denge içerisinde ilerleyen sistemin her bir çarkı tarafından ayrı ayrı kontrol edilir. Ana haber bültenlerindeki haberlerin %90' ının trafik kazası, cinayet vb. ölümlerden ibaret olması bu yüzdendir. Ölüm vardır ancak ölüm, karşımıza kötü ve istenmeyen bir şey çıkana değin başımıza gelmeyecek olandır. Ölüm görmemiz istenilen şekilde, görmek istemeyeceğimiz yerlerde dahi görünür hale gelebilir.

Ölüm cezasının kaldırılması ve yerine başkaca mekanizmaların kurulmasını sağlamaya yönelik girişimlerin hepsi insanların öldürülmelerini kınayarak yaşamı kutsarken, bilim ve tıp da aynı şekilde yaşamın kutsanması gereken bir değer olduğunu şiddetle savunur ve buna fiziken elverişli olmayan insanları buna zorlar. Bazen bu zorlamayı doğrudan gerçekleştirirken (yeniden hayata döndürme sonucu yaşanan yarım hayatlar) bazen de insanların önüne konan umut aldatmacası ile sürekli bir bekleme hali yaratarak iktidarını korur. Organ nakli beklenir, yeni bir tedavi yöntemi beklenir, Avrupa'dan gelecek ilaç beklenir... Bazı sınıflar ise bu modern tıp imkanlarına asla ulaşamayacak kitlesel veya zamana yayılı bir soykırımla karşı karşıya kalacaklardır.

Burada asıl önemli olan doğal veya istenilen şekilde değil kanunların ve tıbbın öngördüğü ve dayattığı şekilde ölme zorunluluğudur. Baudrillard, bunu şu şekilde ifade eder: "Önemli olan insanların elinden kendi yaşamlarına son verme hakkının alınması ve ölme ya da yaşama konusunda asla özgür bırakılmamaları ve toplumsalın izin verdiği ölçüde yaşamaları ve ölmeleridir. İnsanları rastlantısal olarak biyolojik bir ölümün ellerine bile terk etmemek gerekir zira bu bile bir tür özgürlük olarak telakki edilebilir."²²⁷ Ölebilmek hakkı ise kanunlar çerçevesinde sunulduğu ölçüde mevcut olacaktır.

Modernitenin bu hükümlerinin sınırlarını anlamak için çeşitli örneklendirmelerden yardım almak ve öncelikle ölüm kavramının ne şekilde

---

²²⁷ **Baudrillard, J.**, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016, s. 316.

değiştğine bilimin getirdiği yenilikler ışığında bakmak gerekir. Bu sebeple öncelikle bilimin getirdiği ve ara bir yaşam formunda yaşamaya zorladığı, kontrolü tamamen kendi elinde tuttuğu bir kavram olan “beyin ölümü” kavramına biraz değinmekte fayda var.

2.2.2. Beyin Ölümü

Yeni bir iktidar biçimi olarak bilim her alana hükmetmeye başlarken “beyin ölümü” kavramının meydana gelebilmesi için kişinin kısaca teknoloji ile bağımlı olması gerekir. Modernite denildiğinde bilim, modern tıp, kapitalizm ve teknoloji gibi farklı iktidar biçimleri bir arada hareket etmekte ve asla kopmayacakmış gibi görünen bağlarıyla ölüm üzerindeki bu iktidar oyununda tahtın ortaklaşa varisleri gibi görünmektedirler. Her ne kadar bilim beyin ölümü kavramını “hayatımıza” sokmuş olsa da teknoloji olmadan beyin ölümü gibi teknolojiye bağımlı bir kavram da var olmayacaktır. Önceden daha basit tanımlamaların yapıldığı (kalbin durması vb.) ölüm olayı için beyin ölümünün ortaya çıkışı ile birlikte bu ölümün ne şekilde gerçekleşeceği ile ilgili yeni bilgiler tıp literatüründe yer bulmaya başlar. Beynin ölüp ölmediğini anlamak için gerekli teknolojik aygıtlara ve bunların çalışması için gerekli sağlık kuruluşlarına, sağlık görevlilerine olan ihtiyaç göz önünde bulundurulduğunda zaten belirli yerde doğan, belirli koşullarda yaşayan ve belirli sınıfa mensup olmayanların beyin ölümü de yaşamayacağı söylenebilir. Beyin ölümü gerçekleşebilenlerin de varsa ardında kalanların bu ölüme kadar olan süreci uzun bir süre finanse edebilecek maddiyata sahip olmaları gerekir. Ölüm ve yaşam arasındaki bu sallantıdaki varoluşu mümkün kılan solunum vb. makineleri ile teknolojinin kontrolü altında yeni bir yaşam başlar. Bugün egemen iktidarın icrası bir daha ve yeniden tıp ve biyoloji bilimlerinin alanına girmekte. Agamben teknolojinin yarattığı bu koma halinin insanın ve insanın ürettiği teknolojinin denetiminde saf bir çıplak hayatın (cinayet işlemeksizin öldürülebilen hayat) yer aldığı istisna mekanı olarak yer aldığını vurgular.²²⁸ Ve bunun gibi ölümün ne olduğu dahi iktidar tarafından

---

²²⁸ Agamben, G., *Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Ayrıntı Yayınları, 2013, s. 196.

yeniden tanımlanabilirken, kimlerin ölebileceğine karar vermesine şaşırılmamak gerekli.

“Ölüm ertelendi ve hastaneye gitmek için evi terk etti”²²⁹

Modernitenin ölümü uzak tutmasının diğer bir yansıması hastanelerde görülür. Postmodern toplum gençliği ve ölmeyecekmişçesine yaşamayı mutlaklaştırırken bireyin ölümünü özel hayatından dışlayarak, yakınlarını hastanede kendisinden uzakta öldürür.²³⁰ İnsanlar sevdiklerinin ölümünü sınırlı saatler içerisinde girebildikleri yoğun bakım ünitelerinden izlerler. Ölüm evde gerçekleşmez, giderek yaşamdan uzağa bilinçli olarak çekilir ve bu amaca yönelik en büyük hizmeti veren kurumlar yine hastanelerdir. Kişinin ölümünde en büyük rolü üstlenen aile ve yakınları, yerini doktorlar ve hemşirelere bırakır.²³¹ Vedalar hep bu hastanelerin soğuk odalarında hızlıca gerçekleşir. Bir noktadan sonra bedenler bu alanlarda rehindir ve ölüm artık ölünün içinde yaşamış olduğu topluluğun değil tıbbın bir parçasıdır, ona aittir. Ve ona ait mekanlarda ölümü mümkün olduğu kadar ertelemek üzerine kurulu mekanizmalara her gün bir yenisi daha eklenir durur. Bu noktada bilinçsiz kalmış (veya ilaçlarla acı çekmemesi adına uyutulmuş) olan kişinin bir söz hakkı kalmaz, varsa yakınlarının da bu noktadan sonra bu baygın bedeni alıp eve götürmesine izin verilmez.

Yoğun bakım üniteleri ölümcül vakaların bulunduğu yerler olmalarının yanı sıra, bedenin tamamen makinelerin ve tıbbın kontrolünün altında bulunduğu, hastaların genelde uyutulduğu ve bilinçlerinin kapalı olduğu, organların makinelerle birlikte hareket ettiği yerlerdir. Yoğun Bakımlarda iyileşme ihtimali bulunan hastalar olsa da bu alanlar genelde ölmek üzere olan hastaların yaşamlarının biraz daha uzatılması üzerine kuruludur. Genel de ölümler dış dünyadan izole, dışarıyla iletişimi tamamen kesilmiş, ziyaretçilere kapalı (veya çok kısıtlı), camsız, saatsiz, zamansız bu mekanlarda gerçekleşir. Burada bulunan artık bireyler değil, orada bulunan herkesin ortaklaşa görebileceği şekilde

²²⁹ **Aries, P.**, *Batıda Ölümün Tarihi*, Everest Yayınları, 2007, s. 37, s. 251.

²³⁰ **Çabuklu, Y.**, *Özgürlükçü Düşüncenin Peşinde*, Metis Yayınları, 2014, s. 21.

²³¹ Bu husus Aries'in çeşitli dönemlerde yapılmış ölüm döşeği ile ilgili resimlere ilişkin incelemelerinde de görülür. Ölünün çevresi moderniteye kadar ölünün yakınları ile çevrilidir. Bkz: Philippe Aries, “Ölüm Döşeginden Mezara”, Cogito, Sayı: 40, 2004, s.213.

yerleştirilmiş yataklarda bulunan bedenlerdir. Yatakların başındaki numaralara indirgenen bireylerin kalp atışları ve diğer hayati fonksiyonları ana bir monitörden takip edilir. Böylece iki numaranın kalbi durursa hızlıca müdahale edilebilecek, ölümü engellenmiş olacaktır. Merkezi bir bakışla (Yoğun bakım hemşire bankosu ve etrafındaki yatak dizilimi) bedenlerin görünür kılındığı ve mekana yerleştirildiği, iktidar merkezi tarafından düzenlendiği *Panopticon* şeması uygulanan yoğun bakım üniteleri ve modern kapatma kurumları olan hastaneler²³² aynı zamanda yararlı mekanlar yaratma amacı ile de tanımlanabilirler.

Aries, ölümün bildik, yakın ve yumuşatılmış, önemsiz olduğu eski tavrın ölümün adını bile söylemeye cesaret edemeyeceğimiz kadar korku yarattığı çağımızın tavrıyla fazlasıyla ters düştüğünü, ölümlerin daha hastanelerin kapalı kapıları ardında gerçekleşmediği zamanlarda, örneğin 17. yüzyılda ölümün kamusal ve düzenlenmiş bir tören olduğunu belirtir. Akrabalar, arkadaşlar, komşular, çocuklar hatta yolda şaraplı ekmek taşıyan papaz grubunun peşine takılan alakasız kişiler ölünün odasında yatağının başında durur, ölecek olan kişinin odası bir çeşit kamusal alana evrilirdi. Çocuklar da bu törenlerin büyük bir parçasıdır.²³³ Günümüzde ölümden uzak tutulan çocukların aksine bu dönemde çocukların olmadığı bir tasvir neredeyse yoktur. Günümüzde ise ölüm haberleri televizyon ekranında belirdiğinde çocuklara izletilmez, ölüm konusu türlü geçiştirici cümlelerle atlatılır. Ölüm çocuktan hep uzak tutulur. Dedesinin anneannesinin veya başkaca aile büyüklerinin ölümünden sonra nerde olduklarını soran çocuklara verilen cevap hep aynıdır. “O iyi bir yerde, o seni duyabilir.” Bu cevaplarda her zaman için ölüm aslında sonun başlangıcı gibidir. Ölenlerle bağ ise hiçbir zaman koparılmaz. Hala bu dünyada bir parçaları varmış gibi ölüm inkar edilir. Çocuklar ölümü ancak yaşları ilerledikçe anlamaya başlayacaklardır. (Tabi ki ölümle iç içe, savaşın, soykırımın ve başkaca birçok koşulun içerisinde büyüyen çocuklardan değil, steril büyüyen çocuklar ve steril geçen çocukluklar nazara alındığı takdirde.)

²³² Foucault M., *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Yayınevi, Ankara, 2017, s. 218, s. 303.

²³³ Aries, P., *Batıda Ölümün Tarihi*, Everest Yayınları, 2007, s. 37, s. 38.

Öte yandan Foucault, ölüyü uğurlamayı üst düzeyde ayinleştiren görkemli törenlerin nedenini, bir iktidardan başkasına geçişin göstergesi olarak görür: “Ölüm, aşağıda bu dünyadaki hükümdarın iktidarından, öteki hükümdarın iktidarına geçildiği andı. Bir yargı merciinden başka birine geçiliyordu, bir medeni hukuk ya da kamu hukukundan, yaşam ve ölüm hakkından, ebedi yaşama ya da sonsuz cehennem azabına ilişkin olan bir hukuka geçiliyordu. Ölüm aynı zamanda ölen kişinin iktidarının, hayatta kalanlara geçen iktidarın bir aktarımıydı: son sözler, son istekler, vasiyetler vb. Böylece ayinleştirilmiş olan, bütün bu iktidar görüngüleriydi.”²³⁴

Ölümün giderek modern tıbbın iktidarının içinde yok olması için önce ölüm ile ilgili algıların değişmesi gerekir. Artık modern çağda kimse doğal bir ölümle ölmeyecektir. İlkel toplumlarda şaman, sonrasında din adamları şimdi ise doktorlar ölünün başında son ana kadar bulunmaya hak kazanan iktidar sahipleri olarak karşımıza çıkar. Doktorun kutsal görevi hastayı mümkün olduğunca yaşatmaktır. Nitekim bu görevi yerine getirmediği takdirde hukuki sonuçlarla dahi karşılaşacak, bir katil gibi adam öldürme suçlamaları ile dahi karşı karşıya kalabilecektir. Bu nedenle hasta iyileştirmeye çalışıldığı kadar hastanın “yapılabilecek bir şey kalmayan” noktaya kadar hasta yaşatılması gereklidir. Ancak tıbben yapılabilecek bir şey kalmadığı noktada sorumluluk ve iktidar ulvi güçlere devredilebilir. Hastanın ölüm açıklamasına ise kalp durması vb. son anda ölüme neden olan ne varsa o yazılacak ve ölüm nedeni ona dönüşecektir. Hastayı son ana kadar yaşatmak ve ölümü mümkün olduğunca uzak tutmak konusunda çabalar ve takdir edilesi davranışlar sadece doktorlara mahsus değildir. Hasta kişinin de ölmek için “son ana kadar savaşması” bir kişide olması gereken üstün meziyetlerden biridir artık. Son ana kadar bütün tedavi yöntemlerini deneyen ve pes etmeyen ölümle ölümcül bir savaş içerisine girmek, mücadelecî ve üstün bir karakter özelliği olarak görülecektir. Toplum için rahatsızlık verici bir konu olan ölüm üstünkörü geçirtilirken ölecek olan kişi bir savaşçı gibi cesur olmalı ve korkuya kapılmamalıdır, kapıldıysa da metin olmalı bu korkusunu açığa

---

²³⁴ **Foucault M.**, *Toplumun Savunması Gerekir*, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 253.

vurmamalıdır. Öte yandan ölümü kabullenenler intihara meyilli sorunlu kişiliklerdir.

Modern çağda 100 yaşındaki birinin ölüm sebebi kanser ve başkaca hastalıklardır, kazadır, virüslerdir, beyne atan ani pıhtıdır, ama asla yaşlılık değildir, zamanın gelmesi değildir. Şu an evde basit ilaçlarla tedavi edilmesi mümkün birçok hastalık tıbbın bu kadar ilerlemesinden önce ölümcül olabilirken yaşam süresi de bu ve başkaca birçok nedenden dolayı bu kadar uzun değildi. Tıbbın gelişimi ile birlikte ölümün üzerinde büyük ölçüde kontrol sağlanmış oldu. İllich'in de dediği gibi "doğal ölümün tarihi, ölüme karşı savaşımın tıplaştırılmasının tarihidir."²³⁵ Doğal ölümün tıplaşması ile artık tıbbın dahil olmadığı herhangi bir ölüm de doğal atfedilmeyecek, ancak kaza sonucu ölüm kategorisine girebilecektir.

2.2.3. Ötenazi

Ölümün kontrolünü kendi eline almak isteyenler de tarih boyunca bu kontrol mekanizmalarının karşısında durdular. Göğsün üzerine yapılan canlandırma yapılmamasına ilişkin dövmelerle olabildikçe normal bir ölüm ve makinalara bağlı yaşamama isteği duyurulmaya çalışıldı. Kuralların istisnaları ile birlikte var olduğu, hukukta yer bulan yaşam hakkı kavramının gerektiğinde dokunulabildiği (hukuk içinde iktidar tarafından izin verilen alanlarda, veya hukuksuz ya da kendi dışında grupları kullanarak) alanlardan bir tanesi de ötenazi kavramı oldu.

Ötenazi; modern insanın yaşama dört elle tutunuşunun karşısında ölümün kontrolünü kendi elleri arasına alan bir karşı duruş olması ve kişinin acı çekmek yerine ölmek için yapacağı tercihe yani ölümünün kontrolünü kendi eline almasına, iktidarın yaşamı yönetme kaygıları nedeniyle izin verilmediği bir alan mıdır? Yoksa Ötenazi hususunda Badiou'nun hukukçular, siyasetçiler, hakimler, doktorlar, dini yetkililer, kısaca iktidarın uygulayıcıları ölümün ve haysiyetle ölmenin etik tanımını yaparlarken, Nazizmin kendine özgü haysiyetli hayat tanımını

---

²³⁵ İllich, İ., *Sağlığın Gasplı*, Ayrıntı Yayınları, 2011, s. 116.

ile haysiyetsiz hayatlardan vazgeçmeyi meşrulaştırdığını söyleyerek devletin ötenazi kanunlarının tehlikesinin altını çizmesinden yola çıkarak²³⁶ sorunun tam olarak da modernitenin koyduğu yeni ölüm kavramlarının ve tıbbın zorlamalarının tahakkümü altında yaşamaya zorlanırken, yine kendi ölümüne başka bir iktidar mekanizmasının kanunla izin verebilecek olması olduğu mu söylenmelidir? Ötenazinin yasal kabul edildiği Nazi Almanyasında ötenazi adı altında önce ölmesi zihinsel ve fiziksel olarak uygun görülenler, sonrasında Yahudiler ve çingeneleler gaz odalarına gönderilerek yasaya uygun bir şekilde katledilmişlerdir. (İnsanları öncelikle kendisinden değil yasalardan mı korumak gerekir? Bu sebeple iradeye öncelik vermek suretiyle ötenazi yasalarla düzenlense dahi bir koruma sağlayacak mıdır?)

Modern ve kanunlarla sınırları çizilmiş ötenazi değil insanın kendi yaşamından vazgeçmesi anlamında ötenazi modernite ile varolan bir kavram değildir. İlkel toplumlardan bazılarında görülen cenaze yamyamlığından daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Diğer bir örnek ise Warilerde önceden bahsedilen cenaze yamyamlıkları dışında ötenazinin de görülüyor olmasıdır. İyileşme şansı olmayan, çok acı çeken ve ölmek isteyen hasta kişi ölmeye ve bu ölümü bir akrabasının gerçekleştirmesine karar verir. Bu genellikle Ka Karama isimli bir ağacın kabuğu kullanılarak yapılır. Wari'ler bu ağacın güçlü tedavi edici özellikleri olduğuna inanırlar. Hasta kişinin burun deliklerine ağaç kabuğu rendeleri sokulduktan sonra, erkek akraba bir eliyle kişinin ağzını kapatarak burun deliklerini sıkıştırırken diğer eliyle boğazını sıkır. Bu ölümün hızlı ve nispeten acısız olduğu söylenir.²³⁷ İlkel toplumdaki bu ötenazi ile tabii ki karşılaştırılmayacak olan bir diğer kavram da Nazilerle görünür olmaya başlanır. Nazilerin açıkça dile getirdiği ancak günümüzde gizlice her alana yayılan bu fikir "ekonominin çıkarlarıdır." Naziler engellilerin ekonomik olarak topluma sadece yük olduklarını, bu sebeple ölümlerinin meşruiyeti fikirlerini ortaya koyarken -ve uygularken- modernite ile ekonominin devamlılığı adına tehlike teşkil edenler

²³⁶ **Badiou, A.**, *Etik Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*, Metis Yayınları, 2013, s. 46.

²³⁷ **Conklin, B. A.**, *Consuming grief_compassionate cannibalism in an Amazonian society*, University of Texas Press, 2001, ss. 99-100.

zamana yayılarak, sürekli yok edilmeye devam etmektedir. Bazen bu gizli soykırımın su üstüne çıkıp görünür olduğu süreçler iktidarın kontrolü dışında geliştiğinden, iktidar bu gösteriyi gizlemekte gecikebilir. Örneğin: Corona’da ekonomi çarkının dönmesi ve başkalarının hayatta kalabilmesi için vazgeçilebilir sınıfların, iş gruplarının hangileri olduğunu hep birlikte deneyimledik. Ekonominin gidişatı, iktidarın bakiliği adına birçok kararın iktidarı elinde bulunduranlar tarafından alınabildiğini açıkça gördük.

Corona sürecinde yoğun bakımda tedavi edilebilecek olan hastaların hangileri olacağına, kime öncelik verileceğine karar verilmesi gereken durumlar yaşandı. Bu süreçte yaşa göre karar verilerek yaşam önceliğinin gençlere tanınmasının yanı sıra, daha iyi tedavi olanaklarının ekonomik anlamda daha fazla güce sahip sınıflara, bazı meslek gruplarına tanındığına da şahit olduk.

Farklı yönlere çekilmeden hukuk bağlamında ötenazinin tarihsel sürecine kısaca değinmek gerekli. Kanunlarda özellikle düzenlenmediği takdirde kasten adam öldürme suçu kategorisine girecek olan ötenazi (Türkiye bu kategoriye girmekte ve kanunlarda bu hususta özel bir düzenleme bulunmamaktadır.) bazı ülkelerde bazı kanunlardaki özel düzenlemelerle özellikle yasaklanmıştır. Bunun yanında ötenazinin yine kanunlarla yasallaştırıldığı ülkeler de mevcuttur. 1900’lerin başından itibaren daha görünür bir biçimde tartışılmaya başlanan ötenazi zamanla ülkelerin kanunlarında yer bulmuştur. Ötenazi çeşitli ülke kanunlarında ölme hakkını doğrudan kullanma ve bu hakkı kullanması için başkalarına devredebilme şeklinde aktif ve ölüme terk etme şeklinde pasif ötenazi ayrımı ile yer bulmuş ve kanunlarla getirilen tanımlamaların yanında hangi şartlar altında, ne şekilde kullanılacağına ilişkin kısıtlamalar da kanunlarla belirlenmiştir.

Bu noktada kısa da olsa “yaşama hakkı” ve “ölme hakkına” ilişkin kavramlara hukuken değinmek gerekir. Devlete müdahale etmemesi anlamında negatif yükümlülük yükleyen ancak hakkın kullanılması adına düzenleme yapabilmesine izin veren ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ikinci maddesinin herkesin yaşam hakkının kanunlarla korunacağını söylediği yaşam hakkı nedir?

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında da sıkça dile getirildiği üzere devlet yaşama hakkının korunması adına düzenlemeler yapabilmeli ve bu hakkı yasalarla güvence altına almalıdır. Yani devlet kendi eliyle öldürmeyecek aynı zamanda kişinin öldürülmesine de izin vermeyecektir. Yaşam hakkı başkasının öldürülmesini yasakladığı gibi, kişinin kendini öldürmesini de yasaklayacak şekilde kutsal bir haktır. İnceoğlu yaşamın kutsallığı anlayışının aslında dini kökenli olduğundan bahsederken devamında dinlerde “herşey insan için” anlayışı ile insan yaşamının diğer bütün canlıların yaşamından daha üstün olduğu anlayışının varlığının dayanağını tanrı kelamında bulduğunu ve yaşama her türlü kastın tanrı kelamına ve iktidarına aykırı bir davranış, bir karşı duruş olacağı için yasaklanacağından bahseder. Yaşamın kutsallığı dini çıkış noktasından sonra hukuken de kabul gören bir anlayış olmuş, insanın kendi yaşamını kendisinden de korumayı gerektireceği fikri yaygın anlayış olarak yerleşmiştir. Bu sebeple intihar ve öldürme yasaktır ve yaşam hakkı vazgeçilemez bir haktır.²³⁸ Yaşam hakkı ölme hakkından üstündür.

Kısa bir not olarak dinlerin kati suretle yasakladığı intihar ve ötenazi konusuna Hristiyan literatürde Thomas More’un “Ütopya” adlı eserinde yer verildiği ve burada More acı çeken hastalara ölümü önerirken bunu gerçekleştirme görevini de rahiplere yüklediğinden bahsedilebilir. Moore yine aynı eserde Ütopya’lıları mezarlarının ötesinde bekleyen sınırsız mutluluktan, ölüm korkusunun ne kadar kötü görüldüğünden, ölüme ayak direnmemesinin gerekliliğinden, ölenlerin sonrasında yaşayanların arasına karışacakları için kimsenin gizlice suç işleyemeyeceğinden de bahseder.²³⁹ Anlaşılan o ki fazlaca dini inanç ve öteki dünya inancına olan güven burada tersi bir etki ile yine din üzerinden ötenaziye yakınlaştırmıştır.

Bütün bu farklı yaklaşımlar ve tartışmalar bir kenara bırakıldığında üzerinde fikir birliği yapılabilecek tek hususun iktidarın ölümü ve yaşamı kontrolü altında tutması olmasından dolayı, iktidarlardan tamamen arınmış özgür bir iradede söz edilemediği noktada ölümün istemli bir şekilde gerçekleşmesi pek

²³⁸ İnceoğlu, S., *Ölme Hakkı*, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 35.

²³⁹ More, T., *Utopia*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 94.

mümkün görünmemektedir. Bunun dışında yapılacak tüm yorumlar iktidarın tartışma zeminine sıkışıp kalacaktır.

2.2.4. İntihar

İntihar kavramını incelerken intihar olarak adlandırılan ölümlerin her birinin aynı anlama gelmeyeceği, iktidarın eliyle gerçekleşen intiharların yanında bireysel anlamda, kişinin ölümün iktidarını kendi ellerinde tuttuğu intihar biçimlerinin ayrıca değerlendirilmesinin gerekliliğini belirtmekte fayda var. İntihar bir iktidar hatası, kişinin kendi ölümünün gücünü iktidarın elinden zorla alması mı yoksa iktidarın bazı durumlarda tam olarak da insanları bilinçli bir şekilde elini kana bulamadan itmeye çalıştığı nokta mı olup olmadığı tartışmalı bir husustur. Bu sebeplerle intihar kavramının hem iktidarın düzenlediği, hem iktidarı düzenleyen olarak karma bir şekilde ele alınması gerekir.

Nitekim, algılar ve kelimelere yüklenen anlamlar her zaman için iktidar tarafından belirlenir. Bu sebeple intihar denilince akla ilk olarak gelen biçimlerinin akla ilk gelmesi istenen biçimler olduğu unutulmamalıdır. Tarih boyunca intihar kelimesi yerine kullanılan birçok kelimenin ve kavramın bulunması tek bir “intihar” biçimi bulunmadığını bize kanıtlamaya yeter. Roma’da intiharı tanımlamak için gönüllü ölüm, kendini yok etme, son çareye başvurma, ölümün peşinden koşmak²⁴⁰ gibi farklı kavramlar kullanılırdı. Günümüzde bütün bu ölüm biçimleri için tek bir kelimenin kullanılıyor olması sadece ve sadece tek bir anlama gelir: Ölüm biçimleri iktidarın istediği şekilde tekrardan anlamlandırılmış ve intihar sadece bireysel bir eyleme indirgenmiştir.

Durkheim, toplumdaki kopmanın ve aşırı bireyselleşmenin kişiyi intihara sürükleyebileceği gibi tam tersi aşırı toplumsallaşmanın da kişiyi intihara

---

²⁴⁰ **Marsh, I.,** *İntihar, Foucault, Tarih ve Hakikat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 110.

Yazar ayrıca Roma’da intihar kavramını anlamak için o günün koşulları altında bir değerlendirme yapıldığında Roma’da intiharın soylu bir anlamı da olduğundan ve bu hususu anlamak içinde dönemin “Onur” kavramına değinilmesi ve bu kavramın irdelenmesi gerektiğinden bahseder. Onur Roma’da toplumsal ve sistematik bir kavramdır. Ve üst sınıflar arasında intihar Roma’da adeta bir salgın gibi yaygındır. Bu üst sınıf intiharlarıyla sosyal konum pekiştirilir gibi görünmektedir. Hatta Foucault Roma’da aristokrat ailelerin filozof bir danışmanı olduğundan ve hatta onurlu bir ölüm için yol gösterdiğinden bahseder.

sürükleyebileceğini iddia eder. Doğal yolla ölümün kötü sonuçları olduğuna inanıldığından kişinin doğal yolla ölüm kendisine gelmeden ölüme doğru koştuğu örnekler olduğu gibi toplumun koyduğu baskıcı kurallardan kişinin intihara mecbur bırakıldığı durumlarda söz konusudur. Doğal yolla gelen ölümün kötü bir ölüm olduğu inancının bir sonucu olarak toplumun bireyi intihara zorlaması da ölümün yine baskıcı bir ölüm olduğu anlamına gelecektir. Ancak bazı durumlarda bu kişinin ölümüne kendi karar verebilecek güce sahip olduğu anlamına da gelebilir. Kararın ne kadar özgür verildiği tabii ki tartışmaya açıktır. Örneğin: Vizigotların topraklarının sınırında “Atalar kayası” olarak denilen yüksek bir kayadan yaşamından bıkan yaşlıların kendisini atması.²⁴¹ Kimsenin yaşlıları ölmeye ve o kayaya çıkmaya zorlamadığı düşünüldüğünde bu aslında kimsenin yaşlıları yaşamaya da zorlamadığı anlamına gelir. Bu noktada ölmeyi veya ölmemeyi seçme özgürlüğünün yaşlıların elinde olduğunun söylenip söylenemeyeceği tartışmaya açıktır.

Başka bir örnek, Eskimo’larda kendi canlarına kıyanlar, eylemleri topluluk için bir özveri değeri taşıyabileceğinden, kahramanlarla birlikte daha üst bir cennete giderlerdi. Diğer bir örnekte Durkheim Danimarkalı savaşçıların yaşlanma ve hastalık nedeni ile yataklarında ölmeyi utanç verici bir şey olarak gördüklerinden ve intihar ettiklerinden bahseder.²⁴² Doğal ölümün bu kadar utanç verici olduğu algısının dayatılması savaşçıların savaş meydanında ölümünün gurur verici bir ölüm olması sonucunu doğurur. Bu basit denklemde savaşçı ölene kadar savaşacak ve hatta bu gururlu ölüme erişmek için en zorlu savaşlarda en cesur davranışları sergileyecektir. İspanya Keltleri de ölümü çabuklaştırmak ister. Ölümü kendi eliyle seçenlere cennet vaadedilmiştir. Yaşlanıp ölenler ise toprak altında çürüyeceklerdir.²⁴³ Bu bir tür nüfus planlaması mıdır bilinmez. Ancak yaşlıların toplum için bir faydası olmayacağı ve bir süre sonra sadece topluma yük olabilecekleri ve iktidar için vazgeçilebilir hale gelebilecekleri yadsınamaz gerçektir. Yaşlı Keltler ölümü seçmeye zorlanır. İntiharların kutsal bir törenle

---

²⁴¹ Durkheim, E., *İntihar*, Pozitif Yayınları, 2013, s. 213

²⁴² A.g.e. s. 213.

²⁴³ A.g.e. s. 213.

toplu gerekleŖtiđi, yaŖlılıktan ölenlere saygı gösterilmediği toplumlar sık sık karŖımıza çıkar.

Öncelikle lmn toplumsal bir olgu olduğu ve bireyin ölümünün salt bireysel bir ölüm olarak algılanamayıp aynı zamanda toplumsal bir ölüm anlamına gelen ilkel toplumlardaki intiharlara modern toplumdaki intihar tanımının dıŖında bir tanım yaparak bakmak gerekir. İlkel toplumlarda intihar baŖlı baŖlına toplumsal düzeni tekrar kurmak anlamına gelebileceği gibi intihar sonucunda gerekleŖen ölüm ile birlikte bozulan toplumsal düzen de tekrar kurulmalıdır. (Bu düzenin ne Ŗekilde kurulacağından detaylı bir biçimde ilkel toplumlarda ölüm ritüellerinin anlatıldığı bölümde değinildi.) Peki ilkel intihara sürükleyen nedir? İlkel intihara sürükleyen yine toplum baskısı mıdır? Yoksa ilkel toplumda intihar etme özgürlüğü var ve her intihar kiŖinin bireysel seçimi denilebilir mi? Bu sorulara verilecek farklı cevapların deđiŖtirmeyeceđi tek Ŗey ilkel toplumlarda intiharın kiŖisel bir psikolojik bunalım olarak görülmediği gerçeğidir. Ölüm gibi intihar da toplumsaldır. Uygarlıkla birlikte artan bireyselleŖme ile intihar sivil intiharlara indirgenir.

İlkel toplumların daha toplumsal olduğu, ortak değerlerin ve çıkarların bireyin kendisinin üzerinde olduğu söylenebilir. Bu nedenle toplumun bir üyesinin hayatı toplumun genelinden her zaman için daha değerlidir. Durkheim bu nedenle modern intiharı bencil intihar olarak adlandırırken bu tür intiharları özgeci intihar olarak adlandırır. Yani “ben” kiŖinin kendisinde değil kendisinin mensup olduğu gruplardan birinin içindedir. Ancak her özgeci intiharın zorunlu olması gerekmez.²⁴⁴ Toplum bazı durumlarda intiharı gerekleŖtirmeyene yaptırım uygulamaz ancak baŖarı ile gerekleŖen bir intihar saygınlıkla ödüllendirilecektir. Burada zorunluluktan değil, üstü kapalı bir baskıdan söz edilebilir. Baskıdan söz etmeden önce bahsedilen toplum yapılarında ölümle olan iliŖkiye bakmak gereklidir. Doğumdan itibaren toplumun yeleri ölümle i içe olmaya alıŖarak yetiŖirler. Bulunduğumuz bireysel noktadan bakıldığında ölümle bu kadar i içe yaŖamayı kiŖiyi hiçe sayan korkunç bir baskının ürünü olarak

---

²⁴⁴ A.g.e. s. 217.

nitelendirebiliriz. Bu noktada yine tanımlamaları günümüzün kalıpları içerisinde yaparak hata etmiş olmak kaçınılmaz olur. Oysaki içinde bulunulan toplumun yapısıyla birlikte değerlendirildiğinde intihar tahmin edildiği ölçüde baskıcı da olmayabilir.

Yaşamın mümkün olduğunca uzaması adına çeşitli iktidar mekanizmalarının kurulduğu modern toplum ile karşılaştırıldığında bu tip intiharların özgür bir irade ile yapıldığına dair bir güzelleme fikri hemen gözlerimizin önünde canlansa da iktidarın “Ben istemezsem yaşayamazsın, ben istemezsem ölemezsin” düsturu çerçevesinde intiharı içinde gerçekleştirdiği toplumu ve toplumdaki intihar öncesi mekanizmaları (başarısız intihar sonrası mekanizmalarla birlikte) da birlikte inceleyerek tekrar okumak gerekir. Bu sebeple bu konuda bir genelleme yapmak imkansız olduğu kadar anlamsız kalacaktır.

Örneğin, Hindu adetlerine göre kadınların kocalarının ölümü halinde kendilerini öldürmeleri gerekir.²⁴⁵ Öncelikle Hindistan’da dul kadın olmanın çirkinlikle eş değer tutulduğunu ve dul kadınların çoğu şeyden mahrum bırakıldığını bilmekte fayda var. Bazı yerlerde dul kadınların ekmek su gibi temel ihtiyaçlar dışında besin maddelerine erişimine izin verilmezken, genel anlamda dul kadınların toplumsal bir tecride maruz kaldıkları söylenebilir. Kadınların kocalarının ölümü halinde kendilerini öldürdükleri Sati geleneğinin temelinde de kadının kocasının ölümünden sorumlu olduğuna ilişkin bakış açısı yatmaktadır. Kocasının ölümünden sonra hayatına devam etmesi pek mümkün görünmeyen kadının kendini öldürmesi kocasına duyduğu sonsuz aşktan değil toplumun kadına kendisini öldürmekten başka bir seçenek sunmamasından kaynaklanır. Her ne kadar kadının romantize edilen intiharından söz edilse de burada söz konusu olanın intihar olduğunu söylemek kesinlikle mümkün değildir.

Yine bu tür “zorunlu” intiharlara örnek olarak bir prens ya da kabile başkanının ölümünde hizmetkarların yaşamda kalma hakkını yitirdikleri yerler verilebilir. (Ki bu tür intiharlara yazının çeşitli yerlerinde farklı başlıklar altında

---

²⁴⁵ A.g.e. s. 214.

değindi) Gallia’ da başkan cenazelerinde ölenin giysileri, atları yanında en sevdiği köleleri de bir törenle yakılırdı. ²⁴⁶ Başkanın hizmetindeki herkes tıpkı Hindistan’ daki kocasının hizmetindeki kadınlar gibi yanmak zorundadır. Bu onların görevidir.

İntiharın gerçekleşme biçimleri arasında da bir fark gözeterek bahsetmek ve intihara karşı toplumun (tabi ki iktidarın şekillendirmesi ile) ve iktidar mekanizmalarının ne tür tepkiler/ cezalandırma biçimleri öngördüğünü de açıklamak gerekir.

Kimsenin duymayacağı, kapılı kapılar ardında gerçekleşen bir intihar her zaman için herkesin görebileceği, herkesin aklına ölümün sokulabileceği bir yerde yapılmasından farklıdır. Bu noktada yaptırımlar intihara kalkışma şekline göre belirlenir. Geçinemiyorum diyerek kendisini meclis önünde yakan²⁴⁷ işçinin intiharı ile evde sessizce ölüme yürüyen birinin intiharı aynı olmayacaktır. Nitekim toplumu etkileyecek şekilde yapılan ama başarısız olan intiharlara Kabahatler kanununun 36. Maddesi gereğince işlem yapılır.²⁴⁸

İstiklal caddesinin orta yerinde tek kurşunla intihar eden çiftin²⁴⁹ arkasından ölen adamın sigara bile içmediğinden, bu ölümün onlara hiç yakışmadığından günlerce bahsedilip duran hiç kimse kendilerine nasıl bir ölüm yakışacağından asla bahsetmediler. “Hiç kimsenin etkisi ve müdahalesi olmadan hayatımızı sonlandırıyoruz. Kimseyi yormadan, kırmadan, muhtaç olmadan gidiyoruz”,²⁵⁰ diyerek arkalarında bıraktıkları mektupla intihar eden 68 yaşındaki çiftin cenazesine mezarlıkta çalışan işçiler dışında kimsenin katılmaması belki de

---

²⁴⁶ A.g.e. s. 214.

²⁴⁷ http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/903963/_Gecinemiyorum_diyen_isci_Meclis_onunde_kendini_yakti.html# (Erişim Tarihi: 12.01.2020).

²⁴⁸ Madde 36- 1. Başkalarının huzur ve sükununu bozacak şekilde gürültüye neden olan kişiye, elli Türk Lirası idari para cezası verilir.

2.Bu fiilin bir ticari işletmenin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye bin Türk lirasından beş bin Türk Lirasına kadar idari para cezası verilir.

3. Bu kabahat dolayısıyla idari para cezasına kolluk veya belediye zabıta görevlileri karar verir.

²⁴⁹ <http://www.milliyet.com.tr/istiklal-caddesinde-iki-genc-tek-kursunla-istanbul-yerelhaber-994905/> (Erişim Tarihi: 17.01.2020).

²⁵⁰ <http://www.mynet.com/haber/guncel/el-ele-denize-yuruyup-intihar-eden-ciftin-cenazesine-kimse-katilmadi-2881633-1> (Erişim Tarihi: 13.01.2020).

bu yüzdendir. İntiharlar her zaman için toplumun dışına itilir. Topluma yakışmayan bu hareketi yapanlar unutulmakla lanetlenecektir. Oysaki cenazesine gitmeyenler, cenazeye gidilmemesinin bile haberlerde yer almasının ölenleri ölümsüzlüğe ne kadar yaklaştırdıklarının farkında bile değildirler.

İntiharı başarılı geçenlerin cenazesinin boş geçmesi tarih boyunca intihar edenlere uygulanan farklı yaptırımların yanında oldukça hafif bir cezalandırma biçimi olarak kalır. Tarih boyunca intihar eden kişi en az firar eden köle kadar haksızdır. Bu nedenle uzunca bir süre intihar eden kişinin bedeni ölümünün sonrasında da cezalandırılmaya devam etmiş, mallarına el konmuş, cesetleri sürüklenmiş, asılmış, kendini öldürmeye kalkışıp başarısız olanlarsa cezalandırılmış, ceset ayaklarından darağacına asılıp, burada sergilendikten sonra, çöplüğe, kokuşmuş at kavrularının arasına atılmıştır.²⁵¹

Bundan sonra intihar edenlerin tımarhanelere kapatılması uygulaması 17. Yüzyılda yaygınlaşmaya başlar. (Bu tür kapatılmanın yaşlılar, engelliler içinde geçerli olduğuna başka bölümlerde değinildi.) İntihar eden herkes delidir. İktidar için her intihar eden öyle ya da böyle delilik semptomlarından mustariptir. Ölümün uzaklaştırıldığı modern çağda ölümü yakınlaştıran bu kişiler ötekileştirilmeli, bilinçli bir şekilde itibarsızlaştırılarak “deli” atfedilmeli, bu şekilde toplumdan dolaylı olarak dışlanmalı veya doğrudan kapatılmalıdır. Oysaki bazı intiharlar sadece cinnet olarak adlandırılır. Cinnet ise yine delirmenin bir türü, arka planındaki bütün anlaşılabilir nedenleri bir kenara atıracak bir bahanedir. Sesini kendini yakarak duyurmaya çalışan herkes bir anda “psikolojik sorunları olduğu ileri sürülen” kişilere dönüşürler. İntihara teşebbüsten hapse atılmazsınız, başarısız intiharların sonu her zaman için akıl hastanesidir.

Nitekim Osmanlı’da akıl hastası adledilenlerin kapatılmaya başlamasının 13. Yüzyıla dayandığı söylentilerinin yanı sıra, darüşşifalara (Günümüzün hastanesi denilebilir) 18. Yüzyıl sonundan itibaren sadece akıl hastalarının yerleştirilmesi uygulamasına geçişle birlikte Bimarhane/akıl hastanesi uygulamasına tam bir geçiş yaşandığı söylenebilir. (Bimarhaneden de

---

²⁵¹ **Minois, G.**, *İntiharın Tarihi, İstemli Ölüm Karşısında Batı Toplumunu*, 2008, s. 162.

tımarhaneye, oradan akıl hastanesine) Bimarhaneler Nizamnamesi ile delilik aileden, kişiden, toplumdaki alınıp alınarak²⁵², bu kurumlara giriş, çıkış, taburculuk şartları vb. kurallara dayandırılmış, kimin hasta olarak tanımlanacağı hususunda 19. Yüzyıldan itibaren hekimlere geçen yetki, sonrasında akliye ve asabiye mütehassıslarına devredilmiştir.²⁵³ 1858 tarihli ceza kanununda da akıl hastalığı ile ilgili tanımlamalara yer verilir. Suçlunun hasta olup olmadığına profesyonel hekimler karar vermeye başlar. Bimarhaneler 20. yüzyılda Avrupa akıl hastaneleri standartlarına uygun görülmediğinden akıl hastalarının şehir dışında, daha büyük binalarda tedavi olması gerekliliği ortaya konmuş, deliler toplumdaki uzaklaştırılmıştır.²⁵⁴ Sonrası ise bildiğimiz gibi, ellerin ayakların zincirlendiği tımarhanelerden, sürekli tatminsizlik hissi ile, işyerinde mutsuzum psikologlarına haftada iki kez, antidepressanlara, iç huzuru sağlayan detox programlarına, nefes terapilerine ömür boyu para saçmak.

Dünyanın her yerinde bir anda toplu olarak intihar ederek sistemi çökertmeye çalışan bir anda ölümü unutmamış toplumun yüzüne tokat gibi çarpan gençlerin anlatıldığı *Son Devrimin Güncesi* kitabında ilginç bir şey olur. İntihar etmeyi korkusu nedeniyle başaramayan gençlerden biri her zamanki gibi akıl hastası ilan edilerek toplumun dışına itilmek yerine sistemin kölesine dönüştürülür, televizyonlarda boy gösterir, kapitalizmin reklam yüzü olur hatta dini yayınlarda görünmeye başlar.²⁵⁵ Sistem yok edemediğini kendi içerisinde eritir. Bu kadar görünür olmasa da günümüzde "sanatçı" intiharları gibi bir reklam malzemesine ve sistemin kölesi haline kolayca dönüşebilecek intiharlar sıkça sistemin içerisinde eritmeye uzun süre önce başlanmıştır.

İntiharın neden ve nasıl gerçekleştiğinin, iktidarın intihara yaklaşımının yanı sıra, iktidarın ölüm üzerinden toplumu nasıl bir yöne yönlendirdiğini anlamak için intihara karşı çeşitli iktidar mekanizmalarının bakış açılarına

²⁵² <http://www.5harfliler.com/19-yuzyildan-gunumuze-delilik-fatih-artvinli-ile-soylesi-2-bolum/> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

²⁵³ <http://www.5harfliler.com/19-yuzyildan-gunumuze-delilik-fatih-artvinli-ile-soylesi-1-bolum/> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

²⁵⁴ **Kılıç R.**, Osmanlı Devletinde Deliliğin Tarihi: Toptaşı Örneği, Bilig, Sayı: 67, 2013, ss. 91-110.

²⁵⁵ **Casas Ros, A.**, *Son Devrimin Güncesi*, Sel Yayıncılık, 2012, s.186.

bakılması gereklidir. Bunun için öncelikle hem intiharı lanetlediği için hem de onun adına günümüzde gerçekleşen birçok intihar eylemi olduğu için intiharları “**din**” başlığı altında incelemek gerekir.

2.2.4.1. Din ve İntihar

Din ve intihar ikilisine değinmeden önce dine bir iktidar biçimi olarak genel anlamda bakmakta fayda var. Ölümden sonra başımıza neler geleceği bilinmezliği karşısında duyulan korkudan beslenen din kötü bir sonraki yaşam tasviri ile otoritesine itaati mümkün kılar. Başkaca otoritelerin başka kralları da kimin yaşayıp kimin öleceğinin kontrolünü, iktidarlarına karşı geleni ölümle veya cehennemle tehdit ederek ellerinde tutarlarken din ve dinin otoritesinin uygulayıcı pozisyonundakiler (rahipler vb.) de çoğu zaman bu görevi diğerleriyle paylaşırlar.

Güç sahibi olmak sadece kaba kuvvetle kazanılmadığı gibi, din de iktidarını sadece itaatkar bir toplumla kazanmaz. Öncelikle eklenen yeni üyelerle, dünyanın değişen dengeleriyle ve geçen zamanla sürekli yenilenen toplumun itaatının muhafaza edilmesi gereklidir. Bazen eski değerlerin aynı şekilde korunması bu yaşlı değerlere ayrı bir nitelik atfederek ayakta kalmasını da kolaylaştırırken bazen de bu değerler değişen topluma göre adapte edilmelidir. Ancak ölüm gibi değişmeyen (bu konuda bile teknolojik gelişmelerin giderek ilerlediği ancak an itibariyle değişmeyen) bir kavram pek tabii ki iktidarın da sağlam temeller üzerine oturmasına fayda sağlayacaktır.

Dinleri ayakta tutan en önemli olgunun “ölüm” olduğunda konusunda bir çok yazar hemfikirdir. Malinowski ölüm korkusunun beraberinde getirdiği ölümsüzlük isteği ile birlikte dinin işe karıştığından bahseder. Malinowski’ye göre din bedenden bağımsız ruh ve ölümden sonra yaşamın sürdüğü inancını seçer. İnsanın yaşama içgüdüğü tarafından yönlendirilerek yaşamın sürekliliğine inanması, iki seçenektен en iyisini –yaşamın devam etmesi umudu ve yok olma korkusu- arayan ve seçen dinin en büyük armağanlarından biridir. Ruhlara inanma

ölümsüzlüğe inanmanın sonucudur ve din insanı ölüme ve çürümeye teslim olmaktan kurtarır.²⁵⁶

Bütün dinlerde ortak olan özellikler ayinler ve ritüeller dini ayakta tutmak için gereklidir. Bu ayinler ve ritüeller toplumda bir birlik içerisinde yapılır. Aslında dinler genel olarak yaratıcı ve insan arasında doğrudan bir bağ olduğunu savunsa da kurumsallaşma ve otoriteyi tek çatı altında toplama çabaları dışında genel olarak kamusal ayinler ve ritüeller dini ayakta tutar. Din bu şekilde hem kişinin üzerindeki toplum baskısını arttırarak kuralların temelini sağlamlaştırmayı hedeflerken aynı zamanda kişinin üzerinde görünmez etkisini inşa eder. Yalnız kalan kişinin kendi iç çatışmalarını doğuran etkisi dışında din toplantılara, kurban kesmelere, ayinlere, dini mekanlara ihtiyaç duyar. Toplum da zamanla bunların devamlılığını -yine kendi gereksinimleri için- sağlayacaktır. Dinin getirdiği kuralların toplumda korunması için toplum da bir araya gelmeye mecburdur. Dinin ve toplumun ayakta kalması için bu gereklidir. Kapitalizm için doğum günleri ne kadar gerekli ise din için bayramlar o kadar gereklidir. Doğum sonrasında gerçekleştirilen ayinler ve ölüm sonrasında gömülme biçimleri, dualar ve çeşitli ayinler toplu bir biçimde gerçekleştirilir. Günah olan her şey bu toplantılarda gizlenirken dini öğretiler tekrarlanır.

Bütün bu öğretiler aynı zamanda artık soru sormanın gerekliliğini ortadan kaldırır. Yanıtlar önceden hazırlanmıştır ve din kitaplarına bakılarak bütün soruların cevabı bulunabilir. “Öbür dünyanın bile gizemi yoktur artık: tanrı bilimciler onun bütün sırlarını açıklamıştır. Öbür dünyada her şey, bir kraliyet töreninde veya bir ceza davasında olduğu gibi düzenlenmiştir ve herkes, doğrudan cehenneme mi yoksa arafa mı gideceğini ceza tarifesine bakarak öğrenebilir.”²⁵⁷

Peki din toplumdaki eşitsizlikleri nasıl yorumlayacak, insanların içinde buldukları durumları kabullenip isyan etmemelerini, en büyük günahlardan biri hırsızlık iken aç insanın çalmamasını nasıl sağlayacaktır. Öteki dünya korkusu bunu sağlamak için yeterli gözükür. Ancak öncelikle bu korkunun yanında birçok

---

²⁵⁶ Malinowski, B., *Büyük Bilim ve Din*, s. 40.

²⁵⁷ Minois, G., *İntiharın Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, 2008, s. 138.

kurallar bütünü oluşturulmalıdır. Hırsızlığın günah olduğunu söylemek yetersizdir. Kişinin kendi durumunu boyun eğerek kabullenmesi için daha fazlası gerekecektir. Konumunun dışına çıkmak istemek, elindekinden fazlasını istemek de günahdır. Bu tanrıya en büyük hakarettir. Tanrı acı çekmesi için bebeği fakir bir ailenin kucığına bıraktıysa, bu acıya katlanılmalıdır. Fazlasını istemek, başkasında olanı istemek günahdır. Soru sorulmamalı, elindekinden fazlası istenmemeli, acılara katlanılmalıdır. Toplumda hiyerarşinin kurulması ve muhafazası için bu gereklidir. Herkes kral olamayacağı gibi, herkes zengin de olamaz. Bazıları toplumsal sınıfını kabullenerek hayatına bu şekilde devam etmelidir. İşte bu şekilde, çekilen acılardan sonra cennetin kapıları ağzına kadar açılacaktır. Tanrıya karşı itaatsizlik aynı zamanda devlete karşı hakarettir. Ve tanrısal gücün vücut bulduğu devlet makamları bu karşı duruşu her anlamda cezalandırmaya yetkilidirler.

Buna ölüm cezası da dahildir. Ölüm cezası verilirken kişinin boynuna ip geçirilir ancak kişi merdivenden kendisi atlamamalıdır. Kendini zehirlemeye mahkum edilen biri zehri kendi içmemelidir, açlıktan ölmeye mahkum edilen biri, bütün yolları kullanarak beslenmeye çalışmalıdır.²⁵⁸ Bu öncelikle devletin mutlak otoritesine karşı gelmenin yasak olmasıdır. Devlet öldürebilir ancak idam sehпасını kendin tekmelemek devletin otoritesine karşı bir duruştur. Bu otoriteyi dinler de destekler. İntihar günahdır, devlet öldürebilir ancak intiharla eş değer bir durum olmaması için kişi son ana kadar yaşamak için çabalamalıdır. Kaderine boyun eğerek olacakları beklemelidir. Eğer kendisi bu duruma herhangi bir şekilde başkaldırırsa yine günaha girecektir. Devletin adaleti dışında herhangi bir adalet anlayışı günah sayılır. Ve günah demek ölümden sonra sonsuz alevlerde yanmak demektir. Cezayı ancak devlet ve tanrı verebilir.

Hemen hemen bütün dinler bedensel arzulardan arınarak ölümü yenmeye ilişkin ritüeller içerirken, modern yaşamın dünyevi zevklerine verilen önemin artması sonucu dinin vadettiği öteki dünya ile olan ilişik giderek kesilmeye başlar. Yatırım artık öteki dünyaya değil yaşanan ana ve bu dünyadaki yaşanacak anların

---

²⁵⁸ **Minois, G.**, *İntiharın Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, 2008, ss. 139-140.

sayısını arttırmak üzerine yapılmaya başlanır. Bu da dinin iktidarını giderek zayıflatma ihtimalini doğururken, din iktidarını zaman içerisinde başka iktidar biçimleri ile paylaşmaya başlamış veya direk devretmiştir.

Din ve intihar konusuna değinmek gerekirse, öncelikle bütün dinler intiharı lanetler. Kendine bile bile zarar vermek dinler açısından kabul edilemez günahlardan biridir. Örneğin antikçağda bütün intihar durumları yasaktır. Ancak vebalı kocasına bakan kadının aldığı riske izin verilir. Kadının kocasının kaderini onunla paylaşmak zorunda olması dışında bu tür intihara yakın fedakâr davranışlar yasaktır.

Tek tanrılı semavi dinlere bakıldığında genel olarak bu dünyada çekilen acıların tanrı tarafından verilmiş olduğu ve bunlara katlanılması gerektiği algısı yerleşik olduğundan intihar her zaman için tanrının iradesine bir karşı duruş anlamına geleceği için yasaktır. Tanrının iradesi ile bu dünyada yaşamak zorunda bırakılan zorluklara katlanılmalı tanrının ölmeyi uygun göreceği güne kadar bu çilelere katlanılmalı ve asla şikayet edilmemelidir. Öteki dünyayı acılar içinde beklemek, sonsuz mutluluğa ulaşmak için bu dünyadaki acılara katlanmak gereklidir. Özetle Allah'ın verdiği canı ancak Allah alabilir. Ancak din adına yapılan savaşlardaki ölümlerde Allah'ın adına bu ölümler gerçekleştiği için bu ölümler yasaklamaların tamamen dışında tutulmuştur. Bunun yanında intihara zorlayan dini ritüellerde vardır; Brahmanizm'de brahma katına kabul edilmek için intihar edenler, Jainizm'de kendini açlıktan ölmeye bırakarak gerçekleştirilen dini intiharlar, Hindu olup da ölümü Ganj'in sularında arayanlar, Bhillerde tanrı Şiva'ya bağlılıklarını göstermek için kendisini yüksek bir kayanın tepesinden atanlar, Japonya'da ya taş yükleyerek ya da sandalın dibini delerek tanrılarına ilahiler söylerken yavaş yavaş suyun dibini boylayanlar...²⁵⁹

Din için hayat ve insanın bedeni geçicidir ve tanrının insana bir emanetidir. Bu sebeple tanrı vergisi bu bedene de iyi bakılmalıdır. Vücuduna bile bile zarar vermek (dövme dahi), hiç doğmamış olmayı dilemek, kendini bilerek tehlikeye atmak, yoksulluktan, talihsizlikten, kötü kaderinden bıkip intihar etmek

---

²⁵⁹ Durkheim, E., *İntihar*, Pozitif Yayınları, 2013, s. 221.

dinler açısından çok büyük günahtır. Din iktidarı o kadar derine işler ki çoğu zaman kötü kaderlerden çıkış yolu aranmaz, bu kaderlerin sebebi olan suçlular görülmez, sadece kötü kader kabullenilir ve her zaman daha kötüsü olabileceğinden olduğu kadarına şukredilir.

Dinler açısından intihar çoğu zaman şeytan işidir. şeytan kişiye kendini öldürmesi için kandırır. İngiltere’de ki tanrıbilimcilerin ve vaizlerin başlattıkları intiharı şeytana bağlama kampanyasının devamında, 1677’de Richard Gilpin “şeytan, bedenlerimizin ve ruhlarımızın felaketini ister ve insanı sık sık intihara kişkirtir.” diye yazar. Bu ve benzeri görüşler intiharı bireysel bir anlamdan uzaklaştırarak başka şeylerin etkisi olmadan intiharın bireysel bir seçim olamayacağı d şncesini yayarlar. şeytan etkisi altında kalarak intihar etmenin dışında intihar edenlere başka roller de biçilir. Kişi deli olabilir. Ki kişinin akıl sağlığının yerinde olmaması birçok davranışını olumlayacağı gibi intiharı da temize çıkaracaktır. Bu noktada artık kişi kasıtlı ve bilinçli olarak intihar etmemektir. Hume bu noktada farklı bir görüşle ortaya çıkar. Hume tanrı istemediği taktirde hiçbir şeyin gerçekleşemeyeceğini, insana hükmetme yetisi tanrı tarafından bahşedilmiş olduğuna göre insanın yeni tedaviler bulması günah olmayacağı gibi kendi yaşamına hükmetmenin de günah sayılmaması gerektiğinden bahseder.²⁶⁰ Nihayetinde en başta tanrı tarafından bunlara izin verilmiştir.

Din intiharı kesinlikle yasaklar, ancak intihar eden kişinin kendi bilinci dışında nedenlerle intihar ettiği durumlarda kişiye cezalandırmaz. Ancak bunun dışında din intihar eylemini farklı zamanlarda farklı şekillerde cezalandırmıştır. İntiharı başaramayan kişinin kendisinin cezalandırılmasının yanı sıra, intiharı başarılı bir şekilde gerçekleştirmiş kişilerin ise bedenleri üzerinden bir cezalandırma söz konusudur. Beden üzerinden verilen cezalar genel olarak toplumun diğer üyelerinin görebileceği şekilde yapılır. Cesetler sürüklenir, ayaklarından asılır, tekmelenir vb...²⁶¹ Zaman zaman intihar etmiş olan kişinin arkasındaki mallara el koyma, tarlalarını yakma şeklinde de bir cezalandırma

²⁶⁰ Hume, D., *İntihar ve Ruhun ölümsüzlüğü  zerine*, Sub Yayınları, 2017.

²⁶¹ Minois, G., “Cehennem Tarihi”, 2019, s. 38.

mekanizması görülür. Kişi hayatta kaldıysa toplumdan dışlanır, (Delidir, zararlıdır, şeytan işidir...) ölmeyi başardıysa aynı çileyi muhtemelen, varsa yakınları çekecektir.

2.2.4.2. Din Adına İntiharlar

Dünyevi olarak görülen bütün nimetlerden (beden dahil) arınarak kutsal olana yaklaşmak adına dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen çeşitli uygulamalar daha çok din felsefesi ve bu yönde açıklamaları ilgilendirdiğinden din adına intiharlardan bahsederken bunlara değinilmeyecektir. Din adına intiharlardan kasıt din adına hem öldürürken hem de ölen intihar bombacılarıdır. 11 Eylül'den itibaren daha görünür hale gelen intihar eylemlerinden yaşadığımız coğrafya dolayısıyla da çok uzakta olamadık. Nitekim belli coğrafyalarla sınırlı olduğu düşünülen konulardan biri olabilecek bu konu en steril Avrupa ülkelerinin bile bir çok kez canını yaktı. Ölüm korkusundan kurtulanlar bu korkuyu başka yöne çevirerek bir yanda ölüm korkusu ile titreyen insanlar yarattılar. Bütün siyasi, dini sebepleri ve dünya dengelerini kısa satır aralarına sıkıştırmak mümkün olmayacağından özet denilebilecek bir şekilde bu konudan bahsedilirken ne yazık ki ülkeler, örgütler, görüşler arası derinlemesine bir ayrıma gidilemeyecek olmasının konuyu kısır bırakacağını söylemek gerek. Bu nedenle öncelikle bu söz konusu farklılıkların hepsini bünyesinde barındıran çatı bir kavram denilebilecek şehitlik kavramına kısaca değinmekte fayda var. Kısaca Allah yolunda ölen kişi anlamına gelen, kahramanla (Dünyevi olmayan) evliya arası bir figürdür şehitlik. Şehitlik dünyevi değildir ve cennette ödüllendirilecektir. Kutsal bir dava için canını feda etmek anlamına gelen şehitlik sadece Müslümanlığa özgü değildir, diğer dinlerde de tarih boyunca kutsal dava adına canını feda eden kutsal insanlara rastlanır. Şahadet kavramı kişiye cennette güzel bir yer vadettiğinden zamanla arzulanan bir ölüm biçimi haline gelmiş ve şehitlik söz konusu olunca ölüm korkutucu bir şey olmaktan çıkarak yerini şehitlerin ölüme kahkahalarla zafer sevinçleri içinde gittiği hikayelere bırakmaya başlamıştır.²⁶² Kutsal kitaplarda da sıkça rastlanan ve ölümü yücelten ibareler bu hikayeleri destekleyici bir şekilde

²⁶² **Khosrokhavar, F.,** *İntihar Bombacıları, Allahın Yeni Şehitleri*, Versus Kitap, 2006,s.17.

bu hikayelere daha da anlam katmaktadır. Oysaki ölüme giden yoldaki aynı neşeyi aynı kaderi ölenle birlikte öldürülenler paylaşmaz. Allah'ın düşmanlarına karşı verilen mücadele birçok eylemi meşrulaştıracaktır. Ayrıca dinlerde genel olarak ve İslam dini özelinde savaşçı erdemler ve sonsuz acıya, çileye dayanma övülecek özellikler olarak görülür. Kısaca, bireyselleştirilmiş şahadet ile dini olan dünyevileştirildi, din aşkın ve erişilmez bir dünya yerine bu dünya ile ilişkilendirildi.²⁶³

Kendini bu şekilde başkalarıyla birlikte yok etme noktasına ulaşmada öncelikle ölüm korkusunu yenmek gerekecektir. İntihar bombacılarının çoğunun motivasyon kaynaklarından biri de kendilerinin ölümden korkan düşmanları gibi olmamalarıdır. Onları düşmanlarından üstün kılan özelliklerden biri de ölüm korkusunu yenmektir. Ölümden korkmayanlar hayatın kontrolünü ele geçirir.²⁶⁴ Şehit olacak kişinin bu korkuya kapılmaması için öncelikle dünyevi olan her şey ile bağı kesilir, bu tecrit sürecinde vasiyetler yazılır, öteki dünyada gerçekleşecek olan tanrı ile büyük buluşma için ahlaki temizlik dualarla sağlanırken dünyevi temizlik de abdest ile sağlandıktan sonra kutsal olanın mutlak aşkınlığı sayesinde, bu dünyanın ve öteki dünyanın nüfuz alanları artık ayrı değillerdir. Kutsal olan dünyevi olur ve siyasi ve sosyal alanlara damgasını vurur.²⁶⁵ Bu noktada gerçekleşecek olan ölüm bütün öteki dünya ve dünyevi arzuların ötesinde bir kişilik göstergesi, kişinin ölümsüzlük çabasıdır. Bu tür eylemlerin devamlılığını sağlamak adına sürekli olarak hatırlatılan ve ölümsüzleştirilen şehitlik kavramı ile de bu tür bir ölümsüzlüğün sağlanacağı gizlice vaadedilir. Bu tür bir ölümsüzlük hem uğruna ölünen hareketin hem de şahsın ölümsüzlüğü olacaktır. Barbara Victor Filistin'deki kadın canlı bombaları anlatan kitabında ölümsüzlük vadeden dini doktrinleri, askeri işgal altında yaşamayı ve milliyetçiliği "Ölümcül Kokteyl" olarak isimlendirir.²⁶⁶ (Ve kadınların savaş sürecinde uğradıkları cinsel istismar,

---

²⁶³ A.g.e. s. 85.

²⁶⁴ Hany, A.A., *Paradise*, 2005.

²⁶⁵ Khosrokhavar, F., *İntihar Bombacıları, Allahın Yeni Şehitleri*, Versus Kitap, 2006,s.88.

²⁶⁶ Barbara, V., *Army of Roses, Inside the World of Palestinian Women Suicide Bombers*, St. Martin's Press, 2003, s. 117.

tecavüz sebebiyle bu eylemleri gerçekleştirirken kişisel sebepleri olduğundan da bahseder. Çeçenistan'daki kadınların ise farklı motifleri olabilmektedir.)

Ölüm korkusunu yenmenin, cennette yüksek bir mertebede oturacak olma vaadinin yarattığı güvenin yanı sıra başkalarını, masum addedilenleri öldürmenin bir kalıba oturtulması ve mensup olunan dininde en büyük öğretilerinden biri olan bu tabunun yıkılışının hangi meşru zemine oturtulacağı da önemlidir. İşte bu noktada iktidar mekanizmaları devreye girecek ve dünyevi dini iktidar mekanizmalarının oturttuğu meşru zemine yerleşecek olan ölümler vicdani bir rahatsızlık yaratmayacaktır. İktidar izin verdikten sonra, iktidar meşru gördükten sonra gerçekleştirilen eylemlerdeki zaiyatlar kişisel bir karar olmaktan uzakta kalır. Bu, kavramların iktidar tarafından istenildiği yönde değiştirilebildiği ve bugün yasak olan herhangi bir şeyin yarın meşru görülebileceğine en doğrudan örneklerden biridir. Daha da önemlisi kendisine karşı yönelen bir tehdide karşı iktidarın meşru savunması her zaman için caizdir. İktidarın koyduğu tehdit kavramı da zaman içinde istenilen şekilde değişebilir, bazen doğrudan saldırı anlamına gelen tehdit bazen dolaylı olarak saldıranların yanında olma ve bu saldırılara ses çıkarmama anlamına gelebilir. İşte o zaman sessizce hayatlarına devam eden herkes ses çıkarmayarak düşmanın yanında yer alan düşman kümesine girecek ve savaşın bir tarafı olarak öldürülmelerindeki manevi yasak ortadan kalkacaktır. (Nazi toplama kamplarında insanlar öldürülürken sessiz kalanların soykırıma yardımcı olup olmadıkları tartışmaları yıllardır devam ederken bu noktada sessizliğe masumiyet atfedilmemesinin desteklenmemekle birlikte anlaşılabilir olup olamayacağı tartışmasına girmemekte fayda var. Ancak belirtmek gerekir ki pekala başka iktidar biçimleri için de “terörist” gibi başka tanımlamalar yapılarak bir çok ölüm meşru hale getirilebilir. Kısaca meşruiyet iktidarın elinde tekeline bir kavramdır.)

Din adına gerçekleştirilen “intiharlar” bir kenara bırakarak, Durkheim din ve öteki dünya vaatleri ile ilgili çıkarımlarını diğer iktidar mekanizmaları ile incelemek gerekir. Durkheim; Yakın zamana kadar bir dizi tinsel güç düzeneğinin ilişkileri disiplin altına aldığı, önce dinin geldiğini; dinin etkisi işçi, patron,

yoksul, varıl fark etmeksizin herkesin üzerinde duyulduğunu, birincileri avutarak toplumsal düzenin Allah'tan geldiğini, her sınıfın nasibinin Allah tarafından saptandığını söyleyerek onlara yazgılarıyla yetinmeyi öğrettiğini, bu dünyadaki eşitsizliklerin gelecekteki bir dünyada giderileceği umudunu verdiğini söyler.²⁶⁷ Eşitsizliklerin Allah tarafından verildiğine inanarak kabullenme ve bu dünyada çekilen acıların öbür dünyada cennet garantisi olduğuna inanç ile toplumun bazı kuralları arasında benzerlikler görülür. Genelde dayatılan kurallar toplumdaki bireyin çıkarına değildir. Ancak bu kurallar sorgusuz sualsiz yerine getirilir. Burada öteki dünya vaadi söz konusu olmasa da dinlerin her zaman öğütlediği fedakarlık duygusu ön plandadır. Devlete her şey fedadır. Devlete vergi ödenir. Devlet büyüktür ve vergi kaçırmak günahdır. Vergiler kendi ihtiyaçlarını karşılayacak paran olmasa dahi düzenli bir şekilde ödenmelidir. Oruç tutulur, hatta sağlık bozulsa dahi oruç tutulur. Kendinden bir şeyler verilir. Sorgusuz sualsiz aşkın güçler adına yapılan bazı şeyler uğruna acı çekilmelidir. İsa'nın çektiği acılar yol gösterici olmalıdır. Ölmek, intihar etmek yerine bu dünyada acılar çekilmelidir. Aç kalırsa da vergiler ödenmelidir. Sonsuz huzura ölümden sonra ulaşılabilecek olsa da ölüm zamanını kişi kendisi belirlememelidir. (Ölmek için geçerli olan bu ikilem öldürmek için de geçerlidir. Öldürmek bütün dinlerde ve kanunlarla yasaklanmışken kanunu koyanlar için bu yasak geçerli değildir. Cihad için nasıl geçerli değilse, savaş için de geçerli değildir. Sadece bir dipnot olarak belirtmekte fayda var.)

Hukuk da intihar konusuna dinden farklı bir şekilde yaklaşmaz. Tıp ise hukuk ve dinin intihara bakışının tamamlayıcısıdır. Sorulması gereken soru şudur: kişi deli olduğu için mi intihar eder veya intihar eden herkes zaten deli midir? Peki bu tanıyı koyma görevi kime ait olacaktır? Kişinin kendi bedeni, hayatı üzerinde karar verme yetkisini elinden alan iktidarın görünür biçimi bu noktada hangisidir. Devlet'in tehlikeyi etkisiz kılabilen ölçü ve orantılı silah kullanmaya yetkili polis memurlarının intihar edenleri saatlerce ikna çabaları yaşatmaya yönelik midir? Başkasının intiharına yardım etmek ve intihar edecek kişiyi teşvik

---

²⁶⁷ Durkheim, E., *İntihar*, Pozitif Yayınları, 2013, ss. 258-259.

etmek suç mudur? Kendilerine, devlete, mala, başka kişilere verilecek herhangi bir zarar sırasında doğrudan ve duraksamadan hedefe ateş edebilme yetkisi tanınmış memurların kişinin kendine zarar vermesini engelleme çabaları o kişiyi önemli mi kılar, yoksa birini intihara ikna etmenin de suç olarak tanımlandığı kanuna karşı bir hareket yapma ihtimali korku mu yaratır. Belki de birini ölümden kurtarmanın kahramanca nitelendirildiği toplumda bu mertebeye erişmek gereklidir. Ve bütün bunlar yeniden aklımıza devletin hangi noktada cezalandırdığı, hangi noktada öldürdüğü sorusunu getirir. Kural cezalandırmaksa ölümden kurtarmak kahramanlıktır.

İktidarın eliyle gerçekleşen intiharlar dışında genel anlamda intiharın bütün biçimlerinin sisteme bir başkaldırı aracı olduğunu düşünmekle birlikte bunun sisteme karşı doğrudan bir savaş aracı olarak kullanıldığı(çaresizlikle birlikte) iktidarı düzenleme aracı olarak yaşamlardan vazgeçilen “intihar” biçimlerinden de (Başka başlıklar altında da bu hususa daha detaylı olarak değinildi.) güncel örneklerle kısaca bahsetmek gerekli. Bu konuda ilk verilebilecek örnek göçmen intiharlarıdır. Göçmen intiharları hem iktidarın karşısında başka çare kalmadığı için hem de bir direniş biçimi olarak yaşama son vermektir.

Çocuğunu babası olmadan sınır dışı edemeyeceklerini bildiği için intihar eden,²⁶⁸ sınır dışı edilmemek için cam kırıkları yutarak hastaneye kaldırılan göçmenlerin intiharları iktidara karşı direniş biçimi olarak ölümün aracı kılınması bağlamında kan donduran örneklerdir. Lampedusa’da isyan ateşi daha sönmemişken, İngiltere Campsfield Kampı’nda seslerini kendilerini asarak duyurmaya çalışan sığınmacılar, 10 yıldır iltica talebinin kabul edilmesini bekleyip 2011 yılında iltica talebinin Hollanda yetkilileri tarafından ret edilmesinden sonra bedenini şehrin orta yerinde ateşe veren Rambiz Roustay, Avrupalıların huzurunu intihar ederek muhakkak daha çok kaçırmış olmalı ki, sınır dışı edildiği için kendini yakan Suriyeli genç sadece basit bir sinir krizi geçirerek onu kurtarmaya çalışan iki Yunan askerini de kendisiyle birlikte

²⁶⁸ <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/20/the-list-europe-migrant-bodycount> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

yaralayan bir saldırgan ilan edilmekten dolayı yollardan nazik cümlelerle kurtulmuş oldu.²⁶⁹

Yaşamak için çalışmak zorunda bırakan sistemin bazen çalışma imkanı dahi bırakmayarak yaşama şansı vermemesi sebebi ile gerçekleşen ekonomik sebepli açlıktan ölme veya intihar ikilemleri. Memleketin göbeğinde, üstelik göçmende olmayan baba oğluna okul pantolonu alamadığı için intihar etti. Bu baba için Kocaeli Valiliği'nden yapılan açıklamada çocuğuna kıyafet alamamaktan dolayı değil, 'psikolojik' sebeplerden intihar ettiği savunulurken²⁷⁰, iyileştirme amacı güden tımarhaneye kapatılmaktan ölüm farkıyla kurtulmuş olundu. İyileşmesi gereken tek şey insanlar iken, sorunlar başka şeyleri iyileştirmeye gerek kalmadan rahatlıkla çözülebilirdi. Kendi canını almaya cüret eden, psikolojisi bozuk insanları devlet pek tabii ki sokakta bırakmazdı. Sınırların sadece dört duvarlarla bitmediği, isteyen istediği işte çalışmadığı, istese de yapamadığı görünmeyen dört duvarların ucunu bazen de son çare devlet kapısında son buldu.²⁷¹ Hapishaneden denetimli serbestlikle çıkıp herhalde başarılı bir şekilde ıslah olduğu (ya da sadece aynı yere geri dönmek için) için namuslu bir işe girip çalışma hayalleri de suratına kapanan devlet kapısıyla yıkıldı. Yaktığı yer kendi bedeni olmasaydı akıllı bir terörist ilan edilebilecekken, zararı kendine dokunan bir deli olmakla kaldı. Oysaki bedeni yerine belediyenin kapısını yakabilir, duygularını yeterince mantıklı sebeplere dayandıramadığında da kamu malına verdiği zarardan toplum için daha güvenli bir yere “cezaevine” yollanabilirdi. Biz de bu tür haberleri okuma rahatsızlığı içerisine girmez, Şanlıurfa’da meydana aşure dağıtımı için toplanan belediye başkanları ve milletvekilleri de bu güzel etkinliğin yanan bir gencin “açım ve işsizim” çığlıklarıyla bölünmesini izlemek zorunda kalmazlardı.²⁷² Belediyeyi protesto

²⁶⁹ <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1445586-sinir-disi-edilmek-istemeyen-suriyeli-kendini-yakti#> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

²⁷⁰ <https://onedio.com/haber/gururuna-yediremedi-oglu-okul-pantolonu-alamayan-baba-intihar-etti-84091> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

²⁷¹ <https://www.haberturk.com/balikesir-de-bir-kisi-belediye-onunde-kendini-yakti-1816101> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

²⁷² <https://onedio.com/haber/-issizim-ve-acim-dedi-sanliurfa-da-bir-genc-uzerine-benzin-dokup-atese-verdi-840708> (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

etmek için kendini yakan pazarcı²⁷³, sınır dışı edilmemek için kendini yakan “Suriyeli”²⁷⁴, belediyeden hakkı olan alacağını alamadığı için kendini yakan kaynak ustası,²⁷⁵ İran’da bulunan ailesini Türkiye’ye getiremediği için başbakanlık önünde kendini yakan baba,²⁷⁶ .... Bunların yanında İtalya’nın varlıklı kesimi, paralı işadamlarının kendini yakması ise kişisel bunalımdan başka bir şey olamazdı.²⁷⁷ Pek tabi ki böyle bir cinnet hali bir sosyal sınıfa özgü olmayıp, psikolojik olarak herkesin başına gelebilirdi. Grip gibi, nezle gibi, delilik gibi...

2.2.5. Teknoloji

Ölümün tanımının modernite ile gelen değişimine ve tanımlamalarına ilerleyen teknoloji ile birlikte bir yenisi daha eklendi. Normal ölüm, beyin ölümü derken bu sefer bedenin dondurulması, bedendeki çürümenin tamamen giderilmesi gibi yeni bir süreçle yeni tanımlamaların yapılacağı bir döneme girdik.

Teknolojinin ölümsüzlüğe karşı yarattığı dizginlenemez açlık bizi doğal ölüm nedeni olan yaşlanmakla girilen amansız bir savaşın içine daha da soktu. Evrimin kontrolünü ele geçiren teknoloji ve maddi imkanlarla teknolojiye hükmedenler ölümsüzlüğün sırrına ulaşmak için her gün teknolojiye milyarlar yatırmaya devam ettiler. Daidalos’un kanatları, prometheus’un ilahi ateşi, Gılgamış’ın uzun yolculuğu, Aşil’in yaralanmayan bedeninden sonra karşımıza ölümsüz insan makinaları çıkardılar. Ölümsüzlüğe açılan savaşta hukukun baş aktörü “insan”ın artık ne anlama geldiğini, makinaların suç işlemesi halinde kimin nasıl cezalandırılacağına veya robot hukukçuların tartışıldığı akıl almaz bir sürece girdik.

---

²⁷³ <https://www.haberturk.com/yasam/haber/710452-protesto-icin-kendini-yakti> (Erişim Tarihi: 11.01.2020).

²⁷⁴ <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1445586-sinir-disi-edilmek-istemeyen-suriyeli-kendini-yakti#> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

²⁷⁵ <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/01/17/atasehir-belediyesinde-kendini-yakan-isci-ramazan-karabacak-beni-vidansizlik-yakti> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

²⁷⁶ <https://www.ihacom.tr/haber-basbakanlik-onunde-kendini-yakti-121247/> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

²⁷⁷ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/parasiz-kaldim-dedi-kendini-yakti-34752.html> (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

Kendi kendimize kalıcı yaşam bahşederken bütün ulvi değerleri de maddi anlamda bu güce sahip olanlarda topladık. “Gelişen teknolojilerle birlikte” insanın daha uzun yaşaması, kapasitesini geliştirip, artı bir insan yaratmasına dayanan bir akım olan²⁷⁸ Transhümanizm gibi kavramlar bilim kurgu filmleri dışında karşımıza çıkmaya başladı. Teknolojinin insan ömrünü uzatma konusunda bize sunduğu veya sunmak için hiç durmadan araştırma yaptığı birkaç yöntem mevcut. Ölümü zihin yükleme, ilaçlar, bedeni dondurma, yapay zeka, protezler, genetik modifikasyon vb. yöntemlerle yenmeye çalışan bu teknoloji zihinsel performansın toplumsal ve ekonomik maliyetlerinden de bahsetmeye başladı. Sağlık hizmetleri vb. ekonomik yüklerin yanı sıra yaşlılığın beraberinde getirdiği unutkanlığın yarattığı zaman ve enerji kaybı bile, araştırmalara göre İngiltere’nin gayri safi milli hasılasında 250 milyon sterlinlik açık yaratmaktaydı.²⁷⁹

Belki de Corona virüsünün sadece belirli bir yaş grubunu öldürmesine istinaden ortaya atılan komplo teorilerinin artık hiç kimseye saçma gelmemesinin sebebi tam olarak buydu: kimseye yetemeyen kaynaklar, uzayan insan ömrü ile artan nüfus kısır döngüsü içinde kimin hayatta kalabileceğine karar verilmesi gerekliliği. Nitekim çeşitli iktidarlar, çeşitli dönemlerde, çeşitli yöntemlerle bu döngüyü zaman zaman toplu ölümler kırdılsa da teknolojinin kısımları kadar hızlı ve büyük sonuçlara sanırım ulaşamamışlardır.

Alcor Life Extension Foundation²⁸⁰ (Yaşam Uzatma Vakfı) gibi adında bütün işlevini açıkça ortaya seren kuruluşlar Cryonics ismini verdikleri teknoloji ile çok soğuk bir derecede insan bedeninin zarar görmeden muhafaza edilerek ileriki yıllarda ortaya çıkacak yeni teknolojilerle ölümü yenebileceklerini iddia etmekte. Aslında bu bir iddiadan şu an için insanların para vererek bedenlerini dondurdukları gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini görmeye bizim ömrümüzün yetmeyeceği bir süreç. Ya da başka bir deyişle parası buna yetmeyenlerin asla ulaşamayacakları bir sonuç. Adaletsiz yaşamın sonunda herkesin eşitçe gitmeye

²⁷⁸ <https://gaiadergi.com/gelecek-teknoloji-akimi-kisaca-transhumanizm/> (Erişim Tarihi: 14.02.2020).

²⁷⁹ O’ Connel M., *Makine Olmak*, Domingo Yayınları, 2018, s.13.

²⁸⁰ <https://alcor.org/AboutCryonics/index.html> (Erişim Tarihi: 13.01.2020).

hak kazandığı tek yer olan ölümü para ile satın almak. İleride ölümü bu şekilde satın alanların donuk bir halde yeniden doğmayı beklerken ki hukuki statüsü, mirasının ne olacağı, varisleri olmadığı taktirde bu kişinin mirasının saklanıp saklanmayacağı, bu donuk bedenlere bir sabotaj gerçekleştiği taktirde hangi suçun işlenmiş olacağı gibi tartışmalara şimdiden hazırlanmak gerekli gibi görünmekte.

Bedenlerin dondurucuda saklanması ve gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belli olmayan bir teknolojiye bütün yaşam birikimlerinin yatırılması dışında ölümsüzlüğe giden diğer bir yol da zihinleri makinelere yükleyerek bu zihinlere yapay insansı (hümanoid) bedenler yaratmak.²⁸¹

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra teknolojinin zaman algımızda yarattığı değişikliklere değinmek de gerekir. Çünkü zaman demek yaşam demektir, yaşam demek ölüm demektir. Teknoloji de zamanı makinalarla hızlandırarak başkaca iktidar mekanizmalarına destek oldu. Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi bütün kirleri insanın yapabileceğinden çok daha hızlı temizlerken insanın iktidarını onu vakit geçirmesini istediği şeylerle uğraşmaya vakti kalabilirdi. Motorlu taşıtlarla, asansörlerle her yere çok daha hızlı varırken, sürekli tüketmekten yağ bağlayan bedenler spor salonlarında inceleyebilirdi. Suçlular kameralar ve başkaca sistemlerle daha hızlı yakalanabilirdi. Makinalarla yaşam uzatılabilirdi. Bilgisayarlarla iletişim hızlanabilirdi, herkes hemen her yerde olabilir, herkesle konuşabilir, işlerini hızlıca yürütebilirdi. Herkes birbirine kolayca internet üzerinden ulaşabilirken fazla anlamı kalmayan sınırlarını iktidar daha güçlü bir şekilde koruyabilirdi. Kısaca teknoloji zamanı yapay bir şekilde uzatırken/ yapay bir şekilde birçok şeye ayırdığımız zamanı kısaltırken boş kalan vakitlerde delirmememiz için kapitalizm kurtarıcı bir melek gibi köşede dikilmekteydi. Makine bulaşıkları yıkarken işe gidebilirdik, bilgisayarlar birçok şeyi hızlıca hallederken oturduğumuz yerde bir tıkla alışveriş yapabiliydik. Daha çok yiyecek satın alıp aylarca buzdolaplarına istifleyebilirdik. 2. Dünya savaşındaki pilotların gözünden oturma odamızdan şehirlere bombalar atabiliydik.

---

²⁸¹ O' Connel M., *Makine Olmak*, Domingo Yayınları, 2018, s.51.

Gelişen teknoloji yeni ölüm makinaları yaratırken bu makinaları kullananların ölümlerle kurduğu tek bağ bastıkları tuşlarla sınırlanabilirdi. Bomba yağdıran dronelar, uçaklar, tek tuşla havalanan bombalar onları kullananlar için sadece makinelerdi. Tek tuşla öldürülen binlerce insana giderek uzaklaşılırken sivil zayıatlarda pek bir anlam ifade etmezdi. Kan görülmez, bağırışlar duyulmaz, doğrudan bir mücadele verilmezdi. İşte ölümler bu noktada sadece sayılara dönüşebilirdi. Teknolojinin bir ölüm aygıtı olarak kullanılması denilince akla sadece savaş sahneleri de gelmemeli teknoloji tüketimi hızlandırmaya yaradığından dünyanın birçok yerinde sıradan insanların sıradan yaşam ihtiyacı olan besin maddelerine ulaşamaması anlamına da gelir. Balıklar bile artık oltayla tutulmaz, ağaçlar tek tek kesilmez, içme suları tek tek şişelenmez. Teknoloji tüketimi, ölümü elinin değdiği her şeyi hep milyonlarla ifade etmek demektir. Mesela oturma odasında televizyon açık bir şekilde oturan sıradan bir kişi bir günde milyonlarca farklı ölüm biçimi görebilir. Bu uzak ama aynı zamanda yakın içi boşaltılmış ölüm algısı teknolojinin yardımı ile kolayca yaratılabilmektedir.

Teknoloji tabi ki sadece ölümü beraberinde getirmede, belirli bir kitle için teknoloji yaşamı giderek uzattı. Başkalarının kullanımından çaldığı suları içilebilir hale getirdi, yiyecekleri daha kaliteli daha hormonlu daha erişilebilir kıldı, hastalıklara modern tıp ile el ele mücadele verdi, kısacası yaşamı uzattıkça uzattı. Yaşam uzadıkça kırıksık yüzlerle geçen senelerin süresi de uzadı. Yüzdeki her kırışıklık, her yaşlanma belirtisi ölümü hatırlattığından bunların hepsine karşı savaş açıldı. Muhafaza edilmeye çalışılan genç görüntü için güzellik endüstrileri aracılığıyla ölümle karşı amansız bir savaşa girildi. Estetik ameliyatlar bedenleri yeniden biçimlendirdi. Beden hem içeriden hem dışarıdan çürümemeye yaşlılık da ölümden uzaklaşmaya başladı. Ölüme açılan savaşta ön saflarda savaşan kapitalizm yeni güzellik endüstrileri ile parası olanlara uzun yıllar yaşlanmadan yaşama imkanı sağladı. En zoru da önümüze yaşam kozu konulmuşken reddetmekti. Çoğumuz yapamadık.

2.2.6. Mezarlıklar

Büyük anıtlar, büyük hapishaneler ve diğer büyük her yapı ile ölümsüzleştğini düşünen iktidarların ölüm üzerindeki diğer bir yansıması mezarlıklarda görülür. Ölümü seven iktidara örnek verirken milyonlarca kişinin ölümüne sebep olan, toplu mezarların tarihteki en büyük nedenlerinden biri olan Hitler'den örneklendirmeler yaparak bu yazıya başlanmış olsa da pek tabii ki ölümü öven, ölümü yücelten bir tek Hitler değildir. Dirilişin ölümle başlayacağını söyleyen Mussolini,²⁸² partizanlar tarafından 28 Nisan 1945'de vurularak öldürülür. Cesedi bundan yaklaşık bir sene önce 15 partizanın kurşuna dizilerek, cesetlerinin halka teşhir edildiği Loreto meydanına²⁸³ götürülür. Mussolini'nin cesedi halka teşhir edilmesi için meydana getirildiğinde, halk cesedin üzerine işer, tükürür ve cesedi büyük bir nefretle tekmeler. Mussolini'nin cesedi en sonunda ayaklarından tavana asılır. İki gün sonra da Hitler ölecek ancak aynı şeyin başına gelmemesi için de cesedi yakılacaktır.

Hitler'in yanmış cesedi 1970 senesine kadar Sovyet Askeri Üssü'nde gizli bir şekilde saklandıktan sonra KGB tarafından gerçekleştirilen operasyonlarla²⁸⁴ külleri asla açıklanmayacak olan bir yerden rüzgara salınır. Böylece Hitler'in Neo-Nazi karargahına dönüşecek bir mezarının olması engellenmiş olur ve ölümsüzlüğe erişemeyen Hitler iki kez ölür. Hitlerin hatırası mezarda yatmadığı için imgesiyle birlikte belleklerden kazınıp bir süre sonra unutulacak mıdır bilinmez ancak mezarın ve mezarın üzerine dikilen anıtların bedenle birlikte gelen ideolojiyi daha fazla ayakta tuttuğu bir gerçektir. Ziyaret edilecek somut bir mekan, o fikrin savunucularına her ziyaretle birlikte fikri de ayakta tutacak bir mabet yaratır. Zeynep Sayın, unutturmanın bir bilinçaltı politikası olduğundan hareketle Kongo'nun demokratik yolla seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Lumumba'nın 1961 senesinde Belçika ordusu tarafından öldürülüp, iz kalmaması için asit

---

²⁸² Neocleous, M., "The Monstrous and the Dead: Burke, Marx, Fascism", University Of Wales Press, Cardiff, 2005, s. 112.

²⁸³ <http://www.history.com/news/mussolinis-final-hours-70-years-ago> (Erişim Tarihi: 07.03.2020).

²⁸⁴ <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/europe/12/11/russia.hitler.remains/index.html> (15.03.2020).

küvetine atılarak eritildiğinden bahseder. Jean-Paul Sartre, Lubumba'yla birlikte bir şahsiyetin değil, bütün bir kıtanın, Afrika'nın katledildiğini söyler. Asitte eritilmek istenen, Lumumba'nın imgesiyle beraber direnişin belleği ve bu belleğin oluşturduğu ortak bilinçaltıdır.²⁸⁵ Anlaşılan o ki mezarlığa gömülen cesetler sadece ceset değil, mezarlıklar da sadece ölünün dinlenme mekanı değildir.

Ölüm biçimlerinin, ölüm ritüellerinin, iktidar değişimlerinin, iktidarla bağlantılı ölüm nedenlerinin ilk görünümü mezarlıklara yansır. İktidarın icraatlarını ilk elden mezarlıklarda gözlemlemek mümkün. Anıtsal mimari daima hakim iktidar biçimleri ile iç içe şekillenirken²⁸⁶, bir anıt biçimi olarak mezarlar iktidar biçimlerinin yansıması olarak karşımıza çıkar. Lefebvre'ye göre toplumsal edimleri kendine katan ölümler mekânı eğer bir tanrı ya da kral mezarı değilse, doğumun, ölümün ve unutkanlığın mekânına benzemekle yetinirken bir tanrı ya da kral mezarı ise canlılar üzerindeki mutlak iktidarın, ölümün mekânıdır.²⁸⁷ Bu mekanlar zamanla hafıza ile ilişkisini el ele yürüten iktidarlar tarafından zaptedilerek iktidarlarının tahakküm aracı olarak kullanılmaya başlar. Tabii ki zaptı gerçekleştiren iktidarlardan en büyük payı alan dindir. Ölümün etrafında şekillenen dinler için mezarlar ve anıtlar vazgeçilmez sembollere dönüşürler. Örneğin, ölümü kodlayan, ritüelleştiren bir dinin etrafında dönen kilise mahzenlerinde bulunan “şehit” kutsal kişilerin ölümün kutsallaştırdığı kemikleri, o derinlikte şهادette bulunmaya devam ederler.²⁸⁸

Ölüm genel anlamda iktidarın hüküm sürdüğü bir alan olsa da her mezar iktidar için aynı önemi taşımayacak, bazen de fazla önem taşıdığı için iktidar tarafından bilinçli olarak unutturulacaktır. Bir hafıza mekanı olarak bilinçli bir biçimde unutturulan mezarlar gibi. Bazı mezarlar ve toplu ölümler ise bilinçli şekilde hatırlatılmaya devam edecektir. (İktidardaki fikirler başka şeyleri hatırlatmaya karar verene dek.)

---

²⁸⁵ Sayın, Z., *Ölüm Terbiyesi*, s. 13.

²⁸⁶ Öncü, A., Weyland, P., *Mekan, Kültür, İktidar (Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler)*, İletişim Yayınları, 2013, s. 9.

²⁸⁷ Lefebvre, H., *Mekanın Üretimi*, Sel Yayınları, 2014, ss. 247-248.

²⁸⁸ A.g.e. s.264.

Mezarlıklarda yer kalmaması ve mezarlıkların hastalık saçmaya başlaması üzerine kemiklerin yeraltındaki taş ocaklarına taşınması ile oluşturulan, Danton ve başka birçok kişinin kemiklerine ev sahipliği yapan Paris'in ünlü yer altı mezarlığı (katakomp), corona günlerinde internet üzerinden (Catacombes de Paris) "online" gezilebildi. İnternet sitesindeki linke tıklayarak, oklarla ileri geri basarak ufak bir gezinti yapmak mümkün. Etrafta sürekli sayılarla bütünleşen ölüm haberleri gelirken müzenin böyle bir girişimde bulunması oldukça ironik.²⁸⁹

Gerçi coronadan yıllar önce, Paris'in katakompları özelleştirilmesinin ardından konaklama hizmeti sunan bir internet sitesi, Cadılar Bayramı'nda ödül olarak iki kişinin katakompta gerçek bir yatak, kahvaltı ve kişiye özel bir konserin dahil olduğu bir gece geçirebileceği bir yarışma dahi düzenlendi.²⁹⁰

Paris'teki katakomp türünün tek örneği değil: Palermo, Roma katakompları, Malta'daki, Viyana'daki, Evora'daki, Kudowa'daki, Odessa'daki, Znojmo'daki katakomplar, katakomp olmasa da Çek Cumhuriyeti-Kutna Hora'daki veba salgınından ölenler için yeterli mezarlık olmaması üzerine inşa edilen, özenle yapılmış kemikten avizeleriyle Kemik Kilisesi; düşmanlarına gücünü göstermek için inşa edilen Sırbistan'ın Niş şehrindeki Osmanlı'nın ölen isyancıların kellelerinden inşa ettiği Kelle Kule...

18. yüzyıldan itibaren kiliseleri süsleyen kemikler ise tabutsuz gömülen - üst üste yığılan- "yoksul çukurlarından" toplanmakta. (Bu dönemde zenginlerin daha iyi yerlere, en azından çukurlara topluca atılmayan bedenlerinin de bir gün kilise süslemelerinde yer alması muhtemeldi. Bu süreçte müstakil mezarlar yerine bedenlerin kiliseye emanet edilmesi anlayışı yaygındı)²⁹¹

Katakomplar her ne kadar artık müze olarak kullanılsa da Kudüs'te 23.000 yeni mezar imkanı sağlayacak yeni bir katakomp inşası yapılmakta. Beit She-arim'deki katakompların ilham kaynağı olduğu bu yapının ilk bölümü Ekim 2019

---

²⁸⁹ <http://catacombes.paris.fr/en/history/site-history> (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

²⁹⁰ <https://arkeofili.com/paris-yeralti-mezarliginda-6-milyon-oluyle-bir-gece-konaklama/> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

²⁹¹ **Aries, P.**, *Batıda Ölümün Tarihi*, Everest Yayınları, 2007, s. 43.

yılında 8.000 mezarlık bölümü açıldıktan sonra, sürekli yeni ölümler ekleneceği gerçeği karşısında sürekli bir inşaat hali söz konusu olacak.²⁹²

Pek tabii ki müze kemik yığınlarının arasında bir gece geçirmek için para ödeyenlerin yanı sıra, başka yerde kalacak imkanları olmadığı için Kahire'deki "Ölümler Şehrinde", mezarlıkların içerisinde, mezarlıklarla birlikte yaşanan hayatlar var.²⁹³ Burada doğan, büyüyen, evlenen, çocukları olan, çocuklarının çocukları olan, mezar taşları arkasında çocuklarının saklambaç oynadığı, ölümlerin üzerinde yürüdüğü, bütün yaşamları ölümün etrafında geçen aileler var.²⁹⁴

Mezarlıklar, üzerinde yaşamak zorunda olanların dışında sınıfsal ayrımın da bariz bir şekilde görüldüğü yerler. Ölenlerin hangi sınıfa mensup olduğu mezarlardan, mezarlar üzerindeki simgelerden, kavuklardan vb. rahatça anlaşılabilir. Bütün bunların yanı sıra günümüzde mezar yeri satın almak için fahiş ücretler ödenmekte. Yaşanan evin altına ölünün gömüldüğü eski zamanlardan günümüze uzanan mezarlık değişimlerinde gelinen noktada parası olmayanların ve hatta aileden kalan birkaç kuşaktır gelen varlıkları olmayanların mezarlıklarda yeri yok. Yeni mezar yeri satın almanın pahalı olmasının yanı sıra, Müslümanlık belirli bir süre sonra aynı mezarın içerisinde aynı aileden başkalarının da gömülmesine olanak tanıdığı için, şu an parası olsa da mezarlıklardaki doluluk nedeni ile kökleri varlıklı ailelere dayanmayanlar da istese de bu mezarlıklarda yer kaplayamayacaktır. Mezarlıklar hem maddi güç hem de statü göstergesidir. Ve mezarlıklar bu statünün kuşaktan kuşağa aktarılmasına aracılık eder.

Nesillerini iki üç nesil sonra kaybedenlerin ve unutulup gidenlerin yokluğu bir kenara, aristokratların yaşam kayıtları, soyağaçları uzun süre öncesine uzanır.²⁹⁵ Aristokratlar geçmişe uzanan bu bağlarıyla gelecekte ölümsüzleşmeyi

---

²⁹² <https://apnews.com/236eab38ba99457f89f7b6906c95602e> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

²⁹³ https://www.vice.com/en_in/article/ne3g8k/the-families-forced-to-live-in-cairos-cemeteries (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

²⁹⁴ <https://www.aljazeera.com/programmes/frames/2012/06/201261313506758462.html> (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

²⁹⁵ **Bauman, Z.,** *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Ayrıntı Yayınları, 2018, s. 82.

de ceplerinde tutarlar. Geleceğe neyin bırakılıp neyin bırakılmayacağına karar verenler yine gücü elinde tutanlardır. Tarih sayfaları onlardan bahsederken, köklerinin bu kadar derine uzanıyor oluşu onları gelecekte de güçlü kılacak, geleceğe soyağaçlarının ve varlıklarının temsil ettiği güçle taşınıp, her yeni kuşakta eskiyi de arkalarına alarak daha güçlü bir şekilde yaşamaya devam edeceklerdir.

Güce ve maddiyata sahip olmayanlar için gelecek kuşaklara bir şey bırakmak mümkün görünmediği gibi, sahip olmamanın uzantısı, göçebe denilebilecek yaşamlar kendi içinde bile kendi geleceğine bir şey bırakamaz haldedir. Gerçek anlamda göçmenler ise kendi geleceklerine adım atarken bütün geçmiş varlıklarını arkada bırakırlar. Bu terk edilmiş onların geçmişlerini asla ölümsüzlüğe götürmeyecektir.

Evsizlerin, kimsesizlerin, mezar alacak maddi güce sahip olmayanların mezarları herkesten uzakta, şehir dışında, kimsenin göremeyeceği yerlerde bir aradadır. Bu İstanbul'da da, Berlin'de de, New York'da da böyledir. Corona'dan sonra İstanbul'da da birçok yerde olduğu gibi virüsten ölenlerin gömülmesi için mezarlar kazılmaya başlandı. New York'da normal zamanlarda kimsesizlerin ve cenaze masraflarını karşılayamayanların isimsiz (mezar taşları olmayan) mezarlarının bulunduğu, 1980 yılından beri 68.955 kişinin toplu mezarlara gömüldüğü²⁹⁶, gözlerden uzak Hart adasında Corona'dan ölenler için toplu mezarlar kazılmaya başlandı. Kimsenin yapmak istemeyeceği işlerden olan Corona'dan ölenlerin mezarlarının kazılması işini de, çalışmanın zorunlu olduğu ABD hapisanelerinde zaten halihazırda bu işi yapan tutsakların yanı sıra ihaleye giren şirketler de üstlendi.²⁹⁷ New York'dan diğer bir örnek ise Williamsburg Köprüsü'nden atlayarak intihar edenler ve öldürülüp suya atılanların cesetlerin bahar aylarında şişerek su yüzüne çıkışıyla oluşan bir yüzen mezarlık.²⁹⁸ Bu mezarlıktaki cesetlerden sahipsiz kalanlar da yine isimsiz mezarların yolunu tutacaklar.

²⁹⁶ <https://www.hartisland.net/> (Erişim Tarihi: 11.01.2020).

²⁹⁷ <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52241221> (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

²⁹⁸ **Ijäs, J.**, *Waste*, No. 4 Newyork, Newyork, Finlandiya, 2019

Yıllarca süren göçle birlikte Avrupa'ya gitmek isterken Akdeniz'de boğularak ölen göçmenler isimsiz bir şekilde mezarlara gömüldüler. 1993 – 2018 yılları arasında boğularak, soğuktan donarak, susuzluktan veya açlıktan, kaza sonucu, mayın patlaması sonucu, intihar, iş kazası nedeniyle, göçmen kamplarında çıkan yangınlarda ölen veya polis, insan kaçakçıları, ırkçılar tarafından öldürülen²⁹⁹ göçmen sayısı toplamda en az 34.361³⁰⁰. Çoğu göçmenin kimliği yok. Bedenler genel olarak ya tanınmaz halde, ya da cesetlerin kim olduğunu tespit edecek yakınlarla ulaşmak mümkün olmadığı için veya bu yakınlarda ölü olduğu için kimlik tespiti yapmak mümkün değil. Kimsenin sahip çıkmadığı bu cesetler birçok ülkede isimsiz mezarlara gömülmekte. 2016'ya kadar olan verilerdeki isimsiz mezarların yerleri, haritanın Türkiye'yi içine alan bölümünde şu şekilde görülebilir:

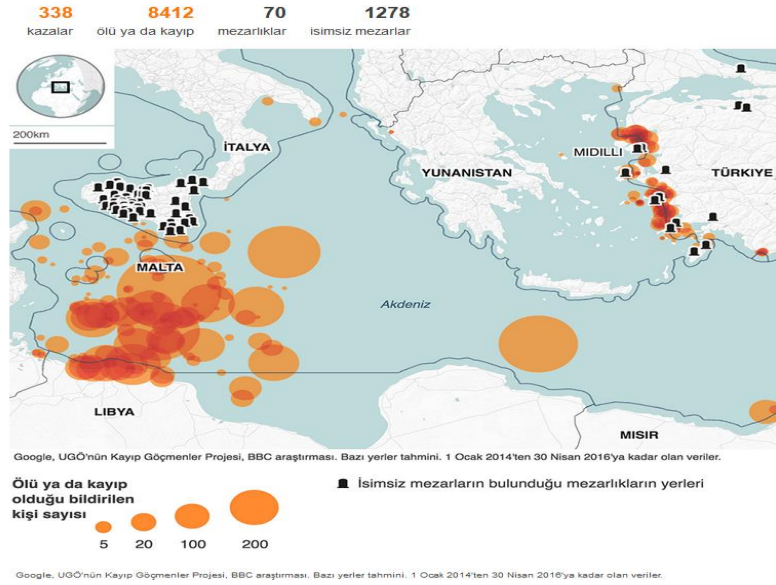
---

²⁹⁹ <https://uploads.guim.co.uk/2018/06/19/TheList.pdf> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

56 sayfalık bu araştırmada, kayda geçmiş 34,361 ölümün sebepleri, belli ise ölen kişilerin yaşı, cinsiyeti, kimliğini liste halinde mümkün.

³⁰⁰ https://annabonazzi.github.io/migration_deaths.html (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

Şekil 2.1 Türkiye'yi İçine Alan Bölümünde İsimsiz Mezarların Yerleri

Kaynak: <https://www.bbc.co.uk/news/resources/idx-41713b06-2f9d-4f15-887e-93b1e84555e6>

Sürekli binlerce ölümü beraberinde sürükleyen deniz yolculuklarında dalgalarla kıyıya vuran cesetlerin televizyonda gösteriliş biçimi neticesinde, bu ölümlerin rutin olduğu, özellikle tıka basa dolu gemilerle yapılan yolculuklar sonucu gerçekleşen bu ölümlerin tolere edilmesinin ahlaki açıdan sorun yaratmayacağı, televizyon karşısındaki herkese yapısal olarak ırkçı bir çerçevede sunulur.³⁰¹ İktidarın hangi ölümün hangi çerçevede tolere edilip edilemeyeceğine yönelik ahlak kuralları, televizyonlar vasıtasıyla her eve ulaşır. Ulaşması sakıncalı görülenler bilinçli bir şekilde uzak tutulur. Veya başka yollarla ulaşmadan önce kendi yöntemleri ile hızlıca ulaştırılıp algı istenilen yöne doğru çevrilir. Devletin sınırlarının sonucu ne olursa olsun korunması gerektiği algısı ile ölen-öldürülenler, zaten olmamaları gerektiği yerde buldukları için ölmüşlerdir. Genelde askerlerin olmadığı bu görünmez savaşta sivil ölü sayısının, bir istatistik verisi olması dışında ismi, cismi, ailesi, geçmişi, bağ kurulabilecek bir

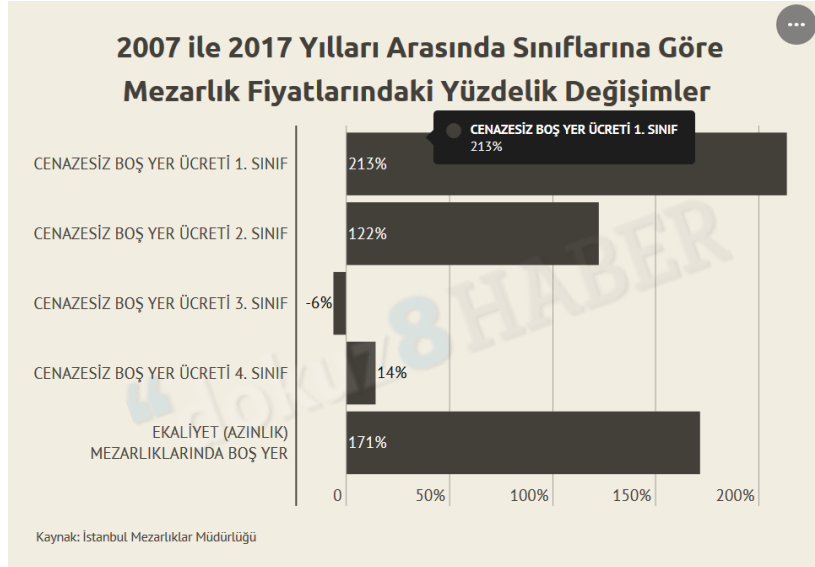
³⁰¹ **Albahari, M.,** *Death and the Modern State: Making Borders and Sovereignty at the Southern Edges of Europe.*

hikayesi olmayacak, isimsiz mezarları kimlik sahibi devlet vatandaşlarının geçebileceği yolların üzerinde bulunmayacaktır.

Toplu olarak sağlıksız koşullarda göçmen kamplarına kapatılan ve herhangi bir hastalığın içlerinde yayılması sonrasında da düzgün bir şekilde tıbbi yardım göremeyecek ve hatta yemek, su gibi temel ihtiyaçlara dahi erişemeyecek olan göçmenlerin Covid-19 salgınından sonra da isimsiz toplu mezarlarda yer alması an meselesi. (03.04.2020 tarihindeki duruma ilişkin görüş)

Bütün bunların yanı sıra isimsiz mezarlardan binlerce liralık mezarlara uzanan mezar hiyerarşisi devamlılığını sürdürürken, İstanbul'da 30.000 TL'ye kadar çıkan ve gün geçtikçe giderek artan mezar fiyatları mevcut.³⁰² Özellikle İstanbul özelinde mezarlıkların sınıflara ayrıldığını kolayca fark etmek mümkün.

Şekil 2.2 2007-2017 Yıllarında Sınıflarına Göre Mezarlık Fiyatları

Kaynak: <https://dokuz8haber.net/toplum-yasam/veri-haberi-kefenin-cebi-butceye-gore-var/>

³⁰² <https://www.sabah.com.tr/yasam/2019/08/06/istanbulda-mezar-yeri-fiyatları-ne-kadar-en-pahalı-mezar-yeri> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

Yıllar içerisinde sınıfsal anlamda aşağı kesimlerin yerleşim yerleri ile birlikte mezarlıkları da şehir dışına doğru kaymaya başlayarak, şehir içerisinde kalan yoksul kesimin şehir içerisindeki mezarlıklarda yer edinmesi imkansızlaşmıştır. Zaten belirli bir kesimin bulunduğu, hiçbir zaman ziyaretçisi olmayacak isimsiz mezarlıklar ise her zaman için şehir dışındadır. Osmanlı döneminde de sur içi genelde padişahlara ayrılırken, insanlar sur dışında, şehrin uzak noktalarına gömülürlerdi.³⁰³ Bu uygulama sadece Osmanlı'da görülmezdi. Roma İmparatorluğu da 12 Levha Kanunları ile şehir içine gömülmeyi yasaklamış, yaşayanlarla ölüleri ayrı tutmuştur. Zamanla şehitlerle saygınlık kazanan şehirler mezarları çevresine çekerek, şehitlere yakın mezarlara gömülenlerin de şehitliğin kutsallığından faydalanacağı ve akabinde şehitlere yakın mezarlarda olmanın öteki dünyada da onların olacağı cennet gibi güzel yerlerde yakınlığı beraberinde getireceği algısının oluşmasına zemin hazırladı.³⁰⁴

Şehir içerisinde kalan ve anlaşıldığı üzere kalmaya devam edecek olan mezarlardan biri her zaman için şehitliklerdir. Mezarlıklar giderek şehirden uzağa taşınır ama Edirnekapı şehitliğinin içerisinden metrobüse giden bir yol geçer. Ölülerin dinlenme alanı bu kutsal yerden geçerken dikkatli olunması hususunda bir uyarı niteliğinde asla gözden kaçmayacak bir yazı da asılıdır yanında: “Şehitlikten geçmektesiniz.” İktidar çatışmasında belli ki bazı değerlerden daha üst konuma yerleşmiş kapitalizmin metrobüs inşasına şehitlik kavramı engel olamamış, ancak her gün çeşitli amaçlar uğruna kullanılan bu kavram, asılan bir tabela ile oradan her gün geçmekte olan yüz binlerce kişiye algı dayatması ile hatırlatılmaya devam edilmiştir. Büyük anıtların içinde yazan binlerce karınca duası gibi isimden oluşan şehitlikler devletin büyük ölümsüzlük abidelerine eklenen bir kayıptan başka hiçbir şey değildir. Küçük yazılardaki ölü isimler değil, isimlerin, soğuk taşların sembolize ettikleri önemlidir: “vatan sağolsun”. Bu ölümler vatanın ölümsüzlüğüne güç katar, bu isimler iktidarın ölümsüzlüğünün yaşam pınarıdır. Vatan ölümsüzdür. Ve bu fikir var oldukça şehit mezarları da şehir içinde kendine yer edinebilmeye devam edecektir.

³⁰³ **Veinstein, G.**, *Osmanlılar ve Ölüm*, İletişim Yayınları, 2016, s. 189.

³⁰⁴ **Aries, P.**, *Batıda Ölümün Tarihi*, Everest Yayınları, 2007, s. 38.

Kendine bir mezarlıkta yer edinebilmiş kişilerin (Türkiye'deki) mezarlarında genellikle doğum ve ölüm tarihinin yanı sıra nereli olduğu, hangi soydan geldiği, hayattayken hangi meslek grubunda çalışmış olduğuna ilişkin terazi, lokomotif, kitap ve meşale, kokart, sol anahtarı, kavuk, sarık, çapa, tuval, makas, boks eldiveni gibi semboller de bulunur. Soyu güçlü olmayan, belirli meslek grubunda olmayanların isimlerinin yanı sıra boş kalacaktır.³⁰⁵ Bu boşluk aynı zamanda Osmanlı'dan itibaren kadın mezarlarında da görülür. Kamusal alanda yer bulamayan kadınlar birilerinin karısı veya kızı olmak üzerinden nitelendirilecek, nüfuzlu ailelerin kızlarının kocaları da bütün özelliklerinden arınarak o ailenin reisi olan erkeğin damadı sıfatı ile nitelendirilecektir. Toplumsal statüyü belirleyen mezar taşları böylece kadının ve kadının kocasının toplumsal konumunu ölümden sonrada sembollerle yaşatmaya devam eder.

Sadece mezarlıklar da değil, cenazenin duyuruş biçimi dahi tamamen maddiyatla ilgilidir. Parası olanların ölüm ilanları gazetelerde tam sayfa yer bulacak, son yolculuklarına kalabalık bir şekilde uğurlanacaklardır. Tabi cenazelerde her zaman için mevcut olan bağış masaları sayesinde ölümü kendinden uzak tutmayan herkes belirli yerlere bağış yaparak sevap hanesine kattığı puanlarla biraz daha uzun yaşamayı ya da öldükten sonra iyi bir yerde olmayı garantileyecektir. Cenaze çıkışı dilencilerin yoğunluğu ne kadar tesadüf değilse, bu masaların herkesin kendi ölümünü düşündüğü cenaze gibi yerlere kurulması da tesadüf değildir. (Ayrıca ölümlerin öteki dünyaya geçiş aşamasında yardımcı olmak amacı ile ölü adına da bu yardımlar yapılabilir.)

Mezarlıkların statü göstergesi olması sadece günümüze özgü de değil, binlerce yıldır yaş, ölüm nedeni, ölümlerin kim olduğuna göre mezarlıklar belirlenir, hatta ölümlerin yakıldığı bazı toplumlarda sadece önemli kişiler gömülürdü. Ataların bulunduğu kutsal mezarlar ve bu mezarların olduğu kutsal topraklar

---

³⁰⁵ **Örnek, S. V.,** *Anadolu Folklorunda Ölüm*, s. 89. Ayrıca; Kişinin neden öldüğünü gösteren sembollere de sık sık rastlanır. Kişi öldürülmüşse tabanca veya silah resmi, hastalıktan ölmüşse külah resmi, boğularak ölmüşse bardak resmine rastlanır. Ağaların yiğit ve kahramanlıklarını göstermek için koç başlı mezarlar yapılır.

üzerindeki hakimiyet bu şekilde meşrulaştırılırdı. Geçmişlerin kanı bu topraklarda akmış iken bırakıp gitmek olmazdı.

Ancak günümüzden geriye doğru, kişinin toplumdaki statüsünü belli eden mezar taşlarından, insanların evlerinin altındaki çukurlara gömüldüğü dönemlere dönüp bakıldığında, ilk farkın bireysel mezarların ön planda olmadığı, aynı evde kalan aile bireylerinin jenerasyonlar boyunca üst üste gömüldükleri görülür.³⁰⁶ (Nadiren de olsa ev dışında gömülen ve eve gömülenlerden daha üst seviyede olduğu anlaşılan kişiler dışında).

Fakir ve zengin mezarlar arasında gittikçe artan zıtlık, toplumun sınıflara bölünüşünün bir işareti olarak görülebilir. Neolitik dönemde Batı Avrupa'nın birçok bölgesinde inşa edilmiş olan koridorlu mezarlardan biri olan, Newgrange'deki mezara koridorlardan geçerek ulaşılır ve merkez odanın tamamı dairesel bir höyük ve taş yığını ile kaplıdır. Kuvvetle muhtemel devasa megalitlerin ve mezarların inşası için gerekli diğer taş ve benzeri malzemelerin taşınması için binlerce kişi çalışmış, kutsal motiflerin yapımında heykeltıraşlar bulunmuştur.³⁰⁷ Yukarı Mısır'daki Abidos Kral Mezarlarında efendilerine öldükten sonra bile hizmet etmeleri gereken saray görevlilerinin bir dizi küçük mezarlarıyla çevrili, tahıl, meyve, altın vb. kıymetli taşlardan süslemelerle, silahlarla, içki fiçileriyle dolu muazzam bir çukurla toplumun sınıflara bölünüşünü daha da görünürleştirir. Ve bu mezarlarda yatan krallar iktidarlarını sihirli ayinlerle ölümsüz kılınmış olarak kendi sihirleriyle sürülerin ve ürünlerin bereketini güvence altına alan bir tanrı-kral olmalarına borçlu olmalarının yanı sıra, bu iktidarın getirisi olarak topraklarda yaşayanlardan sunu veya hizmet şeklinde vergi alma hakkına da sahiptirler.³⁰⁸ Mısır'da memurlar ölümsüz ruhlarını krala borçludurlar. Kral memurlarına ölümden sonraki yaşam için asal öge olan anıtsal mezarlar yapma hakkını bağışlayarak onlara ölümsüzlük bahşederdi. Piramit

³⁰⁶ “Çatalhöyük'te tekil mezarlara nadir olarak rastlanır. Ev ve tapınakların çoğu aile mezarlıkları görevi görmüştür ve bir yapı ne kadar uzun süre kullanılmışsa içindeki gömü sayısının da o denli fazla olduğu görülmüştür. (Angel, 1971) “Sevil Özterzi, Anadolu'da Neolitik Ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açından Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011

³⁰⁷ **Spellman, W. M.**, *Ölümün Kısa Bir Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul, 2017, s. 46.

³⁰⁸ **Gordon, C.**, *Tarihte Neler Oldu*, s. 132.

çağında, maden işleyicilerinin, marangozların, kuyumcuların, taş yontucularının, kayık yapıcılarının, çömlekçilerin aynı zamanda ölüm işleriyle ilgili kuruluşlara ve soyluların malikanelerine sürekli olarak yakın olmalarının sebebi budur. Bütün bu uygulamalar ürünlerin büyük bölümünün ölümden sonraki yaşamı temsil eden mezarlıklara gömülmesi uygulamasını da beraberinde getirerek, kralların öteki dünyadaki refahının garantisinin, başkalarının emeği ve yemeğinden alınarak sağlanması uygulamasına yol açtı. (Ve devamında artan mezar soygunları ile bu – illegal- yiyeceklerin ve eşyaların tüketilmesi gereken yerde tüketilmesi sağlandı).³⁰⁹ İktidar sahibi olmayan ölümler ise bu dünyadaki yiyeceklerini kral mezarlarına vererek aç kaldıkları gibi, boş mezarları ile öteki dünyada da sadece açlığı garanti altına alabilirlerdi. Zaten onların gideceği cennet aynı cennet olamazdı. Her ne kadar Mısır’da herkesin öldükten sonra yargılanacağına ve bu yargılama sonucunda kendilerini nasıl bir ölüm sonrasında beklediğine karar verileceğine inanıldığından sözde bir ölümün eşitlemesi varmış gibi gözüküyor olsa da gösterişli ve gösterişsiz mezar ayrımının yanında bu eşitlik pek mümkün görünmemektedir. Soylular, Mısır’da mezar taşlarına, “Hiçbir zaman herhangi bir kimseye ait olan bir şeyi almadım... hiç kimseye karşı en küçük bir şiddet kullanmadım”³¹⁰ şeklinde, öteki dünyada ne ile karşılaşacaklarına karar verecek soyut bir mahkeme için son savunmalarını yazarak, bu dünyadaki doğru-yanlışın öteki dünyayı etkileyeceğine olan inançlarını mezar taşlarına kazıyarak bize ilettiler. Zaten bu kadar devasa piramitlerin, mezarların ölümsüzlük çabası gütmeyeceği asla iddia edilemezdi. Nitekim çok uğraş gerektiren, çok dayanıklı bir şekilde inşa edilmiş ancak kimsenin görmeyeceği şekilde mezarlıkların, piramitler içerisinde bekleyen heykellerin bu dünya için yapıldığı da söylenemez. Bunları yapan işçilerin de çalışmaya devam etmesini sağlayan motivasyonunun kaynağı açıkça ne statü, ne servettir: ölümsüzlük ümididir.

Ölümsüzlük için hazırlık aşamalarından bir tanesi de organların çıkarılıp kavanozlarına konulmasından sonra bedenın mumyalanmasıdır. Mumyalama sadece Mısır’a özgü değildi. İnkı hükümdarlarının mumyaları mihraba konulur ve

---

³⁰⁹ A.g.e. s. 137-138-139.

³¹⁰ A.g.e. s. 152.

dini festivallerde geçit törenlerinde teŖhir edilirdi. Kolombiya'daki Muisca Kızılderilileri mumyalanmıŖ atalarını savaŖ alanlarına getirirlerdi. 21. yüzyılda da Papua Yeni Gine'de ata mumyaların hala kutlamalara katıldığı ve toplumun bir parçası oldukları uygulamalar mevcut. Bunun yanında Japonya, Çin ve Hindistan'daki Budist rahiplerin öldükten sonra bakterilerin vücutlarını yemesini engellemek için uzun yıllar boyunca belirli bir diyete bağlı kalarak ve sonra içtikleri zehirli bir çayla vücutlarındaki kalan sıvıyı da kusup kendilerini susuz bıraktıktan sonra ufak bir hava deliği olan bir mezarın içerisine mezarın kapanması iŖaretini verebilecekleri bir zil ile birlikte girip ölene kadar orada kalarak kendilerini mumyaladıkları uygulamalar da mevcut.³¹¹ Dünyanın en eski mumya neklerine ise Ŗili'nin kuzeyindeki Chinchorrolarda, yapay ve doğal mumya olarak ikiye ayrılan mumya tipleri ile rastlanır. Doğal mumyalamada l, kamyŖ veya deve derisine sarılır ya da çamurla kaplanırdı.³¹² Yapay mumyalamada ise kiŖi ölür lmez beyin, kalp, ciğer ve bağırsakları çıkarılarak bir dayanıŖma içerisinde ceset mumyalanmaya baŖlanırdı. Bu mumyalar hayatın devamlılığını, gemiŖle gelecek arasındaki bağı kurar. Chinchorroların kalıntılarında evler arasında statü göstergesi olabilecek hiçbir fark gözükmediği gibi mumyalar arasında da böyle bir farka rastlanmamıŖtır. Mumyaların ayrı ayrı mezarları olmadığı, hepsinin zamanla birbirinin üzerine gömüldüğü de gözlemlenir. Mumyalama olmadan toplumlarının sonunun geleceğine, mumyalama sayesinde ölümsüzlüğe ulaŖılacađına inanılır. Ancak en önemlisi, ataların fiziksel varlığı insanlara yol göstererek yaŖayanların korunması sağlanacaktır. İlerleyen yıllarda da mumyalar çıkarılarak eŖitli etkinliklerde yaŖayanlarla ller bir araya gelirdi.³¹³

---

³¹¹ <https://www.nationalgeographic.com.au/history/mummies-around-the-world-dried-smoked-or-thrown-in-a-bog.aspx> (EriŖim Tarihi: 13.03.2020).

³¹² **Nuria, S., Bernardo, T. A., Vivien, G. S.,** *The Chinchorro Culture: A Comparative Perspective. The Archaeology of The Earliest Human Mummification*, Unesco, 2014.

³¹³ **Bernardo, T. A.,** *Beyond Death, The Chinchorro Mummies of Ancient Chile*, Smithsonian Institution Press, 1995, s. 133.

2.2.6.1. Osmanlı'da mezarlar

“Osmanlı mezar taşının bir özelliği, görülmek isteğini yansıtmasıdır. Sokaktan geçen ile içerideki taşlar arasında göz teması sağlamak önemlidir mezarlık mimarisinde. Bunun bilinen dini nedeni, Fatiha talebidir. Ancak daha arkada bir şatafat, gösteriş, "Ben, ailem ve sosyal konumum, buradayız" ifadesi yer alır; böylece de dini fonksiyon büyük ölçüde toplumsal bir fonksiyona dönüşür.”³¹⁴

Osmanlı'ya bakıldığında, Osmanlı'daki siyasi değişimlerin mezarlıklara birebir yansıdığı görülür. Osmanlı'da da İslami Ortodoksinin gerekliliği ölümden sonra kabir azabı, kabir azabından sonra cennet ve cehennem gibi bildik bir kurgunun bakılığı ile birlikte mezar taşlarındaki "Hüve'l-Baki" gibi binlerce yakarıştan birinin, en sonunda da "ruhuna Fatiha" gibi cümlelerin yer alması zamanla devletteki değişimin belirgin belirtilerinden biridir. Zamanla mezar taşlarına semboller, heykeller, kabartmalar ve şiirler eklenerek barok denilebilecek yeni bir kültür oluşmaya başlar. Osmanlı'da mezarda yatan kişinin statüsü mutlaka kavuk vb. şekillerle gösterilir, mezarlar mutlaka statünün bir sembolü haline dönüşürdü. (Örneğin boynun etrafındaki kement, idam sonucu ölümün bir işaretiyken, çiçek ise genç yaşta ölen kişilerin mezarında bulunurdu.) Osmanlı'da devlet milliyetçiliğinin ortaya çıkması –hali hazırda zaten geniş bir yelpazeye sahip şehitlik kavramı- devlet eliyle resmi olarak savaş şehitlerinin mezar taşları yapımında kendini gösterir. Osmanlı'nın iyice milliyetçileşip türkçüleşmesi ile birlikte cenazelerin üzerine Türk bayrağı örtülmeye başlar. İslami akımlar ise yine mezar taşlarında ve cenaze ritüellerinde kendilerine başkaca şekillerde belli etmişlerdir. Ölüm ilanlarında siyah çerçeve kullanılması, cenazeye çiçek yollanması vb. uygulamalar 1930'lardan sonra Avrupa etkisi ile uygulanmaya başlamış olan ritüellerdir.³¹⁵

³¹⁴ **Eldem, E.**, *İstanbul'da Müslüman Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Yayın Tarihi, 28.01.2004, “Voyvoda Caddesi Toplantıları” 2003-2004.

³¹⁵ **Eldem, E.**, *Osmanlı Müslüman Ölüm Ritüellerinde Devamlılık ve Değişim*, Yayın Tarihi, 30.11.2015, Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006.

Günümüzde de eski zamanlarda olduğu gibi ölü gömülmelidir. Ölü gömülür, mezarı düzenlenir, böylece ölenin ruhunu rahat ettiren ailesi de rahata kavuşur. Ölüye karşı bu görevin yerine getirilmesinin öneminin bilincinde olan iktidar mekanizmaları da bu süreci zaman zaman dilediği şekilde yöneterek, bu süreçten kendi yararlarına anlam çıkarılmasına katkıda bulunurlar. Örneğin savaş sırasında ilk yok edilen yerlerden birinin mezarlıklar, mezar taşları, anıtlar, ibadet yerleri olmasının sebebi de budur. Bu tür bir yok ediş ataları yok ederek hayattakileri kontrol altına alacaktır. Daha önce farklı başlıklar altında bahsedildiği üzere iktidar bazen sadece öldürmekle yetinmeyip bedeni parçalayarak teşhir yoluna da gider. Mezarlıklarda ise zaten gömülü olan bedenlerin zaman zaman iktidar tarafından gömülü oldukları yerden çıkarılarak başka yerlere taşındığı gözlemlenir. Tarih boyunca iktidarın egemen fikir yapısına karşıt fikirlere sahip kişilerin bedenlerinin gömülmesine izin verilmediği gibi, cenaze töreni düzenlenmesine de izin verilmediği gözlenir. Tarih boyunca ölüm cezasına çarptırılanların sonrasında mezarlıklara gömülmediği de gözlenir. Ölüler bu şekilde cezalandırılır ve bu şekilde her insanın doğasının bir parçası olan ölüm ve devamında düzenlenen törenler ve mezarlardan mahrum ederek, bu ölüleri insan olarak nitelendirmekten çıkarır. İktidarla aynı görüşte olan destekçiler için de bu insanlıktan çıkarma neticesinde ölenlerle aynı kategoriye sokulan herkes insanlıktan çıkmış olacak ve gerektiğinde öldürülebilir, vazgeçilebilir hale gelecektir. Ölüme hükmeden, yaşayanlara da hükmedecektir. İktidarın ölüm siyasetini belirlemesi bu nedenle önem taşır. İktidarın öldürmeye veya yaşamasına izin vermeye karar verdiği kadar ölümlerle ne yaptığı da önemlidir.

Judith Butler, neyin kamusal alanın parçası olup neyin olmadığı belirlenirken kimlerin hayatının hayat, kimlerin ölümünün ölüm sayılacağına da karar verileceğinden,³¹⁶ bu kararın bir parçası olarak bir yas hiyerarşisi kurularak hangi ölümlerin yasının tutulabileceğinin de belirlenebilir olduğundan³¹⁷ bahsederken, ölüm ilanlarının dahi yaşama değer katacağından dolayı bazı ölümlerin ilanlarının asla bulunmayacağını belirtir.

---

³¹⁶ Butler, J., *Kırılgan Hayat*, Metis Yayınları, Kasım,2013 s.17

³¹⁷ A.g.e. s. 46.

Meşru olarak görülmeyen yaşamlar hukuk dışında görüldüğü kadar, bu kişilerin ölümleri de hukuk dışıdır. Normal durumlarda hukukun önünde engel teşkil ettiği mezarlıklar, cesede yapılabilecek eylemleri bazı cesetler üzerinde uygulamak hukuken de sorun teşkil etmeyecektir. Ayrıca her ölüm sonrası gerçekleştirilen anma ve ritüeller bir sorun teşkil etmeyecekken (hatta cenazeyi mezarlığa gömmeye zorunluluğu gibi dayatmalar varken), bu cesetler için cenaze düzenlenmesi yasaklanır, cenazeler alıkonulur, cenaze düzenlemek isteyenler düşman görülüp her türlü saldırıya meydan verilebilir. Bir yanda ölümler şehit vb. kavramlarla kutsanırken, bazı ölümler ölü bile değildir, leştir, teröristtir. Zaten “öldürenler” için “öldürme” kelimesi de kullanılmaz çünkü leşler öldürülmez ancak etkisiz hale getirilebilir.

Ancak iktidarın meşru gördüğü bu ölümlerin her zaman için bir direniş odağı oluşturduğu ve aslında mezarlar üzerinden yapılan ölüm üzerinden unutturma girişimlerinin tam tersi olarak daha çok hatırlanmayı tetiklediği söylenebilir ve yas konuşulamaz kaldığı sürece kayba dair olan öfke, kabul edilmez olarak kalmak suretiyle, katmerlenir.³¹⁸

İktidarın meşru kıldığı ölümler ve bu ölümün yasının yasaklanması, akabinde bu meşru ölümlerin mezarlarının aile mezarları ile aynı yerde olmasını istemeyenlerin zaman zaman cenazelere ve akabinde mezarlara saldırdıkları da gözlenir. Bütün bunlar olurken başka ideolojilerle yüceltilen mezarlıklar şehrin en göbeğinde görkemli bir şekilde varlıklarını sürdürürler. Bu mezarlara giden süreçteki cenaze törenleri her bir bireye ulaşabileceğinden emin olunan televizyonlarda da sürekli döner durur. Bu gösteri sonucunda “kutsal” mezarlarda yatanların düşmanlarının mezarlarının tahribatının da legal hale geleceği anlayışı doğar.

İstatistiklerle belirtilen, sadece bir rakamdan ibaret adsız ölümler sadece Corona'ya mahsus olmadı. Yeri geldi kadın cinayetleri, yeri geldi iş kazası, yeri geldi savaş bilançosu, yeri geldi Afrika, yeri geldi soykırım ve binlerce başka istatistiksel tanımlama oldu. (Corona sürecinde de hangi yaşamların

---

³¹⁸ **Butler, J.,** *Bela Bedenler*, Pinhan Yayıncılık, 2014, s. 333.

vazgeçilebilir, hangilerinin değerli olduğu bütün ülkelerde açıkça gözler önüne serildi ve fark edildi ki, Corona'nın adsız ölüleri aslında bütün zamanların gözden çıkarılmış adsız ölüleri idi. Bu ölümler sadece bu sefer farklı bir istatistiğin içerisinde yer aldılar.)

Mezarlıklar ve anıtlar her zaman için iktidar sembolü olmuş, iktidara karşı fikirlere sahip kişilerin ölümü ile bu ölümlerin mezarlıklar vb. şekilde hafızalarda yaşamaya devam etmesi ihtimalinin iktidara verdiği rahatsızlık neticesinde bu ölümlerin unutulması adına mezarlıklar üzerinden siyaset izlenmiştir.

Mezarlıklar üzerinden izlenen siyasetin yanı sıra cenazeler de devlet tarafından kontrol altında tutulur. Bazı cenaze törenlerine hiçbir şekilde izin verilmezken, cenaze işlemleri yetkili (dinen yetkili) kişilerce gerçekleştirilmek zorundadır. İstanbul'un orta yerinde herkesin kendi adetlerine göre istediği yere gömülmesi mümkün olmadığı gibi, cenazeyi yeşil veya Musevilere özgü veya Hristiyanlara özgü araçlar dışında taşımak dahi pek mümkün görünmemekte. Devlet sosyal alan sayılabilecek mezarlıkları ve ölümle ilişkili her ritüeli kontrol altına aldığı gibi, ölümden sonrasında ne olacağı ile ilgili tasvirler de meşru kurumlarca kontrol altına alınır. Bu kurumlar meşruiyetlerini de kontrolü altında tuttukları dünyevi faaliyetleri devam ettirirler. Ölümle ilgili ritüellerin iktidarın denetimi dışında gerçekleştirilmesine izin verilmeme sebebi ölümün güçlü, yıkıcı etkisinden kaynaklanır. İktidar bu gücü başkasının elinde bulundurmasına izin vermeyecek, bunu da ritüelleri tekelinde bulundurarak garanti altına alacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışma ile ölümün giderek hayatımızdan bilinçli bir şekilde uzaklaştırıldığı ve çeşitli iktidar mekanizmalarının iktidarlarını pekiştirmek ve iktidarlarının varlığını sonsuza kadar sürdürmeyi garanti altına almak için ölümü çeşitli şekillerde kullandıkları modernite süreci modern tıp, teknoloji, kapitalizm ekseninde yorumlanmaya çalışıldı.

Modern iktidarların ölümü ne şekilde kullandığını anlamaya çalışırken aslında ölüm üzerinden iktidar kurmanın yeni bir buluş olmadığına farkına varıldı. Tarihin başlangıcından itibaren, bildiğimiz, tanıdığımız anlamda olmasa dahi, çeşitli biçimlerde iktidar sağlamak adına ölümün kullanıldığı bunun yanı sıra ölüm sonrası inancının varlığının iktidar mekanizmalarının varlığını sürdürmesi için elzem olduğu görüldü.

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle tarih öncesi ölüm ritüellerine değinilerek, ölümden sonraki yaşam inanışları incelendikten sonra ilkel toplumlarda ölüm ritüellerine ve cenaze törenlerine değinildi. İkel toplumlarda bir iktidar mekanizması olarak büyücülük kavramı incelendi. Büyücülerin, şamanların iktidarlarını ölüm, öteki dünya ve hayaletler üzerinden nasıl elde ettiklerine, şaman olma şartları, şamanların yetkileri çerçevesinde anlatıldı. İkel toplumlarda kendi kendini cezalandırma mekanizması denilebilecek bir kavram olan “ölümcül günahın neden olduğu ölüm” kavramı ve devamında ilkel toplumlarda ölüm cezası ve diğer cezalandırma sistemleri ve bunların nasıl ölüm üzerinden kurgulandığı açıklandı.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, kimse ölümden sonrasında ne olduğunu veya herhangi bir şey olup olmadığını deneyimleyip anlatmak üzere tekrar geri dönmediğinden, bu belirsiz alana iktidar mekanizmaları istedikleri algı biçimlerini yerleştirerek müdahale ettiler. Bu bilinmezlikten ileri gelen korkuyu kendi lehlerine kullanarak iktidarlarını yaşamın her alanına indirgemeyi başardılar.

Hukuk kuralları da bu anlayışla birlikte evrildi. Ölüm cezaları hapisanelerde müebbet cezasına evrilirken, geniş bir alana yayılan düzenli ölüm mekanizması hukukun kör noktasına bilinçli olarak yerleştirildi. Hukuk çevresinde yapılan ölüm tanımlamaları iktidarın eliyle gerçekleştirilen bir çok ölümü aklamaya yaradı. Çalışmanın ikinci bölümünde Ölüm Cezası, Hapishaneleri, Açlık Grevleri ve Fedâ Eylemleri başlıkları altında iktidarın ölümü bir cezalandırma mekanizması olarak ne şekilde kullandığına ve iktidarı cezalandırma aracı olarak ölümün ne şekilde kullanıldığı açıklandı.

Bu çalışma ölümün hukukta ne şekilde düzenlendiğini veya bilinçli olarak düzenlenmediğini, iktidarın karşısında ölümü kullanarak sergilenen nekro direniş biçimlerine karşı iktidarın müdahalesinin hukukta nasıl yer bulduğuna değinmeye çalıştı.

Hukuk'un diğer iktidar mekanizmalarından bağımsız olmadığı ve diğer iktidar mekanizmaları ile karşılıklı şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda hukukta ölümü anlamak için başkaca iktidar mekanizmalarına, öncelikle de modernizmin ölüm hususunda yarattığı kökten değişimin yarattığı sonuçlar ışığında değinildi.

Modernite ile birlikte kitlelerin ölüm algısında değişiklik yaratmak amacı ile gerçekleşen uygulamalara, hijyenik ve sağlıklı bedenlere, şehrin dışına itilen mezarlıklara, yaşlı nüfusa, tıp teknolojilerine, vitamin haplarına, silah teknolojilerine, kitle imhalarına, nükleer santrallere değinilerek bütün bunların bazı kesimlerin yaşamlarını uzatırken bazıları için ölümü erkene çekişi anlatıldı.

Tez boyunca farklı bölümlerde ölüm üzerinden iktidarın nasıl kurulduğu, iktidarın ölümü ne şekilde kullandığı incelenirken aynı zamanda iktidarın kendini ölümsüz kılma çabasından da bahsedildi. Ölümün toplumda ne şekilde yer bulduğuna ölüm hakkındaki mitler ve ritüeller çerçevesinde değinilirken iktidarın bu uygulamaların neresinde konumlandığına ve ritüellerle nasıl etkileşimde olduğuna değinildi. Bölümlerin devamında ise bir direniş biçimi olarak iktidara karşı ölümün nasıl kullanıldığından bahsedildi.

Bu çalışma sırasında tarih boyunca ölümsüz kalmayı başarabilmiş iktidarların eserleri ve ölümsüzlüğe erişmeyi başarabilmiş iktidara karşı duranların hikayeleri kullanıldı. Ve her okumada fark edildi ki, aslında tarih ölümsüzlüğe erişebilenlerin tarihiydi. Tarih bedeni öldükten sonra hatırlanarak hayatta kalanların tarihiydi. Tarih imparatorların, hukukçuların, Prenslerin, Cumhurbaşkanlarının, Cellatların tarihiydi. Marx ve Engels'in dediği gibi yönetici sınıfın fikirleri her çağda yöneten fikirlerdi.³¹⁹ Günümüze ulaşan her şeyi bu fikirlerden dinledik. Hayatları hayatta kalma mücadelesi içerisinde geçenlerin onları ölümsüzleştirecek herhangi bir şeye vakit ayırmaları zaten imkansızdı. Zaman zaman iktidara karşı mücadeleleri ile hatırlanır oldular. Tarih bugünü ele geçirenlerin, bugün iktidar sahibi olanların gelecekte de iktidar sahibi olmalarının, ölümsüzlüklerinin tarihiydi. Tabi ki sadece bunlar değil iktidar sahibi olmayıp da yine iktidarın hatırlanması uygun gördüğü kişilerin, olayların da tarihiydi. İktidarı elinde tutanlar zaten zaman içerisinde çoğu toplumu onlardan geriye hatırlanacak hiçbir şey kalmayana dek yok ettiler. Bu sebeple belki de bu yazı boyunca bunlardan / hiç olmadıkları için bahsedilemedi. Ama maalesef ki gerçek buydu, bugün iktidar olmak demek binlerce yıl boyunca iktidar olmak demektir. Piramitleri konuşurken piramitleri inşa edenleri bu sebeple hiç konuşmadık, konuşamadık.

Ve bütün okumaları yaparken, iktidarları ölümle birlikte incelerken ölümsüzlüğünü yaşarken garantilemiş iktidar mekanizmalarının bize empoze ettiği fikirlerden yola çıkmak ne yazık ki zorunluydu. Tarih boyunca iktidarla savaşanlar iktidarın tarih sayfalarında az da olsa yer edindiler. Ancak yaşamda kalanlar hep iktidarı elinde bulunduranlar oldu. Tarihi az da olsa farklı bir noktadan okuyabilmeyi iktidarın karşısında ölümü kullananlara borçluyuz.

Ve bitirirken ...

Corona'dan ölenlerin Facebook profillerinin ne olacağına konuşulduğu garip bir süreçten geçerken, istisna halinin normal bir yönetim paradigması olarak

---

³¹⁹ **Mojab, S.,** *Marksizm ve Feminizm*, Yordam Kitap, 2015, s.209

kullanma eğiliminin artıp artmadığına yönelik tartışmalar da³²⁰ bir kenara bırakılırsa ölü sayılarının futbol maç skoru gibi izlendiği, ölüm korkusu ile evlere kapandığımız şu günlerde bile tutunacak bir dal arayışında kendimizi kurtarmaya çabaladık. Paramız varsa vitaminler aldık, maskeler taktık. Parası olanlar evlere kapandı, olmayanlar ölüm yaşam ikileminde her gün toplu taşımalarla kalabalık işyerlerine gitti. Kapitalizmin ölüm üzerinden ayrımcılığını iliklerimize kadar hissettik, ölümle ilgili bütün tartışmaları tek bir konu üzerinden gerçekleştirdik. Solunum cihazları ile teknolojiye, aşı beklentisi ile bilime sarıldık. Siyasi iktidarın verilerine bağımlı kaldık. Her gün, her saniye ölümü okurken, ölümü dinlerken, ölümü görürken dahi ölüm yokmuş gibi davrandık. İktidar ne derse onu yaptık. Söz konusu hayatımız olunca işi şansa bırakamazdık. Ya iktidar tarafından tamamen değiştirildik ya da iktidar bizim en karmaşık içgüdümüzden kendine fayda sağladı. Belki her ikisi de. Ancak her ne olursa olsun ölüm her ortaya çıkışında iktidar kazandı.

---

³²⁰ <https://terrabayt.com/dusunce/covid-19-gerekcesiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/>

KAYNAKÇA

- AGAMBEN Giorgio. İstisna Hali, Otonom Yayınları, Şubat 2006.
- AGAMBEN, Giorgio. Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- AGUİLAR-MORENO, Manuel. Handbook to Life in Aztec World, Facts On File Publishing, 2006.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali., AKAL, Cemal Bali. ve KÖKER, Levent. Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı, İmge Kitabevi, Ocak 1994.
- ALBAHARI, Maurizio. Death and the Modern State: Making Borders and Sovereignty at the Southern Edges of Europe, May 2006.
- ALVAREZ, All. The Savage God: A Study of Suicide, Penguin Books, 1974.
- ARIES, Philippe. Ölüm Döşeginden Mezara, Cogito, Sayı: 40, 2004.
- ARIES, Philippe. Batıda Ölümün Tarihi, Everest Yayınları, 2007.
- ATEŞOĞULLARI, Kamil. Ölüm Cezası Bir İnsanlık Suçu, Belge Yayınları, İstanbul 2000.
- AVRICH, Paul. Anarşist Portreler, Doruk Yayınları, İstanbul 2003.
- BADIOU, Alain. Etik Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme, Metis Yayınları, Aralık 2013
- BAKER, Ulus. Ölüm Orucu-Notlar, Birikim, Sayı: 88, Ağustos 1996.
- BALCIGİL, Osman. İdamın Günlüğü, Onur Yayınları, İstanbul 1986.
- BANDICI, Adina. “Amok Between Fact and Fiction. A Paradigm in Modern and Postmodern Literature”, Scientific Journal of Humanistic Studies. Vol. 9, Issue 16, 2017,
- BAŞKUL, Ertuğrul. Sahra Halkı ve Polisario Gerillaları, Evren Yayınları, Kasım 1976.
- BATAILLE, Georges. Lanetli Pay, Sel Yayıncılık, 2016.
- BAUDRİLLARD, Jean. Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Aralık 2016.

- BAUMAN, Richard. A, Crime And Punishment In Ancient Rome, Routledge,1996.
- BAUMAN, Zygmunt. Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri, Ayrıntı Yayınları, 2018.
- BETH A. Conklin. “Thus Are Our Bodies, Thus Was Our Custom”: Mortuary Cannibalism in an Amazonian Society içinde David Hicks (Ed.), Ritual and Belief: Readings in the Anthropology of Religion, Rowman Altamira, 2010.
- BETH, A. Conklin. Consuming Grief_Compassionate Cannibalism in An Amazonian Society-University of Texas Press, 2001.
- BLOCH, Maurice. Ritüel, Tarih ve İktidar, Dipnot Yayınları, 2013.
- BOOKCHIN, Murray. Kentsiz Kentleşme Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- BOOKCHIN, Murray. Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülmesi, Ayrıntı Yayınları, Kasım 1994.
- BOTTERO, Jean. Gılgamış Destanı, Ölmek İstemeyen Büyük İnsan, Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- BRUHL, Lucien. İlkel İnsanda Ruh Anlayışı, Doğubatı Yayınları, Haziran 2006.
- BUTLER, Judith. Bela Bedenler, Pinhan Yayıncılık, Mart 2014.
- BUTLER, Judith. Kırılğan Hayat, Metis Yayınları, Kasım 2013.
- CAN, Barış. Türkiye’de Siyasi Mahkumların Kapatılması ve F tipi Cezaevleri, Öteki Yayınları 2015.
- CANETTI, Elias. Kitle ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, 2016.
- CANETTI, Elias. Ölüm Üzerine, Payel Yayınları, Haziran 2007.
- CARRASCO, David. City of Sacrifice: The Aztec Empire and the Role of Violence in Civilization, Beacon Press, 2000.
- CASAS ROS, Antoni. Son Devrimin Güncesi, Sel Yayıncılık, 2012.
- CEZAEVLERİ DİRENİŞLERİ-3. Ulucanlar, Haziran Yayıncılık, Ocak 2003.
- CHİLDE, Gordon. Tarihte Neler Oldu, Kırmızı Yayınları, 2007, İstanbul.

- CLASTRES, Pierre. Devlete Karşı Toplum, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- CLASTRES, Pierre. Şiddetin Arkeolojisi, İlkel Topumlarda Savaş, Nora Kitap, Aralık 2017.
- CLASTRES, Pierre. Vahşi Savaşının Mutsuzluğu, Ayrıntı Yayınları, Nisan 1992.
- CROCKER, William. “Canela Relationships With Ghosts: This Worldly And Otherworldly Empowerment”, The Latin American Anthropology Review, 2008.
- ÇABUKLU, Yaşar. Kovulanın İzi, Metis Yayınları, Şubat 2014.
- ÇABUKLU, Yaşar. Özgürlükçü Düşüncenin Peşinde, Metis Yayınları, Şubat 2014.
- ÇINAR, Özgür. ve HEVAL, Üsterci Coşkun. Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- ÇORUHLU, Yaşar. “Eski Türklerde Ölüm”, Cogito, sayı: 40, 2004.
- DELEUZE, Gilles ve GUATTARİ, Felix. “Kapitalizm ve Şizofreni”, Bağlam Yayınları, Temmuz 1990.
- DURKHEİM, Emile, İntihar, Pozitif Yayınları, 2013
- ELDEM, Edhem. Osmanlı Müslüman Ölüm Ritüellerinde Devamlılık Ve Değişim, Voyvoda Caddesi Toplantıları 2005-2006, Yayın Tarihi, 30.11.2015.
- ELIADE, Mircea. Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar, Doğubatı Yayınları, Eylül 2019.
- ELIADE, Mircea. Şamanizm, İmge Kitabevi, Kasım 1999.
- EREN, Mustafa. Kapatılmanın Patolojisi, Osmanlı’dan Günümüze Hapishane’nin Tarihi, Kalkedon Yayınları, Mayıs 2014.
- FANON, Frantz. Yeryüzünün Lanetlileri, Versus Yayınları, Mart 2016.
- FANON, Frantz. Siyah Deri Beyaz Maskeler, Encore Yayınları, Nisan 2016.
- FOUCAULT, Michel. Hapishanenin Doğuşu, İmge Yayınevi, Ankara, Mart 2017.

- FOUCAULT, Michel. Toplumunu Savunmak Gerekir, Yapı Kredi Yayınları, Aralık 2002.
- FROMM, Erich. Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, Payel Yayınları, Ekim 1979.
- GEORGE, Frazer. Altın Dal I., Payel Yayınevi, Nisan 2004.
- GEORGE, Frazer. Altın Dal II. , Payel Yayınevi, Haziran 1992.
- GEORGE, Frazer. İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük, Altın Bilek Yayınları, Şubat 2015.
- GEORGE, Frazer. Ölümsüzlük İnancı ve Ölümlere İbadet, Gece Kitaplığı, Kısım 1, Aralık 2019.
- HARD, Robin. The Routledge Handbook of Greek Mythology, 2004.
- HARRIS, Marvin. Yamyamlar ve Krallar, İmge Yayınları, Ocak 1994.
- HERTZ, Robert. Death and the Right Hand, Routledge Library Editions, 1960.
- HOCART, Arthur Maurice. Kingship, Watts&Co, London.
- HUME, David. İntihar ve Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine, Sub Yayınları, 2017.
- INSOLL, Timothy. The Oxford Handbook of The Archaeology of Ritual And Religion, Oxford University Press, January 2012.
- ILLICH, Ivan. Sağlıkın Gaspı, Ayrıntı Yayınları, 2011.
- KAFKA, Frantz. Ceza Sömürgesi ve Hukuk Öyküleri, Altıkırkbeş Yayın, Ağustos 2014.
- KARABEY, Hüseyin. Sessiz Ölüm, Avrupalı Siyasi Mahkumlar Hücreyi Anlatıyor, Metis Yayınları, Şubat 2002.
- KELLEHEAR, Allan. A Social History of Dying, Cambridge University Press, 2007.
- KHOSROKHAVAR, Ferhad. İntihar Bombacıları, Allahın Yeni Şehitleri, Versus Kitap, Nisan 2006.
- KILIÇ, Rüya. İntiharın Tarihi, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyette İstemli Ölüm Halleri, Kitap Yayınevi, İstanbul, Temmuz 2018.
- KILIÇ, Rüya. “Osmanlı Devletinde Deliliğin Tarihi: Toptaşı Örneği, Bilig”, Sayı: 67, 2013, ss. 91-110.

- KING, L. W. The Code of Hammurabi.
- KOŞAN, Ümit. Sessiz Ölüm, Tabutluklar, Beyin Yıkama ve Tecrit Hücreleri”, Belge Yayınları, Nisan 2000.
- KÖSE, Ali Osman. Darağaçlarında Yapılan Siyaset: İdam, Haziran Yayınları, Kasım 1990.
- KÖSE, Ali Osman. Hapishanelerde Katliam, Anadolu Yayıncılık, Ocak 2002.
- KRAMER, Samuel Noah. Sümerler, Kabalcı Yayınevi, Eylül 2002.
- LAÇİNER, Ömer. Ölüm Orucu-Notlar, Birikim, Sayı: 88, Ağustos 1996.
- LEFEBVRE, Henri. Mekanın Üretimi, Sel Yayınları, 2014.
- LEMKE, Thomas. Biyopolitika, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- LEVİ STRAUSS, Claude. Hüzünlü Dönenceler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Eylül 2004.
- LEVİ STRAUSS, Claude. Yaban Düşünce, Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- LEWİN, Roger. Modern İnsanın Kökeni, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2008.
- MAALOUF, Amin. Semerkant, Yapı Kredi Yayınları, Ekim 2007.
- MACHIAVELLI, Niccolo. Prens, Can Yayınları, Kasım 2011.
- MALINOWSKI, Bronislaw. Büyü Bilim ve Din, Kabalcı Yayınları, Mayıs 1990.
- MALINOWSKI, Bronislaw. İlkel Toplum, Öteki Yayınevi, 1999.
- MALINOWSKI, Bronislaw. Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek, İthaki Yayınları, 2016.
- MARSH, Ian. İntihar, Foucault, Tarih ve Hakikat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Haziran 2017.
- MAUSS, Marcel. Sosyoloji ve Antropoloji, Doğubatı Yayınları, Mayıs 2011.
- MBEMBE, Achille. Necropolitics, Duke University Press, Durham And London, 2019.
- MCGUIRE, Randall H. Death, Society, and Ideology in a Hohokam Community, Routledge, 2018.

- METCALF, Peter., HUNTINGTON Richard, Celebrations of Death, The Anthropology of Mortuary Ritual”, Cambridge University Press, 1979.
- MICHAEL, Mann. İktidarın Tarihi, Phoenix Yayınevi, Aralık 2012.
- MOJAB, Shahrud. Marksizm ve Feminizm, Yordam Kitap, 2015.
- MINOIS, Georges. İntiharın Tarihi İstemli Ölüm Karşısında Batı Toplumu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Mart 2008.
- MINOIS, Georges. Cehennemin Tarihi, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017.
- MORRIS, Brian. Din Üzerine Antropolojik İncelemeler, İmge Yayınevi, Şubat 2004.
- NURIA, Sanz., BERNARDO, T. Arriaza. ve VIVIEN, G. Standen. “The Chinchorro Culture: A Comparative Perspective, The Archaeology of The Earliest Human Mummification”, Unesco, 2014.
- O’ CONNELL, Mark. Makine Olmak, Domingo Yayınları, Aralık 2018.
- O’HEARN, Denis. Yarım Kalmış Bir Şarkı (Bobby Sands, IRA ve Açlık Grevi), Yordam Kitap, 2014.
- ÖKSÜZ, Muhammet. “Ölüm Mekânından Hayata Bakış: Siirt Kent Mezarlıkları Üzerinden Sınıfı, İktidarı ve Toplumsal Cinsiyeti Anlamak”. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 11. Sayı: 18, 2019, 2908-2964. DOI: 10.26466/opus.537882.
- ÖKTEN, Kaan H. Ölüm Kitabı, Ölüm Düşüncesinin Temel Metinleri, Mayıs 2016.
- ÖNCÜ, Ayşe ve WEYLAND, Petra. Mekan, Kültür, İktidar (Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler), İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- ÖRNEK, Sedat Veyis. Anadolu Folklorunda Ölüm, Bilgesu Yayıncılık, 2017.
- ÖZTERZİ, Sevil Yazar. Anadolu’da neolitik ve kalkolitik dönemdeki mezar tiplerinin ve ölü gömme geleneklerinin sosyokültürel açıdan değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011
- ÖZTÜRK, Aynur. Cellat Mezarları, Tunç Yayıncılık, Eylül 2018.
- ÖZTÜRK, Şaban. Türkiye Solunun Hapishane Tarihi, Yar Yayınları, Ocak 2004.

- PENNOCK, Caroline Dodds. Bonds of Blood Gender, Lifecycle and Sacrifice in Aztec Culture, Palgrave Macmillan Press, 2008.
- PLATON, “Sokrates’in savunması”, Çev. Cüneyt Çetinkaya, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul 2013.
- ROSENBERG, Donna. Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi, İmge Yayınevi, Ağustos 2003.
- SAPAN, Ümit. Beyaz Ölümün Güncesi, Chiviyazıları Yayınevi, Ekim 2005.
- SCHLIEPHACKE, Bruno P. “Gılgamış Ölümsüzlük Peşinde”, Yaba Yayınları, Ekim 2009.
- SCHMIDT, Klaus. Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- SCHMITT, Carl. Parlamenter Demokrasinin Krizi, Dost Yayınları, Ağustos 2010.
- SCHMITT, Carl. Siyasi İlahiyat, Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm, Dost Yayınları, Şubat 2014.
- SEVİMLİ, A. Güçlü. Hayata Dönüş Operasyonu, Koğuştan Hücrelere, Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları, Aralık 2010.
- STOCKHAM, Linda Juanita. The power of death in selected societies: A sociocultural approach to the interpretation of humankind’s symbolic coping with mortality, 1987.
- SUPIOT, Alain. Homo juridicious, Dost Kitabevi, Mart 2008.
- T. ARRÍAZA, Bernardo. Beyond Death, The Chinchorro Mummies Of Ancient Chile, Smithsonian Institution Press, Washington 1995.
- TBMM TUTANAKLARI. İdam Görüşmelerinin Tutanakları, Alter Yayınları, Ankara 2013.
- TOPALOĞLU, Hande. ve MUTİ, Öndercan. 12 Eylül Hapishanelerinde Gündelik Hayat. Teorik Bakış Dergisi: Kapatılma. Sel Yayınları, İstanbul, 2014.
- TRYJARSKİ, Edward. Türkler ve Ölüm, Pinhan Yayıncılık, 2012.
- UHİRİ, Ahmet. Anadolu’da Ölümün Tarih Öncesi, Bir Geleneğin Oluşum Süreçleri, Ege Yayınları, İstanbul 2010.

- VAN GENNEP, Arnold. The Rites of Passage, The University of Chicago Press, 1960.
- VEINSTEİN, Gilles. Osmanlılar ve Ölüm, İletişim Yayınları, Ocak 2016.
- VICTOR, Barbara. Army of Roses, Inside the World of Palestinian Women Suicide Bombers, St. Martin's Press, 2003.
- WHALEY, Joachim. Mirrors of Mortality, Studies in the Social History of Death, Europa Publications Limited, 1981.
- YILGÜR, Egemen. “Karşılaştırmalı Perspektiften Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı / Parya Cellatlar”, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı: 15, 2017, ss. 92-117.
- YÜCEL, Müslüm. Edebiyatta Ölüm ve İntihar, Agora Kitaplığı, Kasım 2007.
- ZERZAN, John. Gelecekteki İlkel, Kaos Yayınları, İstanbul, Ekim 2004.
- ZOLTÁN J. Tóth. “The Abolition of Capital Punishment in the major Countries of Europe”, Journal on European History of Law Vol. 8, Sayı: 2 2017.

İnternet Kaynakları

"Parasız Kaldım" Dedi Kendini Yaktı. (2012, 30 Mart). <https://www.trthaber.com/haber/dunya/parasiz-kaldim-dedi-kendini-yakti-34752.html> (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

'Corona' aşısı yarışında tütün şirketinden yeni hamle: İnsanlarda denemeye hazırız. (2020, 15 Mayıs). <http://www.diken.com.tr/corona-asisi-yarisinda-tutun-sirketinden-yeni-hamle-insanlarda-denemeye-haziriz/> (Erişim Tarihi: 16.05.2020).

19. Yüzyıldan Günümüze Delilik: Fatih Artvinli ile söyleşi – 1. Bölüm. (2016, 1 Haziran). <http://www.5harfliler.com/19-yuzyildan-gunumuze-delilik-fatih-artvinli-ile-soylesi-1-bolum/> (Erişim Tarihi: 19.01.2020).

19. Yüzyıldan Günümüze Delilik: Fatih Artvinli ile söyleşi – 2. Bölüm. (2016, 2 Haziran). <http://www.5harfliler.com/19-yuzyildan-gunumuze-delilik-fatih-artvinli-ile-soylesi-2-bolum/> (Erişim Tarihi: 19.01.2020).

2019 yılında 50 hasta tutuklu yaşamını yitirdi. <https://gorulmustur.org/icerik/2019-yilinda-50-hasta-tutuklu-yasamini-yitirdi> (Erişim Tarihi: 05.02.2020).

Ataşehir Belediyesi'nde kendini yakan işçi Ramazan Karabacak: Beni vicdansızlık yaktı. (2019, 17 Ocak). <https://www.takvim.com.tr/guncel/2019/01/17/atasehir-belediyesinde-kendini-yakan-isci-ramazan-karabacak-beni-vicdansizlik-yakti> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

Balıkesir'de bir kişi belediye önünde kendini yaktı. (2018, 29 Ocak). <https://www.haberturk.com/balikesir-de-bir-kisi-belediye-onunde-kendini-yakti-1816101> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

Başbakanlık önünde kendini yaktı!. (2010, 13 Mayıs). <https://www.iha.com.tr/haber-basbakanlik-onunde-kendini-yakti-121247/> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

BURSALI, Ayşe. (2015, 27 Ekim). Paris Yeraltı Mezarlığı'nda 6 Milyon Ölüyle Bir Gece Konaklama. <https://arkeofili.com/paris-yeralti-mezarliginda-6-milyon-oluyle-bir-gece-konaklama/> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. (2004, Aralık). <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275.pdf> (Erişim Tarihi: 21.01.2020).

City of the Dead. (2012, 18 June). <https://www.aljazeera.com/programmes/frames/2012/06/201261313506758462.html> (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

Early History of the Death Penalty. <https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/history-of-the-death-penalty/early-history-of-the-death-penalty#:~:text=Some%20common%20methods%20of%20execution,to%20a%20crime%20and%20treason.> (Erişim Tarihi: 15.01.2020).

EL DİN, Mohamed Aly, (2018, 13 April). The Families Forced to Live in Cairo's Cemeteries. https://www.vice.com/en_in/article/ne3g8k/the-families-forced-to-live-in-cairos-cemeteries (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

El ele denize yürüyüp intihar eden çiftin cenazesine kimse katılmadı. (2017, Kasım). <http://www.mynet.com/haber/guncel/el-ele-denize-yuruyup-intihar-eden-ciftin-cenazesine-kimse-katilmedi-2881633-1> (Erişim Tarihi: 29.04.2020).

Geçinemiyorum, diyen işçi Meclis önünde kendini yaktı. (2018, 12 Ocak). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/903963/Gecinemiyoum_diyen_isci_Meclis_onunde_kendini_yakti.html# (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

GORVETT, Zaria, (2018, 6 June). The people rethinking methods of execution. <https://www.bbc.com/future/article/20180604-is-there-a-humane-way-to-kill-a-criminal> (Erişim Tarihi: 02.02.2020).

<https://onedio.com/haber/gururuna-yediremedi-ogluna-okul-pantolonu-alamayan-baba-intihar-etti-84091> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52241221> (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

It's 34,361 and rising: how the List tallies Europe's migrant bodycount. (2018, 20 June). <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/20/the-list-europe-migrant-bodycount> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

İstanbul'da mezar yeri fiyatları ne kadar? En pahalı mezar yeri (2019, 6 Ağustos). <https://www.sabah.com.tr/yasam/2019/08/06/istanbulda-mezar-yeri-fiyatları-ne-kadar-en-pahalı-mezar-yeri> (Erişim Tarihi: 23.02.2020).

İstiklal Caddesinde İki Genç, Tek Kurşunla İntihar Etti. (2015, 3 Ekim). <http://www.milliyet.com.tr/istiklal-caddesinde-iki-genc-tek-kursunla-istanbul-yerelhaber-994905/> (Erişim Tarihi: 28.01.2020).

İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu. <https://www.ttb.org.tr/eweb/istanbulprot/1.html>. (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

'İşsizim ve Açım' Dedi: şanlıurfa'da Bir Genç Üzerine Benzin Döküp Ateşe Verdi. (2018, 20 Eylül). <https://onedio.com/haber/-issizim-ve-acim-dedi-sanliurfa-da-bir-genc-uzerine-benzin-dokup-ate-se-verdi-840708> (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

KLEIN, Christopher. (2020, 17 April). Mussolini's Final Hours. <http://www.history.com/news/mussolinis-final-hours-70-years-ago> (Erişim Tarihi: 07.03.2020).

List of 34,361 documented deaths of refugees and migrants due to the restrictive policies of "Fortress Europe" (2018, 5 Mayıs). <https://uploads.guim.co.uk/2018/06/19/TheList.pdf> (Erişim Tarihi: 09.03.2020).

Migrant Deaths in Europe. https://annabonazzi.github.io/migration_deaths.html (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

National Geographic.

<https://www.nationalgeographic.com.au/history/mummies-around-the-world-dried-smoked-or-thrown-in-a-bog.aspx> (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

Nuriye Gülmen ve Semih Özakça açlık grevini sonlandırdı. (2018, 26 Ocak). <https://www.evrensel.net/haber/344200/nuriye-gulmen-ve-semih-ozakca-aclik-grevini-sonlandirdi> (Erişim Tarihi: 20.04.2020).

Ölüm orucundaki Grup Yorum üyeleri, evleri basılarak hastaneye götürüldü. (2020, 11 Mart). <https://www.evrensel.net/haber/399153/olum-orucundaki-grup-yorum-uyeleri-evleri-basilarak-hastaneye-goturuldu> (Erişim Tarihi: 18.05.2020).

Protesto için kendini yaktı. (2012, 28 Ocak). <https://www.haberturk.com/yasam/haber/710452-protesto-icin-kendini-yakti> (Erişim Tarihi: 11.01.2020).

Singapur'da Zoom üzerinden idam cezası. (2020, 20 Mayıs). <https://www.birgun.net/haber/singapur-da-zoom-uzerinden-idam-cezasi-301660> (Erişim Tarihi: 21.05.2020).

Site History. <http://catacombes.paris.fr/en/history/site-history> (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

ŞAHİN, Yeşim. (2017, 28 Ekim). Gelecek teknoloji akımı: Kısaca transhümanizm. <https://gaiadergi.com/gelecek-teknoloji-akimi-kisaca-transhumanizm/> (Erişim Tarihi: 14.02.2020).

The Hart Island Project. <https://www.hartisland.net/> (Erişim Tarihi: 11.01.2020).

TKACHENKO, Maxim. (2009, 11 December). Official: KGB chief ordered Hitler's remains destroyed. <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/europe/12/11/russia.hitler.remains/index.html> (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

Vegan Koliden Fazlası... Teslim Olmamak!. (2016, 25 Şubat). <http://abcistanbul.blogspot.com/2016/02/vegan-kolidenfazlas-teslim-olmamak-bu.html> (Erişim Tarihi: 16.01.2020).

What is Cryonics?. <https://alcor.org/AboutCryonics/index.html> (Erişim Tarihi: 13.01.2020).

Yunanistan'da sınır dışı edilmek istemeyen Suriyeli kendini yaktı. (2017, Mart 31). <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1445586-sinir-disi-edilmek-istemeyen-suriyeli-kendini-yakti#> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

ZION, Ilan Ben ve SCHARF, Isaac. (2019, 29 August). Massive modern catacombs set to open in Jerusalem. <https://apnews.com/236eab38ba99457f89f7b6906c95602e> (Erişim Tarihi: 03.03.2020).

Film kaynakları

1. JAN IJÄS, <https://iffr.com/en/2020/films/waste-no-4-new-york-new-york> 2019, Waste No.4 Newyork, Newyork, Finlandiya. (Erişim Tarih: 07.03.2020).
2. HANY Abu-Assad. <https://www.imdb.com/title/tt0445620/?ref=ttqtqt> Paradise Now, 2005. (Erişim Tarih: 09.02.2020).
3. MCQUEEN, Steve. “Açlık/Hunger”, 2008.
4. SHERGOLD Adrian, “The Last Hangman”, ”Cellat”, <https://www.imdb.com/title/tt0462477/> (Erişim Tarihi: 05.01.2020).